

Økonomiske analyser

2/2008

27. årgang

Innhold

Eilev S. Jansen og Dag Kolsrud: Kommunesektorens betydning for makroøkonomien	3
Vibeke Oestreich Nielsen: Utviklingen i offentlige utgifter til velferdstjenester mot 2060	11
Erik Fjærli: SkatteFUNN: Tilskuddsordningen for FoU i næringslivet og skattemotiverte tilpasninger i småforetak	19
Lasse Sigbjørn Stambøl: Skaper høyt kommunalt forbruk flere arbeidsplasser og økt tilflytting?	25
Lasse Sigbjørn Stambøl: Fordeling og mobilitet av selvstendig næringsdrivende i Norge	33
Forskningspublikasjoner	45
Innholdsfortegnelse for Økonomiske analyser de siste 12 måneder	47
Tabell- og diagramvedlegg	
Konjunkturindikatorer for Norge	1*
Makroøkonomiske nøkkeltall og OECDs prognosenter for utvalgte land	17*
Makroøkonomiske hovedstørrelser for Norge, regnskap og prognosenter	22*

Redaksjonen ble avsluttet tirsdag 8. april 2008.

Signerte artikler står for forfatterens regning.

Konjunkturtendensene og artiklene er tilgjengelig på internett: www.ssb.no/oa/

Redaksjonen: Ådne Cappelen (ansv.), Helge Brunborg, Torbjørn Eika, Bente Halvorsen, Elin Halvorsen, Johan Heldal, Tom Kornstad og Knut Sørensen.

Redaksjonssekretær: Aud Walseth, telefon: 21 09 47 57, telefaks: 21 09 00 40

Redaksjonens adresse: Statistisk sentralbyrå, Forskningsavdelingen, P.b. 8131 Dep, NO-0033 Oslo

Trykk: Statistisk sentralbyrå

Økonomiske analyser

utgis av Forskningsavdelingen i Statistisk sentralbyrå. Forskningsavdelingen ble opprettet i 1950 og har ca. 100 ansatte. Knappt halvparten av virksomheten finansieres av eksterne oppdrags-givere, hovedsakelig forskningsråd og departementer. Avdelingen er delt i 7 grupper og ledes av forskningsdirektør Ådne Cappelen.

- Skatt, fordeling og konsumtatsferd
Forskningsleder Thor Olav Thoresen
- Klima- og energiøkonomi
Forskningsleder Annegrete Bruvoll
- Makroøkonomi
Forskningsleder Roger Bjørnstad
- Arbeidsmarked og bedriftsatferd
Forskningsleder Torbjørn Hægeland
- Offentlig økonomi
Forskningsleder Erling Holmøy
- Økonomisk vekst og miljø
Forskningsleder Mads Greaker
- Demografi- og levekårsforskning
Forskningssjef Randi Kjeldstad

**Økonomiske analyser utkommer med 6 nummer i året.
Neste utgave publiseres 29. mai 2008.**

Standardtegn i tabellen	Symbol
Oppgave mangler	..
Tall kan ikke offentliggjøres	:
Null	0
Foreløpige tall	*

Kommunesektorens betydning for makroøkonomien

Eilev S. Jansen og Dag Kolsrud*

Virksomheten i kommunene utgjør en betydelig andel av BNP Fastlands-Norge og den kan ikke detaljstyrtes av sentralmyndighetene. Kommunene tilpasser seg endrede rammevilkår med en tidsforsinkelse, i motsetning til hva som er vanlig å forutsette i makroøkonomiske beregninger. Inkludering av en delmodell for communal atferd endrer virkemåten til SSBs makroøkonometriske modell MODAG. Virkningene av sjokk rettet mot økonomien forsterkes og en permanent økning i overføringer til kommunene fører til økt communal ressursbruk i en lengre periode.

Innledning

MODAG er en makroøkonomisk modell for norsk økonomi, utviklet i Statistisk sentralbyrå. I modellen bestemmes aktiviteten i kommunesektoren av modellbruken. I et prosjekt utført for Kommunenes Sentralforbund har vi sett på konsekvenser av å benytte en empirisk tallfestet modell for å beskrive kommunenes atferd. Vi har tallfestet likninger for kommunesektorens driftsutgifter, gebyrinntekter, finansformue og netto realinvesteringer. Dette likningssystemet er innpasset i en egen kommuneversjon av MODAG. Virkningsberegninger belyser hvordan dette endrer modellens virkemåte. Vi ser på to typer sjokk i økonomien: En varig økning i overføringerne fra staten til kommunesektoren, og en varig økning i pengemarkedsrenta.

Kommunesektoren – det vil si alle kommuner og fylkeskommuner samlet – er en betydelig økonomisk sektor. Den står for nesten en femtedel av samlet sysselsetting i landet. Bruttoproduktet i sektoren utgjør i overkant av en tidel av BNP Fastlands-Norge. Sektorens andel av totale investeringer er i underkant av en tidel. Kommune- og fylkeskommunene har ansvaret for mange viktige tjenester, særlig innen helse og utdanning. Sektoren er også en viktig institusjonell og politisk sektor. Disse tre dimensjonene er ofte sammenvevd i sine føringer på kommunesektorens handlinger. Sektorens atferd vil til en viss grad gjenspeile lover og regler, og ikke bare økonomiske motiver. Det kommunesektoren ønsker å oppnå med sin tilpasning og hvordan den avveier ulike hensyn vil også i noen grad reflektere politiske verdier og valg, og vil dermed kunne skifte over tid. Dette gjør

det vanskelig å identifisere stabile strukturelle modeller for kommunenes økonomiske tilpasning. Men fordi sektoren er stor er det ønskelig å få en bedre forståelse av dens økonomiske disposisjoner.

Omfanget av makroøkonomiske analyser av kommuneøkonomien i Norge er beskjedent. Forskere ved Samfunnsøkonomisk institutt ved NTNU har arbeidet med kommunaløkonomiske problemstillinger – både teoretisk og empirisk – se Rattsø (1999) for et representativt utvalg av forskningsarbeider. De empiriske arbeidene har i første rekke vært knyttet til tverrsnittsdata eller paneldata på kommunenivå. I Statistisk sentralbyrå er hovedtyngden av forskningsaktiviteten på dette feltet knyttet opp mot informasjonssystemet KOSTRA som inneholder detaljert informasjon om den enkelte kommunens inntekter og utgifter og danner datagrunnlaget for kommuneregnskapsmodellen KOMMODE, se Langørgen *et al* (2006) og referansene i den.

Hovedformålet for dette prosjektet har vært å utvikle en delmodell for kommunenes økonomiske tilpasning og å innpasse den i MODAG. Kommunemodellen bygger på Langørgen (1995a,b), og inneholder et likningssystem som bestemmer kommunesektorens driftsutgifter, gebyrinntekter, realinvesteringer og nettofinansinvesteringer. Ved innpassing av den lille delmodellen i den store makroøkonomiske modellen MODAG bestemmes en rekke kommunevariable som tidligere måtte anslås utenfor modellen. Dermed åpnes det virkningskanaler mellom variable, og kommunesektoren koples i en viss grad til resten av økonomien i modellen. Det gir muligheter for nye og interessante virkningsberegninger, og vi rapporterer fra to eksperimenter.

Modellering av kommunesektorens økonomiske tilpasning

Kommunesektorens økonomiske aktivitet bestemmes i stor grad av kommunene selv. Omfanget begrenses av sektorens inntekter inkludert overføringer fra staten. I tillegg kan hver enkelt kommune – innenfor begrensninger gitt i Kommuneloven – ta opp lån. De vesentligste inntektene kommer fra overføringer, skatter og gebyrer, og anvendes i hovedsak til løpende drift og investeringer. Et utgangspunkt for modellering av

* Denne artikkelen bygger på Jansen og Kolsrud (2008), som er en rapport fra prosjektet "Kommunesektorens plass og atferd i makroøkonomien". Prosjektet er utført i Statistisk sentralbyrå på oppdrag fra Kommunenes Sentralforbund. Foruten forfatterne har Roger Bjørnstad, Marit Gjelsvik, Vegard Hole og Audun Langørgen deltatt i prosjektgruppen. Vi vil gjerne også takke Torbjørn Eika, Inger Holm og Jørgen Ouren for bistand til prosjektet.

Eilev S. Jansen er forsker ved Gruppe for makroøkonomi (ej@ssb.no).

Dag Kolsrud er forsker ved Gruppe for makroøkonomi (dok@ssb.no).

kommunenes atferd er at de står overfor slike budsjettbetingelser.

Modellering av kommunesektorens atferd i et makroøkonomisk perspektiv innebærer at datagrunnlaget er makroøkonomiske tidsserier for aggregerte variable. Ettersom de modellerte likningene skal innpasses i MODAG har vi benyttet det samme makroøkonomiske tallgrunnlaget som modellen baserer seg på.

Kommunesektorens økonomiske spillerom er i stor grad lovregulert. Sentrale myndigheter påvirker også kommunenes økonomiske aktivitet gjennom statsbudsjettet, der omfanget på overføringer fastsettes og midler øremerkes til konkrete aktiviteter. Som en bakgrunn for vår modellering av kommunesektorens økonomiske tilpasning er det i en egen rapport – Hole og Gjelsvik (2007) – gitt en kronologisk oversikt over endringer i rammebetringelsene for kommunesektoren på mange plan gjennom de siste 30-40 årene. Finansieringen av kommunesektoren har gjennomgått endringer i inntektssystemet, regelverk i forhold til skatter og avgifter samt lover som regulerer kommunesektorens bruk av midler. Reformer knyttet til tjenestetilbudet i kommunesektoren omfatter ansvarsreformer der offentlige oppgaver har blitt flyttet mellom forvaltningsnivå, handlingsplaner der Stortinget har bevilget ekstra midler til spesifikke sektorer innen kommuneforvaltningen samt lovbestemmelser om minstestandarder eller nye oppgaver for kommunesektoren. Sist, men ikke minst, har det skjedd endringer i kommunenes mulighet til å ta opp lån og til å planlegge økonomien over en lengre tidshorisont.

Disse endringene i rammebetringelsene innebærer at våre data kan reflektere skiftende økonomisk atferd som følge av endrede lover og regler for kommunenes økonomiske tilpasning. I tillegg kan aggregering av data føre til tap av informasjon om variasjon mellom kommuner når det gjelder deres disposisjoner. Endrete rammebetringelser og aggregering av data kan med andre ord gjøre det vanskelig å identifisere stabile sammenhenger mellom makroøkonomiske variable over tid. Vi har derfor i vår analyse tatt utgangspunkt i kommunesektorens budsjettbetingelse og fokusert på elementer i den som i liten grad er styrt av sentrale regler og således heller reflekterer sektorens egne valg. Vi har i dette arbeidet valgt å benytte en delmodell for kommunesektoren, der forhold som gjelder resten av den norske økonomien (statlig og privat sektor) er gitt utenfor delmodellen. Når delmodellen innpasses i MODAG vil mange av disse betningsvariablene derimot bli bestemt i totalmodellen.

Empirisk modellering av driftsutgifter, gebyrinntekter, realinvesteringer og finansinvesteringer

I den internasjonale litteraturen som omhandler kommunesektorens makroøkonomiske tilpasning kan man grovt sett skille mellom to klasser av økonomiske modeller: a) modeller som bygges opp fra et mikro-

fundament der innretningen av offentlige inntekter og utgifter bestemmes av preferansene til en representativ velger (medianvelgeren), og b) modeller som tar utgangspunkt i en antakelse om at kommunesektoren har en preferansefunksjon som fanger opp hvordan kommunalt konsum kan avveies mot privat konsum over tid.

Det empiriske arbeidet er basert på en teorimodell for kommunesektorens makroøkonomiske tilpasning som faller innenfor den sistnevnte kategorien. Teorimodellen i Jansen og Kolsrud (2008), som bygger på Langørgen (1995a,b), tar som utgangspunkt at omfanget av den økonomiske aktiviteten i kommuneforvaltningen er begrenset av sektorens realinntekter og muligheter for øvrig til å finansiere utgifter. Kommunesektoren behandles som om den maksimerer en nyttefunksjon for en gitt felles budsjettbetingelse.

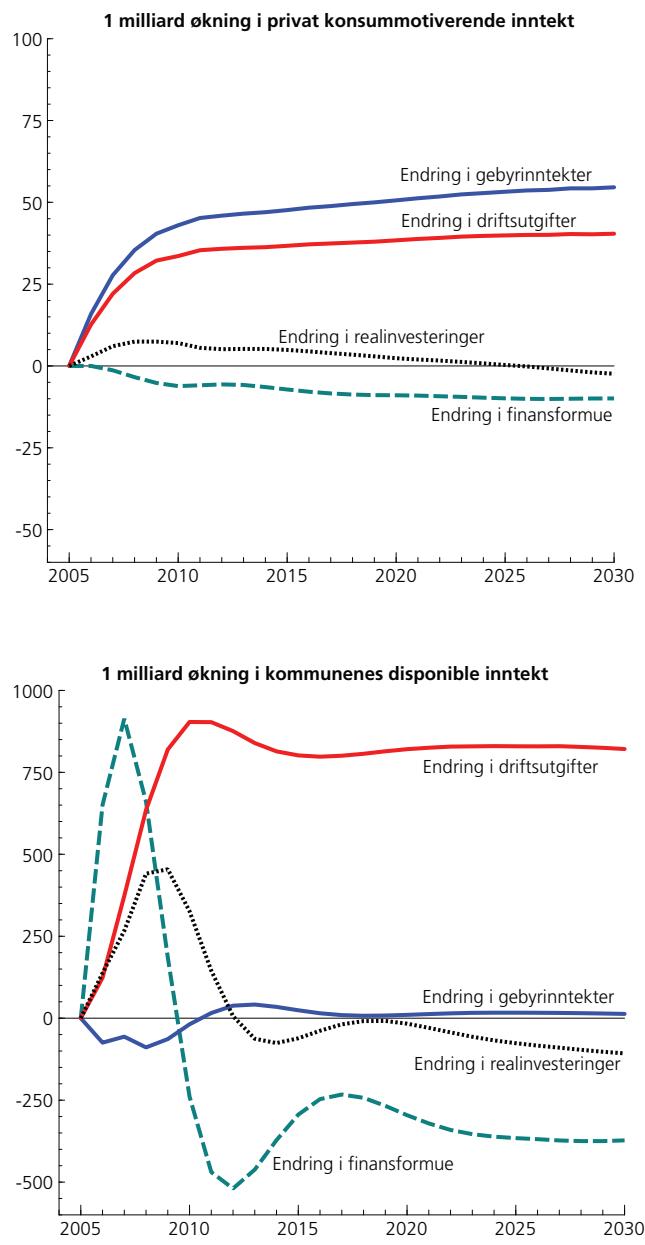
Kommunesektoren har preferanser for produksjon av tjenester i nåtid, finansiell formue (som grunnlag for framtidig konsum) og innbyggernes private konsum. På grunn av budsjettbetingelsen og en antagelse om et gitt privat totalkonsum må kommunene foreta en avveining mellom disse tre motivene. Det tallfestes tre nye likninger: En for driftsutgifter (som andel av kommunesektorens totale inntekt), en for kommunesektorens netto finansformue (som andel av dens totale inntekt) og en for gebyrinntekter (som andel av husholdningenes konsummotiverende inntekt). Med dette utgangspunktet bestemmes nettorealinvesteringer fra budsjettbetingelsen. De estimerte likningene er differenslikninger med likevektsjusteringsmekanismer, der endringer i variablene blir forklart med foregående periodes avvik fra en likevektssammenheng. Med data for perioden 1970 – 1992 fant Langørgen empirisk støtte for et sett plausible likevektssammenhenger, og studerte hvordan en gitt økning i kommunal realdisponibel inntekt og i privat disponibel inntekt vil slå ut over tid i endrede driftsutgifter, gebyrinntekter, netto realinvesteringer og nettogjeld.

Vi har tallfestet Langørgens modell på ny. I lys av det økte datatilfanget, som dekker 12 år med nye observasjoner for årene 1993 – 2004, har vi reformulert de empiriske sammenhengene i modellen. På redusert form blir driftsutgifter, realkapital, gebyrinntekter og finansiell formue bestemt som funksjoner av alle priser, rentenivået, netto disponibel inntekt for kommunene (eksklusive gebyrinntektene) og privat konsummotiverende inntekt. De empiriske relasjonene er tilfredsstillende fra et økonometrisk synspunkt, se Jansen og Kolsrud (2008) samt Gjelsvik (2007) for mer detaljer.

Modellen for kommuneatferd

Når vi gjør forutsetninger om forklaringsvariablene som inngår i delmodellen for den kommunale atferden – det vil si utviklingen i kommunenes inntekter, husholdningenes privatdisponibele inntekt, statsobligasjonsrenta og alle prisindeksene som inngår i modellen – kan de fire likningene bestemme utviklingen over tid for kom-

Figur 1. Kommunemodellen isolert: Virkninger i millioner kroner av en permanent økning i 2006 på 1 milliard kroner i privat konsummotiverende inntekt (øverst) og i kommunenes disponibele inntekt (nederst)

munenes gebyrinntekter, driftsutgifter, finansformue og realinvesteringer. I tillegg til de tre økonometriske likningene og budsjettbetingelsen består kommunemodellen av en rekke definisjonslikninger.

Vi er interessert i samspillet mellom interessevariablene i kommunemodellen når det skjer endringer i rammebetingelsene. Figur 1 viser virkningene av en økning i to ulike inntektsarter. Det øverste panelet viser effekten av en permanent økning i husholdningenes konsummotiverende inntekt på 1 milliard kroner f.o.m. 2006. Inntektsøkningen øker etterspørselen (som tilnærmet fast andel av inntekten) etter gebyrbelagte tjenester. Det øker kommunenes gebyrinntekter, og derigjennom kommunenes totale inntekter. I modellen er det på lang sikt et konstant forhold mellom nettogjeld og totale

inntekter og kommunene øker således sine lån når inntekten øker. Denne gjeldsøkningen gir rom for en liten økning i realinvesteringene. Det er en betydelig grad av tidsforsinkelser i disse prosessene, men det meste av virkningene har slått gjennom etter fem år. Endringene i finansformuen forplanter seg videre til gebyrinntekts- og driftutgiftsandelene gjennom simuleringsperioden, og via gebyrinntektene har også total inntekt tilbakevirkning.

Når kommunene får tilsvarende økning i disponibel inntekt, for eksempel ved en permanent økning i overføringene fra staten, blir virkningen naturligvis mye større. Virkningene på kommunale investeringer er også mye mindre stabile over tid. Dette er vist i det nederste panelet i figur 1. Figuren viser at det er treghet i tilpasningen, slik at det tar tid før inntektsøkningen har fått sitt fulle utslag i driftsutgiftene. På lang sikt øker driftsutgiftene som en tilnærmet fast andel av endringen i kommunenes totale inntekter. Gebyrinntektene påvirkes i relativt liten grad. Virkningen på finansformuen svinger mye. Inntektsøkningen gir umiddelbart en formuesøkning (gjeldsreduksjon) som forsterkes av at formuesinntektene øker. Etter noen år øker utgiftene så mye at finansformuen reduseres som følge av økningen i overføringene.

Kommuneøkonomien i MODAG

Modellen for kommunesektoren i avsnittet foran er en betyget delmodell i den forstand at de fleste forklaningsvariable er bestemt utenfor modellen. Det gjelder alle prisvariable, samt disponibel inntekt (inkl. overføringer, men ikke gebyrinntekter) til kommunesektoren og disponibel inntekt i husholdningene. De fleste av disse størrelsene er endogent bestemt innenfor den makroøkonomiske modellen MODAG. Ved å kombinere delmodellen med modellen for hele landets økonomi, kan vi analysere samspilleffektene mellom kommuneøkonomien og norsk økonomi for øvrig.

MODAG er en økonometrisk modell basert på årsdata og er utviklet i Statistisk sentralbyrå. Modellen har i en årrekke vært et viktig verktøy for sentraladministrasjonen (Finansdepartementet), blant annet under arbeidet med de årlige Nasjonalbudsjettene og for analyser av utviklingen i norsk økonomi på mellomlang sikt. Den er bygd opp omkring en detaljert kryssløpskjerner, og modellen skiller mellom mange næringer og produkter, se Boug et al. (2002) for nærmere dokumentasjon. Den baserer seg på Nasjonalregnskapets begrepsapparat og definisjoner. Fløttum (2006) gir en oppdatert oversikt. Modellen er økonometrisk i den forstand at kryssløpsammenhengene er supplert med likninger som beskriver hvordan aktørene i økonomien tenderer til å oppføre seg, slik det framkommer i økonomisk statistikk. Den har innebygd i seg økonomisk teori for tilpasningen i de ulike produktmarkeder og i arbeidsmarkedet. Utviklingen i priser og produserte kvanta blir for de fleste næringer i privat sektor bestemt i modellen, og det samme gjelder for bruken av produksjonsfaktorene arbeidskraft, produktivitetsnivå og realkapital.

Et særegent trekk ved MODAG er at modellen inneholder et detaljert system av likninger som beskriver hvordan skatte- og avgiftssatser påvirker prisdannelsen og bestemmer skatteinntekten for staten og for kommunesektoren. Aktiviteten i offentlig sektor – både produksjon og bruk av produksjonsfaktorer – er i standardversjonen av MODAG i hovedsak bestemt av modellbruken. Dette kan sies å reflektere at Finansdepartementet er en hovedbruker og at man i denne sammenheng bruker modellen til å studere effekten av et gitt nivå på kommunenes aktivitet, det vil si hvordan bruken av en gitt mengde ressurser i kommunesektoren påvirker aktiviteten i resten av økonomien.

Med utgangspunkt i modellberegninger, som vi kaller referansebaner, skal vi se på virkninger av to ulike endringer i rammevilkårene. Det ene eksperimentet er rettet direkte mot kommuneøkonomien, og utgjøres av en varig økning i overføringene fra staten til kommunesektoren. Det andre er rettet mot hele økonomien, og innebefatter en varig økning i rentesatsene. Vi skal i det følgende omtale grunnversjonen av MODAG som "standard-MODAG" og utvidelsen av MODAG med delmodellen for kommunesektoren som "kommune-MODAG".

Referansebanen har en BNP-vekst i faste priser (volum) for Fastlands-Norge på 2,5 prosent, en prisstigning på 2,5 prosent og en lønnsvekst på 5 prosent i simuleringsperioden, som vi rapporterer fram til 2015. Videre har vi lagt inn forutsetninger som gir en vekst i kommunenes realinntekt (utover prisstigningen) som er nær BNP-veksten (2,5 prosent). For kommunenes ressursbruk har vi forutsatt en årlig reell vekst på omlag 5 prosent for bruttoinvesteringene, 3 prosent for produktinnsats og 2 prosent for timeverk i kommunal produksjon.

MODAG er i stor grad lineær, slik at virkninger av endringer i forklaringsvariable i hovedsak bare avhenger av endringens størrelse og ikke nivåene på modellens ulike variabler. Et viktig unntak er virkningen av nivået på arbeidsledigheten, som er en indikator på presset i økonomien. Nivået på ledigheten i referansebanen påvirker hvordan endringer i realøkonomien virker inn på prissiden i økonomien. Jo lavere ledighet, jo større press i økonomien, og sterkere blir effekten på lønnene og dermed prisene av en gitt impuls. Vår referansebane gir en ledighet som starter ut på dagens 2,5 prosent, stiger fram mot 2012 og blir liggende rundt et stabilt nivå på 3,5 prosent i årene deretter.

Når vi innlemmer nye likninger i MODAG som forklarer variable som før ble bestemt av rent definisjonsmessige sammenhenger, så får vi muligheten til å la modellen bestemme flere variable som før ble bestemt utenfor modellen. I tillegg til de modellerte driftsutgiftene, gebyrinntektene og netto finansformue/-investeringer i kommunal sektor, kan vi – ved å gjøre antakelser om størrelsesmessige forhold mellom visse variable – også

la modellen bestemme sektorens produktinnsats, syselsetting i timeverk, egenproduksjon av gebyrbelagte tjenester og kjøp av slike fra privat sektor, samt brutto realinvesteringer i ulike kategorier.

Virkninger av økte overføringer fra staten

I dette avsnittet rapporteres virkningene av 1 prosents økning i overføringene fra staten til kommunesektoren. Endringen justeres i takt med prisnivået, men med et etterslep. I det første året, 2006, utgjør 1 prosents økning om lag 1 milliard kroner. Det svarer til en økning i sektorens netto disponible inntekt på nær 0,5 prosent. Denne inntektsøkningen gir i kommune-MODAG opphav til økt etterspørsel fra kommunesektoren, som slår ut i både volum og priser på kommunal arbeidskraft, produktinnsats og investeringer. Det er lagt inn en likning i modellen som definerer et realoverføringsbegrep, hvor overføringene fra staten deflateres med en prisindeks for totale kommunale utgifter til arbeidskraft, produktinnsats og investeringer året før. Når denne realoverføringsvariabelen endres med en gitt prosentsats, innebefatter det en svak underkompensasjon for prisstigningen så lenge virkningen på prisstigningen er positiv. Dette er tilfelle i den perioden vi betrakter og dermed blir den faktiske endringen i realverdien av overføringene litt mindre enn 1 prosent høyere enn i referansebanen. Tabell 1 viser virkningene på en del sentrale variable i modellen.

En økning i overføringene fra staten til kommunesektoren øker kommunenes inntekter. Den delen av inntektsøkningen som ikke brukes til driftsutgifter – dvs. lønnskostnader og utgifter til produktinnsats – eller til å dekke kapitalslit, øker kommunenes sparing. Sparingen fratrukket en eventuell økning i nettorealinvesteringer slår ut i endrede nettofinansinvesteringer. Det påvirker kommunenes fordringer og gjeld, og dermed formue og formuesinntekt. Disse finansielle sammenhengene innen kommunesektoren er felles for standardversjonen og kommuneversjonen av MODAG. I kommune-MODAG er det imidlertid åpnet opp en påvirkningskanal fra inntekt via den modellerte driftsutgiftsandelen av inntekten til variable som påvirker kommunesektorens produksjon. Disse sammenhengene finnes ikke i standardversjonen. Der kan sektorens produksjon betraktes som bestemt utenfor modellen og det er dermed ingen realøkonomiske virkninger av økte overføringer.

En økning i overføringen fra staten til kommunene øker kommunenes netto disponible inntekt og minsker statens netto disponible inntekt. I standard-MODAG går disse endringene i sin helhet til henholdsvis økte og reduserte nettofinansinvesteringer. I årene som følger øker kommunenes inntekt mer enn overføringene øker, mens statens inntekt avtar mer enn overføringene øker. Dette skyldes renteinntektene. Det er imidlertid ingen virkninger av finansinntektene til realøkonomien og

Tabell 1. Kommune-MODAG: Virkninger økte overføringene fra staten til kommunesektoren fra og med 2006. Prosentvis avvik fra referansebanen når ikke annet er angitt.

	2006	2007	2008	2009	2010	2015
Realoverføringer fra staten	0,98	0,97	0,94	0,92	0,91	0,93
Kommunesektoren:						
Timeverk	0,04	0,15	0,22	0,27	0,31	0,33
Produktinnsats, faste priser	0,07	0,21	0,31	0,41	0,49	0,60
Bruttoinvesteringer, faste priser	3,05	2,31	1,99	1,61	1,21	1,07
Totale utgifter (driftsutg. + bruttoinv., faste priser)	0,42	0,43	0,47	0,48	0,47	0,50
Timelønnskostnader	0,03	0,08	0,16	0,25	0,35	0,74
Prisindeks for produktinnsats	0,02	0,03	0,07	0,13	0,19	0,48
Prisindeks for bruttoinvesteringer	0,01	0,00	0,05	0,14	0,20	0,49
Prisindeks for totale kommunale utgifter	0,03	0,06	0,12	0,20	0,29	0,63
Netto disponibel realinntekt	0,49	0,49	0,50	0,50	0,50	0,56
Skatteinntekter, faste priser	0,04	0,04	0,07	0,08	0,09	0,16
Gebyrinntekter, faste priser	-0,22	0,12	-0,06	-0,10	-0,09	-0,02
Netto sparing, løpende priser (mill. kroner)	856	711	464	274	174	413
Nettofinansinv., løpende priser (mill. kroner)	-12	69	-85	-163	-142	-54
Nettogjeld, løpende priser (mill. kroner)	12	-57	28	192	333	690
Norsk økonomi forøvrig:						
BNP, Fastlands-Norge, faste priser	0,06	0,07	0,10	0,13	0,15	0,22
Ledighetsrate, nivå	-0,03	-0,02	-0,05	-0,04	-0,05	-0,07
Gjennomsnittlig timelønn	0,03	0,07	0,15	0,24	0,34	0,71
KPI	0,02	0,04	0,07	0,11	0,17	0,45
Husholdningenes disponible realinntekt	0,04	0,07	0,11	0,17	0,21	0,34
Importveid valutakurs, 44 land	0,01	0,02	0,05	0,09	0,14	0,41

derfra tilbake til inntektssiden, og det er følgelig heller ingen prisvirkninger av dette i standard-MODAG.¹

I kommune-MODAG vil relasjonen som bestemmer nettofinansformuen – med ett års forsinkelse – tendere mot å øke nettogjelden når inntekten øker, slik den gjør i dette tilfellet. Dette skjer gjennom økte bruttoinvesteringer, som i faste 2004-priser øker med 3 prosent i 2006, fallende til nær 1 prosent i 2015. Samlet etterspørsel fra kommunesektoren stiger umiddelbart og den fortsetter å øke i perioden vi betrakter. Dette gir en økende positiv effekt på BNP og en høyere skattelinngang i alle år. Netto disponibel realinntekt øker imidlertid mindre – utover den initiale økningen – fordi nettogjelden og derved renteutgiftene tiltar og fordi gebyrinntektene i faste priser faller i forhold til referansebanen.

Relasjonen for kommunenes gebyrinntekter innebefatter at gebyrinntektene i løpende priser stiger om lag i takt med husholdningenes disponible inntekter. Siden husholdningenes inntekter stiger mindre enn endrin-

gen i prisindeksen for totale kommunale utgifter, faller realverdien av gebyrinntektene.

Virkninger av 1 prosentpoengs varig økning i 3 måneders pengemarkedsrente

Til forskjell fra økte overføringer berører økte rentesatser andre deler av økonomien på lik linje med kommunene. En renteøkning senker inflasjonstakten i økonomien relativt til referansebanen, og vi korrigerer, som i tilfellet over, de totale overføringene fra staten til kommunene i inneværende år med verdien av en prisindeks for totale kommunale utgifter til arbeidskraft, produktinnsats og investeringer året før. Til tross for denne prisnivåjusteringen av overføringene, fører tidsforsinkelsen til at overføringene fra staten til kommunesektoren likevel får økt realverdi i beregningsperioden. Vi ser på effekten av en isolert norsk renteøkning uten å gå inn på hva som kan være årsak til renteøkningen. Hensikten er å illustrere virkningene på kommuneøkonomien av et sjokk som har en generell effekt på økonomien som helhet, og som ikke har sitt utspring i kommunesektoren selv eller i styringen av den.

I denne beregningen økes norske 3 måneders pengemarkedsrenter med 1 prosentpoeng fra og med 2006 i forhold til referansebanen gjennom hele beregningsperioden. Vi forutsetter at økningen får $\frac{3}{4}$ gjennomslag i alle øvrige renter i økonomien første år, og fullt gjen-

¹ En fornuftig bruker av standard-MODAG vil gjøre skjønnmessige anslag på hvordan en økning i overføringene vil slå ut i økninger i driftsutgifter så vel som i kommunale investeringer. For å rendyrke effekten av å introdusere de nye økonometriske likningene i modellen har vi ikke økt de eksogene anslagene verken i standard-MODAG eller i kommune-MODAG.

Tabell 2. Standard-MODAG: Virkninger av en varig økning i 3 måneders pengemarkedsrente på 1 prosentpoeng fra og med 2006. Prosentvis avvik fra referansebanen når ikke annet er angitt

	2006	2007	2008	2009	2010	2015
Kommunesektoren:						
Timeverk	0	0	0	0	0	0
Produktinnsats, faste priser	0	0	0	0	0	0
Bruttoinvesteringer, faste priser	0	0	0	0	0	0
Totale utgifter (driftsutg. + bruttoinv., faste priser)	0	0	0	0	0	0
Timelønnskostnader	-0,47	-2,05	-3,29	-4,62	-5,82	-9,22
Prisindeks for produktinnsats	-1,09	-1,87	-2,57	-3,40	-4,22	-7,15
Prisindeks for bruttoinvesteringer	-1,04	-1,83	-2,51	-3,35	-4,22	-7,26
Prisindeks for totale kommunale utgifter	-0,71	-1,99	-3,03	-4,18	-5,26	-8,51
Netto disponibel realinntekt	-0,64	-0,78	-0,96	-1,11	-1,22	-2,59
Overføringer fra staten, faste priser	0,75	1,24	1,05	1,18	1,15	0,50
Skatteinntekter, faste priser	-0,50	-0,87	-1,00	-1,29	-1,48	-2,43
Gebyrinntekter, faste priser	0	0	0	0	0	0
Netto sparing, løpende priser, mill. kroner	-1449	-1956	-2512	-3066	-3608	-9882
Nettofinansinv., løpende priser, mill. kroner	-1355	-1765	-2214	-2631	-2992	-8215
Nettogjeld, løpende priser, mill. kroner	1355	3119	5333	7964	10956	40398
Netto renteutgift, løpende priser, mill. kroner	1266	1496	1638	1816	2020	3985
Netto renteutgift, faste priser, mill. kroner	1184	1467	1584	1739	1912	3370
Norsk økonomi forøvrig:						
BNP, Fastlands-Norge, faste priser	-0,60	-1,14	-1,49	-1,77	-1,99	-2,47
Ledighetsrate, nivå	0,18	0,39	0,25	0,43	0,31	0,19
Gjennomsnittlig timelønn	-0,49	-2,05	-3,29	-4,62	-5,78	-9,08
KPI	-1,10	-1,82	-2,45	-3,21	-3,91	-6,55
Husholdningenes disponibele realinntekt	0,33	-0,43	-1,46	-2,04	-2,69	-4,17
Importveid valutakurs, 44 land	-4,68	-5,28	-5,42	-5,73	-6,13	-8,17

nomslag fra og med året etter. Internasjonale renter holdes uendret.

Økte renter virker inn på både prissiden og realsiden av økonomien gjennom flere kanaler. En renteøkning gir raskt sterke virkninger på innenlandske priser og lønninger via valutakursen, mens husholdningenes tilpasning av konsum og boliginvesteringer påvirkes mer gradvis. En norsk renteøkning, som ikke har et motstykke i en tilsvarende renteøkning i de landene vi handler mest med, slår raskt ut i en kronestyrkelse mot andre valutaer, se Bjørnstad og Jansen (2006). Som vist i tabell 2 og i tabell 3 styrkes krona i begge modellversjoner med nær 4,7 prosent samme år og med over 8 prosent etter 10 år. Kronestyrkingen fører til reduserte priser på utenlandske produkter målt i norske kroner både for importerte konsumvarer og produktinnsatsvarer. Det innenlandske prisnivået reduseres ytterligere ved reduserte priser på norsk produksjon på grunn av lavere konkurrentpriser og gjennom de reduserte produktinnsatsprisene. Lavere inflasjon fører til lavere lønnsvekst som i sin tur reduserer inflasjonen i en lønn-pris-spiral, se reduksjonen i KPI i tabellene. Gjennomsnittlig timelønn reduseres først langsommere enn prisnivået, slik at reallønna øker. Deretter faller det nominelle lønnsnivået mer enn prisene slik at det blir en reallønnsnedgang. Virkningene er gjennomgående

litt større i kommune-MODAG (tabell 3) enn i standard-MODAG (tabell 2) på grunn av annenrundeffekter via de nye virkningskanalene.

Sterkere krone bidrar til redusert produksjon i konkurranseutsatte sektorer på grunn av svekket kostnadsmessig konkurranseevne på både ute- og hjemmemarkedene. Dette bidrar til å redusere investeringsetterspørseren i næringslivet.

Litt løselig kan vi anslå at innenfor vår tidshorisont står valutakurskanalen for hele virkningen på prisnivået og halve virkningen på BNP Fastlands-Norge. Resten av reduksjonen i aktivitetsnivået er direkte effekter av renta på etterspørseren, i hovedsak via husholdningenes konsum og boliginvesteringer. Dette er i samsvar med beregninger på den makroøkonomiske kvartalsmodellen KVARTS.²

Virkningene av en renteøkning på kommunenes økonomi i MODAG er nært knyttet til de generelle makroøkonomiske virkningene og til at kommunene i utgangspunktet er i en finansiell nettogjeldsposisjon. I standard-MODAG faller kommunenes disponible

² Se artikkelen "Betydningen av renta for boligmarkedet" i Konjunkturdensene, Økonomiske Analyser 2007/4, s. 15.

Tabell 3. Kommune-MODAG: Virkninger av en varig økning i 3 måneders pengemarkedsrente på 1 prosentpoeng fra og med 2006. Prosentvis avvik fra referansebanen når ikke annet er angitt

	2006	2007	2008	2009	2010	2015
Kommunesektoren:						
Timeverk	-0,29	-0,38	-0,38	-0,55	-0,65	-0,65
Produktinnsats, faste priser	0,37	-0,60	-1,24	-1,98	-2,59	-3,40
Bruttoinvesteringer, faste priser	-4,66	-3,02	-1,05	-0,90	-0,90	-5,86
Totale utgifter (driftsutg. + bruttoinv., faste priser)	-0,65	-0,75	-0,68	-0,95	-1,17	-2,09
Timelønnskostnader	-0,54	-2,18	-3,53	-4,98	-6,37	-10,50
Prisindeks for produktinnsats	-1,11	-1,91	-2,66	-3,58	-4,50	-7,94
Prisindeks for bruttoinvesteringer	-1,05	-1,83	-2,58	-3,55	-4,53	-8,03
Prisindeks for totale kommunale utgifter	-0,76	-2,08	-3,20	-4,45	-5,67	-9,48
Netto disponibel realinntekt	-0,64	-0,75	-0,91	-1,04	-1,12	-2,22
Overføringer fra staten, faste priser	0,79	1,28	1,13	1,29	1,31	0,62
Skatteinntekter, faste priser	-0,56	-0,93	-1,09	-1,42	-1,66	-2,90
Gebyrinntekter, faste priser	-0,50	-0,59	-0,37	-0,61	-1,07	-0,67
Netto sparing, løpende priser, mill. kroner	-1417	-1050	-912	-618	-517	-3251
Nettofinansinv., løpende priser, mill. kroner	0	-42	-433	-5	322	1018
Nettogjeld, løpende priser, mill. kroner	0	42	475	480	158	-4278
Netto renteutgift, løpende priser, mill. kroner	1236	1365	1402	1448	1473	1583
Netto renteutgift, faste priser, mill. kroner	1155	1351	1382	1435	1504	1652
Norsk økonomi forøvrig:						
BNP, Fastlands-Norge, faste priser	-0,68	-1,26	-1,63	-1,96	-2,24	-3,01
Ledighetsrate, nivå	0,24	0,43	0,32	0,51	0,43	0,30
Gjennomsnittlig timelønn	-0,56	-2,17	-3,52	-4,96	-6,30	-10,30
KPI	-1,13	-1,86	-2,54	-3,37	-4,16	-7,29
Husholdningenes disponible realinntekt	0,26	-0,55	-1,62	-2,29	-3,04	-4,90
Importveid valutakurs, 44 land	-4,69	-5,31	-5,49	-5,85	-6,34	-8,84

realinntekter. Om lag halvparten av denne nedgangen skyldes nedgang i reelle skatteinntekter. Vår antagelse om at overføringene fra staten inflasjonsjusteres med prisnivået året før gir imidlertid et positivt bidrag til realinntekten på mellom $\frac{1}{4}$ og $\frac{1}{2}$ prosent fordi inflasjonstakten (for kommunale utgifter) faller med om lag 0,8 prosentpoeng i gjennomsnitt som følge av renteøkningen. Resten av endringen i kommunenes disponible realinntekter skyldes i hovedsak finansielle forhold.

I standard-MODAG er kommunenes ressursbruk – timeverk, produktinnsats og bruttoinvesteringer regnet i faste priser – gitt utenfor modellen. Det følger da av fallet i kommunenes disponible realinntekter at sektorens sparing reduseres. Nettofinansinvesteringene faller litt mindre fordi prisene på kapital stiger mindre enn i referansebanen. Nettopgjelden til kommunenesektoren øker, og det samme gjør nettorentebetalingene. Deflert med prisindeksen for kommunale utgifter, stiger netto renteutgiftene mindre. I 2006 svarer dette til hele nedgangen i disponibel realinntekt i kommunene. I 2010 bidrar økningen i reelle netto renteutgifter 20 prosent mer, og i 2015 12 prosent mindre, enn de reelle skatteinntektene til nedgangen i realdisponibel inntekt. Målt i faste priser øker netto renteutgifter over tid. Dette skyldes i alt vesentlig den økte nettopgjelden, men også det reduserte prisnivået for kommunale utgifter

bidrar til å øke den reelle rentebelastningen med 600 millioner 2004-kroner i 2015.

I kommune-MODAG svarer kommunene på nedgangen i realdisponibel inntekt ved å redusere driftsutgiftene. Den reduserte etterspørselen etter arbeidskraft og produktinnsats fra kommunene forsterker den kontraktive effekten av en renteøkning på resten av økonomien. Dette kan avleses i tabell 3 ved en økt reduksjon i BNP Fastland-Norge og i husholdningenes realdisponibele inntekt, samt en større økning i ledigheten og økt reduksjon i alle prisindeks, sammenlignet med tabell 2 for standard-MODAG. Utslagene er nokså like for priser som gjelder for kommunesektoren og for tilsvarende priser for resten av økonomien.

For kommunenes netto disponible realinntekt betyr dette at reelle skatteinntekter reduseres noe mer via det reduserte aktivitetsnivået sammenlignet med standard-MODAG. Dette oppveies imidlertid av at overføringene fra staten øker noe mer i realverdi på grunn av større reduksjon i prisstigningen fra år til år. Når disponibel realinntekt bedres noe (faller mindre) i forhold til standard-MODAG, skyldes dette utviklingen i kommunenes gjeld. Fordi kommunenes utgifter reduseres reelt (og nominelt) reduseres også nedgangen i sparingen og i nettofinansinvesteringene, som øker mot slutten av

perioden. I relasjonen som bestemmer nettofinansinvesteringer er det flere effekter som virker inn. Nedgangen i realdisponibel inntekt gir nedgang i nettofinansinvesteringene samme år. Forholdet mellom nettoformue og disponibel kommuneinntekt avtar og korrigering mot et konstant likevektsforhold skulle tilsi økte nettofinansinvesteringer. Denne effekten motvirkes imidlertid av at det langsiktige likevektsforholdet mellom finansiell nettoformue og inntekt blir noe lavere når renta øker og av at den relative prisen på realkapital stiger i forhold til prisene på arbeidskraft og produktinnsats. Når økningen i renteutgifter i reelle termer er om lag like stor som den nominelle, skyldes det at den reduserte pristigningstakten for kommunale utgifter bidrar til å øke den reelle rentebelastningen.

Oppsummering

Vi har utviklet en liten delmodell for kommunesektorens økonomiske tilpasning med grunnlag i makroøkonomiske årsdata fra nasjonalregnskapet. Delmodellen har tre atferdslikninger som bestemmer kommunenes driftsutgifter, gebyrinntekter og netto finansformue eller -investeringer, gitt kommunal disponibel inntekt og privat konsummotiverende inntekt, en mengde priser, samt statsobligasjonsrenta. En fjerde likning for realinvesteringer følger av budsjettbetingelsen. Delmodellen er en videreføring av modellen i Langørgen (1995a,b), og deler mange av dens kvalitative og kvantitative egenskaper.

Den lille delmodellen for kommunesektorens økonomiske tilpasning er innpasset i den makroøkonometriske modellen MODAG. Det endrer MODAGs virkemåte. For eksempel når en kommunal inntektsøkning slår ut i økte kommunale driftsutgifter får vi fram en interessant tilbakekobling: Økte kommunale utgifter innebærer et høyere aktivitetsnivå i realøkonomien og dermed også økte priser og lønninger utenfor kommunesektoren. Dette virker tilbake på kommunenes inntekter – blant annet gjennom økte skatteinntekter – og det har i neste runde en effekt på utgiftssiden igjen. Denne effekten er ikke innebygd i standard-MODAG. Innpassing av delmodellen åpner altså nye virkningskanaler innen kommunesektoren og mellom kommunesektoren og resten av norsk økonomi. Dette er belyst gjennom to virkningsberegninger.

Den første beregningen tallfester virkninger av en varig økning i overføringene fra staten til kommunene, og innebærer et ekspansivt sjokk i kommunesektoren. Den andre beregningen tar for seg et varig økning i rentesatsen på 1 prosentpoeng, og innebærer et kontraktivt sjokk til hele økonomien. I begge virkningsberegningene fanger den utvidede MODAG-modellen opp endringer i kommunesektorens etterspørsel. I beregningen med økte overføringer vokser sektorens etterspørsel etter arbeidskraft, produktinnsats og investeringer, og kommunene øker over tid sine låneopptak når inntekten øker. I den andre beregningen er inntektsvirkningen av en renteøkning negativ fordi skatteinngangen faller og fordi kommunesektoren har mer gjeld enn fordrin-

ger. Vi finner i dette tilfellet en reduksjon i sektorens ressursbruk og at netto gjeld reduseres noe over tid. I begge eksperimentene finner vi at virkningene på ulike variable i og utenfor kommuneøkonomien gjennomgående er sterkere i kommune-MODAG enn i standard-MODAG som følge av de nye virkningskanalene og annenrunde-effekter gjennom disse.

Referanser

Bjørnstad, Roger og Eilev S. Jansen (2006): "Renta bestemmer det meste", *Økonomiske analyser* 24 (2006/6), 42-47.

Boug, Pål, Yngvar Dyvi, Per Richard Johansen og Bjørn E. Naug (2002): "MODAG – en makroøkonomisk modell for norsk økonomi", *Sosiale og økonomiske studier* 108, Oslo: Statistisk sentralbyrå. En oppdatert versjon finnes på http://www.ssb.no/forskning/modeller/modag/rev_sos/.

Fløttum, Erling J. (2006): *Nasjonalregnskapet – systemet og utforming i Norge*, Oslo: Universitetsforlaget.

Gjelsvik, Marit L. (2007): "Kommunesektorens makroøkonomiske tilpasning", *Notater 2007/57*, Oslo: Statistisk sentralbyrå.

Hole, Vegard og Marit L. Gjelsvik (2007): "Rammekår for kommunenes økonomistyring 1970-2005: En politisk-økonomisk kalender for kommunesektoren i Norge", *Notater 2007/17*, Oslo: Statistisk sentralbyrå.

Jansen, Eilev S. og Dag Kolsrud (2008): "Makromodelering av kommunesektorens økonomiske tilpasning", *Rapporter 2008/7*, Oslo: Statistisk sentralbyrå.

Langørgen, Audun (1995a): "On the simultaneous determination of current expenditure, real capital, fee income, and public debt in Norwegian local government", *Discussion Paper 153 (August 1995)*, Oslo: Statistisk sentralbyrå.

Langørgen, Audun (1995b): "Kommunenes økonomiske tilpasning over tid", *Økonomiske Analyser* 4/95, 23-28, Oslo: Statistisk sentralbyrå.

Langørgen, Audun, Taryn A. Galloway og Rolf Aaberge (2006): "Gruppering av kommuner etter folkemengde og økonomiske rammebetingelser 2003", *Rapporter 2006/8*, Oslo: Statistisk sentralbyrå.

Rattsø, Jørn, red. (1999): *Fiscal Federalism and State-Local Finance: The Scandinavian Perspective*, Cheltenham, UK: Edward Elgar.

Utviklingen i offentlige utgifter til velferdstjenester mot 2060

Vibeke Oestreich Nielsen

Det er velkjent at befolkningen i Norge vil eldes i årene som kommer. Om dagens velferdsordninger opprettholdes, vil det føre til et økt press på de offentlige budsjettene gjennom økte pensjonsutgifter og høyere konsum av tjenester knyttet til eldreomsorg. Vi vil i denne artikkelen rendyrke betydningen av aldringen for offentlige utgifter. Vi gjør det ved å simulere den fremtidige utviklingen i ressursbruk og offentlige utgifter til ulike typer tjenesteproduksjon når dagens standard og dekningsgrader for tjenestetilbudene holdes uendret. Vi vil også se på konsekvensene av endrede omsorgsbehov blant annet gjennom bedret helsetilstand og på alternative finansieringsmuligheter.

Problemstilling

Det er en sterk aldersavhengighet i etterspørsele etter tjenester som i dag i hovedsak produseres i offentlig sektor. Det gjelder særlig de store sektorene utdanning, helse og omsorg. Endringer i befolkningens størrelse og alderssammensetning påvirker derfor etterspørsele og dermed også produksjon og ressursbruk i tjenestesektorene på sikt. Levealderen har økt over mange tiår, og demografene forventer at dette vil fortsette. De store etterkrigskullene begynner dessuten å nærme seg pensjonsalder. Begge endringer bidrar til å øke den demografiske forsørgerraten, definert som antall personer under 20 og over 65 år delt på antall yrkesaktive. Dette kan i alle fall på kort sikt motvirkes gjennom økt innvandring. Over tid vil også økte fødselsrater spille en rolle.

En annen viktig komponent i tjenesteetterspørsele er andelen personer som benytter tjenestetilbuddet på de ulike alderstrinnene. Det kan blant annet tenkes at vi blir friskere over tid, slik at færre vil ettersørre sykehustjenester i fremtiden. Motsatt kan det også tenkes at utvidet bruk av helsetjenester fører til at gamle og pleietrengende lever lengre uten at det har noen effekt på helsetilstanden. Utbygging av barnehagene mot full barnehagedekning, samt et mål om lave barnehagepriser, tar eksplisitt sikte på å øke andelen barn som går i barnehage.

Hvor mye tid som kreves per bruker av tjenesten vil også ha betydning for sysselsettingen. Kvaliteten på tjenestene (standard) og produktivitet er avgjørende for hvor mye tid som brukes på den enkelte pasient. Stadige forbedringer i levekårene gjør at befolkningen krever mer av de offentlige tjenestene. Et eksempel kan være mer oppfølging av pleietrengende eldre. Det er en utbredt oppfatning at det er vanskelig å øke produktiviteten innenfor en del typer tjenesteyting, spesielt menneskelig omsorg, både absolutt og særlig i

forhold til andre vareproduserende næringer. Derimot gir utviklingen innenfor medisinsk forskning grunnlag for betydelig produktivitetsvekst. For ressursbruken er det avgjørende om produktivitetsvekst høstes i form av lavere ressursinnsats eller økt produksjon (av flere typer produkter/tjenester).

Denne korte listen kan lett tolkes som en dekomponering av veksten i ressursbruk og kostnader. Komponentene kan tallfestes. MAKKO er en modell som SSB har utviklet nettopp for å tallfeste slike dekomponeringer innenfor de tjenestesektorene hvor det offentlige spiller en hovedrolle på produksjons- og finansieringssiden. Den gir holdepunkter for å kunne si noe kvantitativt om det fremtidige sysselsettingsbehovet i offentlig sektor, både på sektornivå og totalt. De offentlige utgiftene beregnes så på grunnlag av dette og offentlige finansieringsandeler for tjenestene. Dette er viktig for dagens politiske prioriteringer av samfunnets ressurser da standarder og dekningsgrader for velferdstjenestene i praksis kan være meget vanskelige å reversere. Modellen har nylig blitt utvidet med fremskrivinger av de offentlige utgiftene knyttet til tjenestesektorene i modellen. Boks 1 gir noen flere detaljer om MAKKO.

Etter å ha trukket frem noen relevante fakta for problemstillingen i avsnitt 2, rendyrkes betydningen av befolkningsutviklingen. I avsnitt 4 viser vi noen effekter av endrede dekningsgrader og standarder, mens vi i avsnitt 5 viser betydningen av noen alternative former for finansiering av velferdstjenestene.

Noen relevante fakta

Tabell 1 viser de totale utgiftene av produksjon under "sum kostnader" både for offentlige og private tilbydere. De totale kostnadene knyttet til tjenestene inkludert i MAKKO utgjorde i 2004 487 milliarder kroner for offentlig og privat sektor sett under ett. Derav ble 111 milliarder brukt på barne- og utdanningsrelaterte tjenester, 71 på spesialisthelsetjenesten og 53 milliarder på pleie og omsorgstjenester.

Vibeke Oestreich Nielsen er førstekonsulent ved Gruppe for offentlig økonomi (von@ssb.no).

Tabell 1. Finansiering av velferdstjenestene i 2004. Millioner kroner og prosent

	Offentlige tjenester			Private tjenester			Offentliges utgifter 2004
	Sum kostnader	Offentlig finansiert Prosent	Kroner	Sum kostnader	Offentlig finansiert Prosent	Kroner	
Utdanning							
Barnehager	12 175	0,78	9 448	6 229	0,61	3 806	13 254
Grunnskolen	41 628	1,00	41 544	710	0,21	147	41 691
Skolefritidsordningen	2 672	0,47	1 245	-	-	-	1 245
Videregående skole	16 700	0,97	16 216	1 076	0,08	84	16 216
Høyere utdanning	24 027	0,88	21 144	5 704	0,00	-	21 144
Spesialisthelsetjenesten							
Sykehus	45 984	0,96	44 052	14 803	0,51	7 533	51 585
Psykiatri	10 542	0,97	10 268	-	-	-	10 268
Pleie og omsorg							
Hjemmebasert pleie	23 463	0,96	22 595	-	-	-	22 595
Pleie på institusjon	26 461	0,83	22 015	3 331	0,28	943	22 958
Sum individuelt konsum	203 651	-	188 527	31 855	-	-	200 956
Kollektivt konsum	148 621	0,79	116 964	103 254	0,06	6 319	123 284
(unntatt forsvar)	-	-	-	-	-	-	-
Konsum totalt	352 272	-	-	135 109	-	-	324 240

Kilde: Statistisk sentralbyrå, datagrunnlag for modellen MAKKO.

Boks 1. MAKKO – fremskrivingsmodell for offentlig tjenestesektor

I MAKKO tas det utgangspunkt i tjenestesektorer som i hovedsak tilbys av det offentlige. Tjenestene som produseres kan deles inn i individrettede og kollektive. Blant det individrettede er:

- Undervisning og omsorg rettet mot barn og unge: barnehage, grunnskole, skolefritidsordning, videregående skole og høyere utdanning
- Pleie og omsorg: Tjenester på institusjon og hjemmebasert pleie.
- Helse: Sykehus og psykiatri.
- Den ikke-individrettede tjenesteytingen rommer blant annet administrasjon, kultur og sport, vann- og avløp og transporttjenester.

Med basis i informasjon om arbeidede timeverk, befolkning (FM) og antall brukere, dekomponeres de individrettede tjenestene i standard (s), varighet (v) og dekningsgrad (d). Nasjonalregnskapet leverer tall for arbeidede timeverk (TV) og normalårsverk. Brukerdataene får vi fra de ulike fagseksjonene.. Likningen som benyttes:

$$TV_{x,t} = s_x \sum_{c=1}^C v_x^c d_x^c FM_t^c$$

Standard (s) er antallet timeverk per mottaker av en tjeneste. Hvor mange timer en gjennomsnittsperson på sykehjem mottar av hjelp i løpet av året er et eksempel på dette. Standarden er lik for alle alderskohorter.

Dekningsgrad (d) er andelen personer innenfor en aldersgruppe som mottar en tjeneste, for eksempel andel 5-årige barn med barnehageplass. For spesialisthelsetjenesten måles antall innleggelser per person i løpet av et år.

Varighet (v) er lengden på oppholdet. For eksempel antallet heldøgnsopphold på sykehus. Her har vi ikke informasjon for pleie og omsorgssektoren, og heller ikke for videregående skole og høyere utdanning.

Befolkning (FM) er antallet personer i hver enkelt kohort (c). Vi benytter befolkningsfremskrivinger fra 2005 fra BEFREG. Middelalternativet (MMMM) vil være standardalternativet og står for middels fertilitet, levealder, innenlands flytting og netto innvandring.

Den ikke-individrettede tjenesteytingen dekomponeres ikke og fremskrives med den totale befolkningsveksten.

Modellens basisår er 2004. Forholdet mellom produksjonen av hver tjeneste i henholdsvis kommuner, stat og privat sektor holdes konstant på 2004-nivå i fremskrivingene. Den ubetalte familieomsorgen forutsettes å følge utviklingen i det betalte tjenestetilbuddet.

Nytt i denne versjonen av MAKKO er at modellen også kan benyttes til å si noe om kostnadsutviklingen i de ulike tjenestesektorene. Antallet arbeidede timeverk multipliseres med lønnskostnader, og produktinnsats og kapitalslit legges til. Både produktinnsats og kapitalslit følger veksten i timeverksutviklingen. Det vil altså være et en til en forhold mellom timeverksvekst og utgiftsvekst i de forskjellige sektorene.

Ved hjelp av finansieringsandeler gjøres det også anslag på den offentlige utgiftsveksten i perioden frem til 2060. Finansieringsandelen er beregnet ved hjelp av data fra gruppe for nasjonalregnskap og er delt inn i kommunal, statlig og privat finansiering. Mens kommunale barnehager til dels er finansiert gjennom private brukerbetalinger, får de private barnehagene offentlig tilskudd til drift. Det offentliges totale utgifter knyttet til barnehager er derfor summen av utgifter til henholdsvis kommunale og private barnehager.

De totale produksjonskostnadene og beregnede finansieringsandeler bestemmer de offentlige utgiftene. I 2004 lå disse totalt på 324 milliarder kroner. Kommunale og statlige tjenester finansieres i hovedsak gjennom offentlige midler. Det er kun skolefritidsordningen som har en offentlig finansieringsandel på under 75 prosent. Grunnskolen finansieres nesten utelukkende gjennom offentlige budsjetter. I tillegg er det offentlige aktiv bidragsyter til enkelte private tjenester. Bidragene er her størst for barnehage- og sykehustjenester.

For det ikke-individfordelte konsumet, der vi finner bl.a. administrasjon, transporttjenester og vann og avløp, varierer den offentlige finansieringen med type tjeneste. Vann- og avløp finansieres for eksempel hovedsakelig av husholdningene mens kollektive sosiale tjenester finansieres med godt over 90 prosent gjennom offentlige midler.

Lønnsvekst er ikke lagt inn i modellen. Veksten i modellen tilsvarer altså det realøkonomiske ressursbehovet og utgiftsøkningene gjengitt her kan dermed ikke dekkes med økonomisk vekst. Videre er alle tall oppgitt i 2004-kroner uten diskontering. Verdiene for fremtidige år kan derfor også sees på som et tankeeksperiment for hvordan offentlige finanser ville ha sett ut i 2004 med en annen befolkningssammensetning og alternative forutsetninger for omsorgsbehov.

Betydningen av befolkningsutviklingen

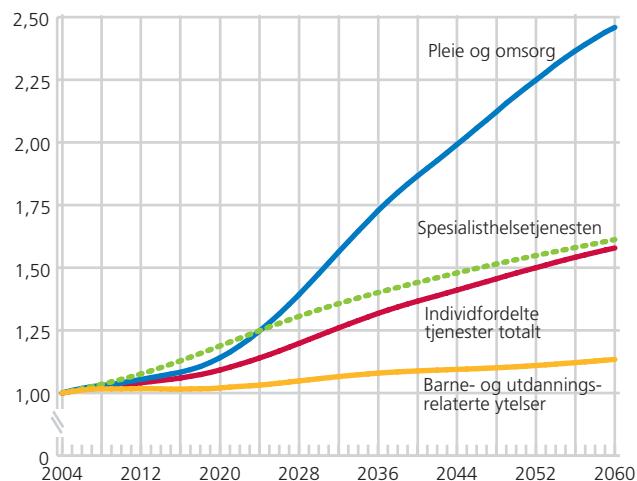
En referansebane

Som et hovedalternativ som senere brukes som sammenligningsgrunnlag, antas befolkningen å vokse som i middelalternativet (MMMM) fra SSBs befolkningsfremskrivinger fra 2005, se Brunborg og Texmon (2005). Det betyr en økning i gjennomsnittlig levealder for menn på 8,1 år og 7,9 år for kvinner fra 2004 til 2060. Fertilitetsraten ligger på 1,8 barn per kvinne mens gjennomsnittlig innvandring fra 2010 er forventet å være på 16 000 personer i året.

Med denne utviklingen i befolkningen, vil behovet for arbeidskraft øke for alle sektorer, men behovsveksten vil være størst innen pleie- og omsorgssektoren (se figur 1). Veksten i antall eldre fra 2020 og frem til 2060 vil kreve mer enn en dobling av sysselsettingen i institusjoner og i hjemmebasert pleie. Også innen spesialisthelsetjenesten vil aldringen øke behovet. Barne- og utdanningsrelaterte tjenester er ikke forventet å øke med mer enn omtrent 13 prosent.

Om vi i dag hypotetisk plutselig fikk en befolkningsstruktur tilsvarende det middelalternativet gir i 2060, ville de totale utgiftene øke fra dagens nivå på 487 milliarder til 707 milliarder 2004-kroner, dvs. 45 prosent. Offentlige utgifter til disse tjenestene ville økt fra 324 milliarder til 481 milliarder, dvs. 48 prosent. Bak disse tallene ligger forutsetninger om at forholdet mellom arbeidsinnsats og andre innsatsfaktorer, samt det offentliges finansieringsandel, holder seg som i

Figur 1. Vekst i sysselsettingsbehov for individfordelte tjenester

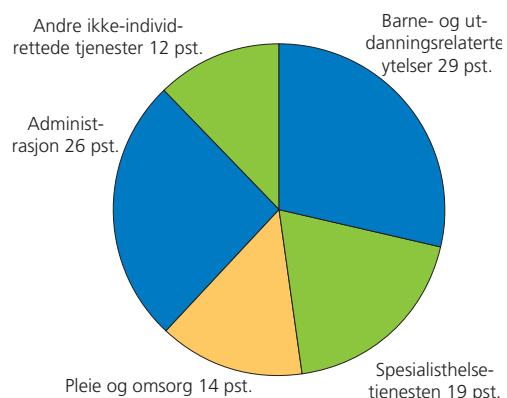

2004. Når beløpene måles i 2004-kroner, betyr det, som også tidligere nevnt, at timelønn og prisene på hver enkelt av de andre innsatsfaktorene holdes konstant. Deflating av løpende utgifter med for eksempel konsumprisindeksen ville gitt en betydelig sterkere ”volumvekst”.

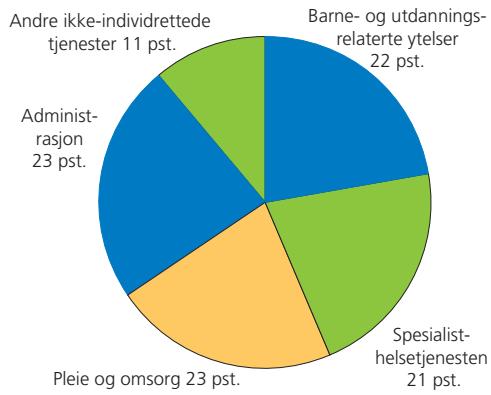
Ulik vekst i behov/etterspørsel vil også endre fordelingen av utgiftene frem mot 2060. Figur 2 og 3 viser omfanget. Mens pleie og omsorgssektoren i 2004 kun utgjorde en sjette del av de totale offentlige utgiftene, vil denne andelen ha økt til omtrent en fjerdedel i 2060. Andelen som går til barne- og utdanningsrelaterte tjenester faller derimot med 7 prosent. Forskyninger i sektorsammensetningen kombinert med ulike finansieringsandeler for sektorene, gjør at den totale offentlige finansieringsandelen øker svakt – med 1,5 prosent - i løpet av perioden.

I beregningene er kvalitetsstandarden lik for alle alderskohorter innenfor hver enkelt tjenestekategori. Dette er en forenkling som i noen tilfeller ikke stemmer med de faktiske forhold. Ressurssenter for omstilling i kommunene (RO, 2007) har funnet store standardvariasjoner mellom aldersgrupper for hjemmebaserte pleie- og omsorgstjenester. Mens brukere under 67 kun utgjør en tredjedel av det totale antallet brukere, går to tredjedeler av ressursene til denne gruppen. Fordeler vi to tredjedeler av timeverkene til brukere under 67 år, vil standarden for disse ligge over standarden for gruppen som er 67 år eller eldre. En fremskrivning basert på at denne standardforskjellen videreføres, gir en reduksjon i behovet for normalårsverk i 2060 på 25 000 i forhold til referansebanenivået. Det vil i 2060 gi en reduksjon i offentlige utgifter på 8,7 milliarder 2004-kroner. Denne standardforskjellen innenfor hjemmebasert pleie har likevel ikke avgjørende betydning for de totale utgiftene i pleie og omsorgssektoren. Andelen utgifter i figur 3 reduseres fra 23 prosent til 22 prosent. Utviklingen i de offentlige utgiftene knyttet til dette er modellert i figur 7. Det kan også diskuteres om

Figur 2. Offentliges utgifter knyttet til tjenestesektoren. 2004

Figur 3. Offentliges utgifter knyttet til tjenestesektoren. 2060

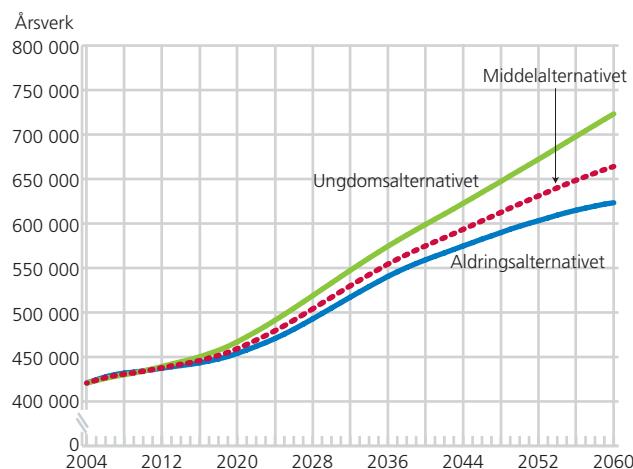
det er et varig mønster. Vi vil derfor se bort fra dette i de følgende beregningene.

Alternative befolkningsfremskrivninger

Det er stor usikkerhet knyttet til befolkningsutviklingen, og det kan derfor være nyttig å se på alternative befolkningsbaner. Vi vil her se på to svært ulike fremskrivninger. De skiller seg begge fra middelalternativet både på fertilitet, levealder og innvandring. I ”aldringsalternativet” (LHML) er levealderen 1,9 år høyere for menn og 2,6 år for kvinner i 2060 (Keilman og Pham 2005). De årlige fødselsratene og innvandringen er begge lavere enn i middelalternativet. Som representant for en ”motsatt” utvikling har vi valgt ”ungdomsalternativet” (HLMH) med høy fertilitet og innvandring, men med en lavere forventet levealder enn i middelalternativet.

Figur 4 viser behovet for normalårsverk med de tre befolkningsalternativene. Mens de totale utgiftene økte med 45 prosent i middelalternativet, øker det med 30 prosent for aldringsalternativet og 63 prosent i ungdomsalternativet. De offentlige utgiftene er i 2060 anslått til henholdsvis omtrent 450 milliarder 2004-kroner i aldringsalternativet og 550 milliarder i ungdomsalternativet.

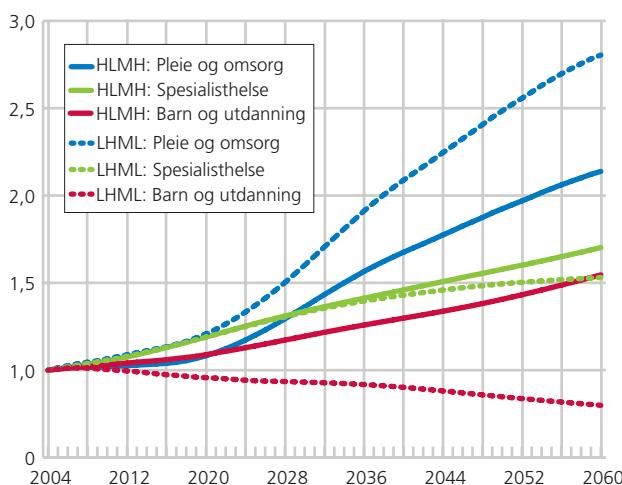
Figur 4. Sysselsettingsbehov for individfordelte tjenester med ulike befolkningsframskrivninger

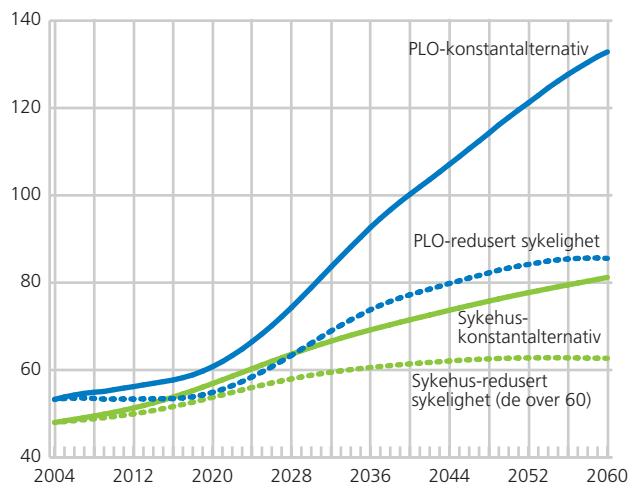
Ungdomsalternativet vil altså totalt sett kreve mer ressurser enn middelalternativet og aldringsalternativet. Dette kan umiddelbart virke noe overraskende i lys av hvordan samfunnsdebatten har fremhevret aldringen som en drivkraft bak veksten i offentlige utgifter. Som vist i figur 2, utgjorde tjenestene rettet mot barn og unge en større andel av de totale utgiftene i 2004 enn pleie og omsorgssektoren. Høye fødselstall er derfor med på å trekke opp kostnadene på de offentlige budsjettene. I tillegg vil høyere innvandring isolert sett øke tjenesteetterspørsmålet, da også innvanderne ønsker barnehageplass og har behov for sykehustjenester og eldredomsorg. På den annen side gir ungdomsalternativet flere yrkesaktive skatteyttere som kan dele på de høyere offentlige utgiftene. Den demografiske forsørgeraten er dermed lavest i ungdomsalternativet. En komplett beregning av offentlige budsjettvirkninger faller imidlertid utenfor rammen for denne artikkelen og krever mer omfattende modeller enn MAKKO.

I figur 5 har vi dekomponert utgiftene i tre hovedsektorer. Vi ser at veksten i ungdomsalternativet (grønne kurver) er ganske lik for de tre sektorene med en akkumulert vekst i etterspørsmålet etter tjenester på mellom 114 prosent for pleie og omsorg og 55 prosent for barnerettede tjenester fra 2004 til 2060. For aldringsalternativet er spredningen i veksten langt større. Mens sysselsettingsbehovet i pleie og omsorgssektoren nesten tredobles, får vi en reduksjon på 20 prosent i sysselsettingen innen barne- og utdanningsrettede tjenester. Selv om behovet for pleie og omsorg er langt høyere i aldringsalternativet, veies totalen opp av økt behov for barnerelaterte tjenester og spesialisthelsetjenester i ungdomsalternativet. Interessant er det dessuten at veksten i sysselsettingsbehovet selv i ungdomsalternativet er høyest for pleie og omsorgssektoren. Selv med lav vekst i levealder og med høye fødselsrater må vi altså regne med en omfattende økning i behovet for pleie og omsorgstjenester.

Figur 5. Dekomponering av sysselsettingsbehovet for MAKKOS hovedsektorer

Figur 6. Utvikling i offentliges utgifter under ulike antakelser om befolkningens helse for somatiske tjenester og pleie- og omsorgssektoren

Endringer i omsorgsbehov

Bedret helse

I referansebanen har vi antatt at den fremtidige befolkningen på hvert alderstrinn vil ha samme behov for helsetjenester, pleie og omsorg som det vi har i dag. For 80 åringene vil altså andelen syke og pleietrengende være like høy i 2060 som i dag. Siden befolkningen lever lengre over perioden, vil gjennomsnittspersonen da være syk og pleietrengende i flere år etter hvert som levealderen øker. Derfor kan dette alternativet kalles ”utvidet sykelighet”.

Et nærliggende alternativ er at økende levealder skyldes bedring av helsen, slik at man i fremtiden vil holde seg frisk lenger. Vi har antatt at andelen syke personer på hvert alderstrinn faller gradvis, slik at dekningsgradene i 2060 er redusert med en tredjedel. Dette tilsvarer omrent det som i internasjonale fremskrivninger omtales som ”healthy ageing”. I tidligere artikler basert på MAKKO har man omtalt det som ”helsealternativet” eller ”utsatt sykelighet” (Langset, 2006). I dette alternativet er antall syke år i løpet av et gjennomsnittsliv omrent uendret i løpet av perioden. Eksempelvis innebærer dette alternativet at andelen tjenestemottakere blant kvinner i alderen 80 til 84 år faller fra 34 prosent i 2004 til 23 prosent i 2060.

Redusert sykelighet får i våre beregninger kun betydning for pleie og omsorgssektoren, samt for somatiske tjenester. Psykiatri antas upåvirket¹. Mens kostnadene knyttet til pleie og omsorg i alternativet med utvidet sykelighet i 2060 er anslått til 133 milliarder 2004-kroner, eller en vekst på 146 prosent fra 2004, vil helsealternativet gi en merkostnad i 2060 på ”bare” 62 prosent. Forskjellen utgjør altså mer enn en halvering i de offentlige utgiftene til denne sektoren i forhold til i

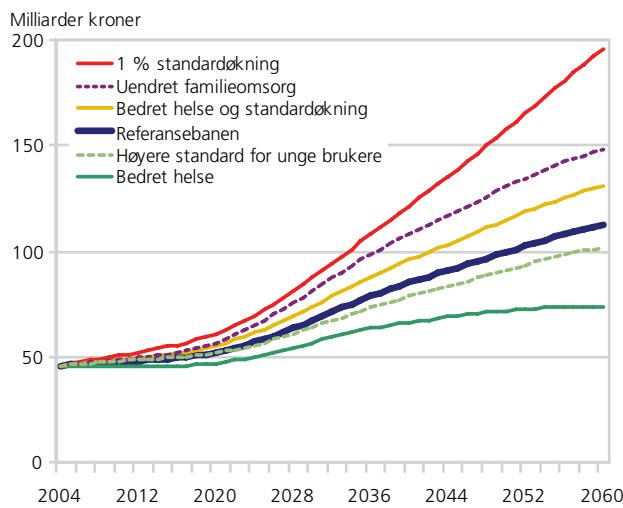
referansebanen. Utgiftene knyttet til somatisk virksomhet var i 2004 på 52 milliarder kroner. Om sykeligheten holdes fast på dagens nivå, vil kostnadsveksten være på 69 prosent. Målt i 2004-kroner, vil de totale utgiftene i 2060 være på 81 milliarder. Reduseres sykeligheten med en tredjedel for alle aldersgrupper, vil ikke kostnadene øke med mer enn 11 prosent sett over hele perioden.

Et scenario der antall brukere av pleie, omsorg og somatiske tjenester reduseres også blant de yngre brukerne kan virke urealistisk, og vi har derfor også gjennomført en beregning der utsettelsen av sykelighet først inntreffer fra man er 60 år. For alle aldersgrupper over 60 vil sykeligheten reduseres med en tredjedel innen utgangen av 2060. Innen eldreomsorgen gir dette hovedsakelig utslag for de hjemmebaserte tjenestene. Totalt vil de offentlige utgiftene være 69 prosent høyere i 2004 enn i 2060, altså en relativt liten prosentvis økning i forhold til om sykeligheten reduseres for alle aldre. For de somatiske tjenestene vil utgiftsveksten for det offentlige være på 30 prosent, dvs. nesten 20 prosentpoeng høyere enn om reduksjonen i sykeligheten inntreffer for hele befolkningen. Innsparingen for det offentlige i forhold til referansebanen i 2060 alene vil være på 19 milliarder 2004-kroner.

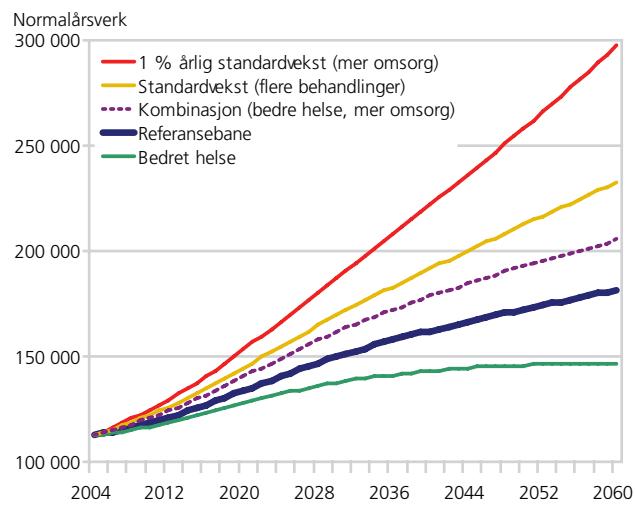
Utviklingen i eldres helse vil altså ha stor betydning for sysselsettingsbehov og kostnadsvekst i årene som kommer, som vist i figur 6. Totalt sett vil helseforbedringen føre til at de offentlige utgiftene ikke er mer enn 31 prosent høyere med befolkningssammensetningen i 2060 enn med den vi hadde i 2004. De totale utgiftene vil i 2060 ligge på 424 milliarder 2004-kroner. Det er en reduksjon i offentlige utgifter på 57 milliarder i forhold til om sykeligheten holdes fast på dagens nivå.

¹ Denne antakelsen skiller seg fra Nielsen (2008) der endringene kun gjennomføres for ideelle og statlige sykehuse.

Figur 7. Fremskrivning av det offentliges utgifter til pleie og omsorgstjenester under ulike forutsetninger

Figur 8. Fremskrivning av det offentliges utgifter til somatiske tjenester under ulike forutsetninger

Krav om bedre omsorg

Forbedret levestandard fører i stor grad til økt etterspørsel etter et mer omfattende tjenestetilbud. Helse og omsorgsstandarden har årlig økt med over 1 prosent de siste årene. Kravene om mer og bedre omsorg, og nyheter om dårlige forhold på sykehjem og i hjemmeomsorgen, tyder på at befolkningen vil kreve en standardvekst også i fremtiden. En årlig økning i standarden på 1 prosent for pleie- og omsorgssektoren vil kreve mer enn en firedobling av sysselsettingen fra 2004 til 2060. De offentlige utgiftene ville i dette tilfelle ligge 98 milliarder 2004-kroner over det tilsvarende nivået i referansebanen.

En tilsvarende prosentvis økning av standard i form av mer omsorg per behandling på sykehusene vil også ha stor effekt på etterspørselen etter arbeidskraft. Mens sysselsettingsveksten for sykehusene i referansebanen ligger på 66 prosent, vil den med en 1 prosent årlig vekst i standarden gi en akkumulert sysselsettingsvekst på 190 prosent over perioden. De offentlige utgiftene i somatiske tjenester vil med det komme opp i 149 milliarder 2004-kroner i 2060 mot 52 milliarder i 2004.

Totalt sett vil en 1 prosent årlig vekst i standarden gi en offentlig merkostnad for det offentlige i forhold til referansebanen på 147 milliarder 2004-kroner i 2060. Målt i 2004-kroner ville de samlede offentlige utgiftene til tjenesteproduksjon med denne endringen komme opp i 628 milliarder mot 481 milliarder med konstant standard.

Standarden for somatiske tjenester kan alternativt også økes ved at flere tilbys behandling. Lar vi behandlingslengden/antallet behandlinger per kohort øke jevnt slik at en i 2060 i gjennomsnitt mottar en tredjedel flere tjenester enn i 2004, vil sysselsettingen måtte dobles over perioden. Husk at beregningene ser bort fra eventuell produktivitetsvekst. Det gjelder imidlertid

alle fremskrivninger, slik at forskjellene mellom disse i et gitt år er relativt robust overfor ulike produktivitetsantakelser.

Kombinasjon av bedret helse og høyere standard på tjenestene.

Bedret helse over tid i kombinasjon med økende forventninger til tjenestetilbuddet er en meget plausibel utvikling. Legger vi til grunn at helsen forbedres som i Helsealternativet for alle aldersgrupper og at standarden årlig øker med 1 prosent, vil nettovirkningen være at sysselsettingsveksten og dermed også de offentlige utgiftene øker mer enn i referansebanen. Effekten av høyere standard på tjenestene er altså sterkere enn effekten av at en blir friskere over tid med disse antakelsene. Innen eldreomsorgen vil de offentlige utgiftene nesten tredobles fra 2004 til 2060. Sysselsettingen vil måtte øke med 47 000 normalårsverk mer enn i referansebanen.

For de somatiske tjenestene vil sysselsettingen ha økt med 25 prosentpoeng mer enn i referansebanen i 2060 og de offentlige utgiftene til ytelsene vil med dette være på 99 milliarder 2004-kroner. Utviklingen er også vist i figur 8. Legger en til grunn at standarden øker gjennom flere behandlinger, motvirker denne direkte effekten av bedret helse, slik at vi ender i referansebanen.

Merkostnad for det offentlige gjennom redusert familieomsorg.

Langt fra all omsorg utføres av aktører på markedet. Fortsatt er det på usikkert grunnlag grunn til å anta at rundt 80 000 årsverk eller omrent 40 prosent av alle pleie og omsorgstjenester utføres ulønnet av familie eller kjente (Langset 2006). Da andelen unge i forhold til eldre er forventet å reduseres over tid, og andelen aleneboende stadig øker, kan det være naturlig å anta at omfanget av familieomsorg ikke vil vokse i takt med sysselsettingsveksten i den offentlige omsorgen.

Vi tenker oss nå at familieomsorgen holdes fast på 2004 nivå, og at disse årsverkene brukes til å utføre tjenester som alternativt ville blitt utført ved hjemmebaserte pleie og omsorgstjenester. Sammenlignet med at familieomsorgen vokser i takt med den offentlige omsorgen, må den betalte omsorgen da måtte øke med 117 000 årsverk frem mot 2060. Det innebærer alene en offentlig merkostnad i forhold til referansebanen på 36 milliarder kroner i 2060.

Flere til heldøgnsomsorgen

I dag får ikke alle som ønsker det plass i omsorgsboliger og sykehjem. Dekningsgradene i referansealternativet kan derfor være lavere enn hva en del mener at de bør være. I valgkampen lovet Arbeiderpartiet 12 000 flere sykehjemsplasser eller heldøgns omsorgsboliger innen 2015. Gitt at denne økningen ikke reduserer andelen brukere av mindre tidkrevende tjenester, slik som hjemmesykepleien, vil denne politikken øke dekningsgraden for de mest ressurskrevende tjenestene. Sysselsettingen vil i 2015 kreve 6 000 årsverk (en økning på 10 prosent) mer enn i 2004 om alle plassene blir opprettet som omsorgsboliger. Den tilsvarende økningen blir på 15 000 årsverk (eller 27 prosent) dersom alle får plass på sykehjem. Med konstante dekningsgrader vil syselsettingsveksten i samme periode være på 4 prosent. Som vi ser av figur 1, vil ikke utgiftene i referansealternativet begynne å stige før etter 2020, slik at det frem mot 2015 vil kunne være rom for en utvidelse av tjenestetilbudet.

Som nevnt innledningsvis vil det være vanskelig å reversere denne økningen i dekningsgrader. Opprettholdes dette nivået på andelen eldre på institusjon helt frem til 2060, vil det føre til en høyere kostnadsvekst enn den vi har gjort rede for i referansebanen. I alternativet der alle plasser opprettes på sykehjem, vil de offentlige utgiftene i 2060 være 15 milliarder 2004-kroner høyere enn med konstante dekningsgrader. Også innen spesialisthelsetjenesten har vi i dag ventelister både for operasjoner og for plasser i psykiatrien. Det kan derfor tenkes at dekningsgradene også her heller vil ligge høyere enn lavere i fremtiden.

Finansiering

Hvordan finansiere de økte utgiftene?

Økningen i offentlige utgifter til tjenesteyting må finansieres, enten gjennom skatter, direkte priser/egenbetalinger og/eller gjennom private forsikringsordninger. Ved økte egenandeler belastes en større del av finansieringsansvaret private aktører, men produksjonsansvaret forblir offentlig. Med konstant standard og dekningsgrad viste vi foran at de beregnede offentlige utgiftene til tjenesteproduksjon vil være 45 prosent høyere i 2060 enn i 2004, mens befolkningen i arbeidsdyktig alder ikke har økt med mer enn med 20 prosent. Et mulig scenario er at det offentlige da begrenser veksten i sine utgifter til tjenesteyting til 20 prosent. Om vi holder finansieringsandelene fast for utdannings- og barnerelaterte tytelser, vil den private finansieringen

for individrettede helse- og omsorgstjenester, samt alle kollektive tjenester, i så fall måtte økes til 37 prosent. For tjenester på institusjon innebærer det at den private finansieringen i 2060 øker fra 17 prosent til 37 prosent eller fra 120 000 til 265 000 2004-kroner per pasient.

Dersom helsen forbedres over tid, reduseres selvsagt finansieringsbyrden. En reduksjon av offentlige finansieringsandeler for helse, pleie og omsorg til 75 prosent vil gi en vekst i kostnadene tilsvarende veksten i antallet personer i arbeidsdyktig alder. Den private finansieringen av tjenester på institusjon vil med det være på 180 000 2004-kroner per pasient.

Om vi får en årlig standardvekst på 1 prosent innen pleie og omsorg og for sykehusene, vil forutsetningen om maksimalt 20 prosent vekst i offentlige utgifter til tjenesteproduksjon frem mot 2060 redusere de offentlige finansieringsandelene kraftig. Med faste andeler for tjenester til unge, vil den offentlige finansieringen av alle andre tjenester måtte reduseres til 46 prosent i 2060. Det betyr at private aktører vil måtte stå for over halvparten av finansieringen. Hvis man alternativt reduserte den offentlige finansieringen for alle tjenester, måtte den generelle private finansieringsandelen vokse til 47 prosent i 2060.

Avsluttende merknader

I denne artikkelen har vi undersøkt betydningen av noen av alle de faktorer som påvirker veksten i offentlige utgifter til tjenesteyting i tiårene fremover. Blant de forhold vi ikke har berørt er endringer i produktivitet. Vi har heller ikke sett på lønnsveksten i de ekspanderende tjenestesektorene, spesielt helse og omsorg. Hvis de skal tiltrekke seg kvalifisert arbeidskraft i det omfang vi har beregnet, virker det naivt å tro at ikke lønnsveksten her må bli høyere enn den generelle lønnsveksten. Det vil i så fall legge ytterligere press på de offentlige budsjettene. Videre kan økte offentlige pensjonsutgifter bidra til å presse frem en sterkere vekst i private egenandeler enn det som ble vurdert i forrige avsnitt. En systematisk og sterkt vekst i skattebyrden og/eller dyrere omsorgstjenester vil derimot isolert sett kunne reversere den historiske tendensen til nedgang i familieomsorgen.

MAKKO er en etterspørselsmodell som forenkler kvantitative vurderinger av fremtidens offentlige ressursbruk ved å skille mellom ulike komponenter det er mulig å ha begrunnete oppfatninger om. Modellen er enkel, men slagkraftig. Modellens begrensninger lar imidlertid mange interessante spørsmål stå ubesvart. Fremfor å utvide og komplisere MAKKO, vil flere forskningsprosjekter i SSB fremover heller integrere MAKKO i mer omfattende modellverktøy, samtidig som den også beholdes som separat modell. MAKKO har lenge blitt benyttet sammen med MSG-modellen til å lage langsiktige fremskrivninger av norsk økonomi, herunder et komplett bilde av offentlige finanser. En lignende bruk vil etter hvert skje i forhold til nye makroøkonomiske modeller. I tillegg inngår MAKKO nå som en del av et

generasjonsregnskap som gir et mer komplett bilde av hvordan endringer i befolkningens størrelse og alderssammensetning påvirker offentlige finanser.

Referanser

Brunborg, Helge og Inger Texmon (2005): Hovedresultater fra befolkningsframskrivningen 2005-2060, Økonomiske analyser 6/2005.

Keilman, Nico og Dinh Quang Pham (2005): Hvor lenge kommer vi til å leve? Levealder og aldersmønster for dødeligheten i Norge, 1900-2060, Økonomiske analyser 6/2005.

Langset, Bjørg (2006): Arbeidskraftbehov i det kommunale tjenestetilbudet mot 2060, Økonomiske analyser 2/2006.

Nielsen, Vibeke Oestreich (2007): Behov for mange flere hender i eldreomsorg. <http://www.ssb.no/vis/valgaktuelt/arkiv/art-2007-08-23-02.html>

Nielsen, Vibeke Oestreich (2008): Utviklingen i offentlige utgifter til velferdstjenester mot 2060. Publiseres snarlig i Inntekt, skatt og overføringer, Statistisk sentralbyrå.

Ressurssenter for omstilling i kommunene (2007): Kostnadsbilder i pleie og omsorg. http://www.ks.no/upload/95837/064007_Kostnadsbilder_i_pleieogomsorg_rapp.pdf

SkatteFUNN: Tilskuddsordningen for FoU i næringslivet og skattemotiverte tilpasninger i småforetak

Erik Fjærli

SkatteFUNN er en tilskuddsordning for forskning og utvikling i næringslivet, som gis i form av fradrag i skatt eller som kontant tilskudd. I denne artikkelen viser vi at det kan være vanskelig å kontrollere om kostnadene som det kreves skattefradrag eller tilskudd for, faktisk er relatert til forskning og utvikling. Vi finner klare tegn på at en del småbedrifter utnytter ordningen ved å blåse opp grunnlaget for tilskuddsberegningen.

Innledning

SkatteFUNN er et tiltak for å øke de private foretakenes satsning på forskning og utvikling (FoU). Ordningen ble innført i 2002 og er begrunnet med at FoU antas å ha positive bedriftseksterne virkninger, det vil si at den samfunnsøkonomiske lønnsomheten av FoU er større enn den bedriftsøkonomiske. Rent privatøkonomiske lønnsomhetsvurderinger vil da kunne lede til mindre FoU enn hva som er samfunnsøkonomisk optimalt. Ordningen er blitt evaluert av Statistisk sentralbyrå, som la fram sin sluttrapport i januar 2008 (Cappelen et. al, 2008). Evalueringen konkluderer med at ordningen har medført mer FoU i næringslivet («innsatsaddisjonalitet»), og at addisjonaliteten synes sterkest i små foretak og foretak hvor de sysselsatte har lavt relativt utdanningsnivå og i næringer som tradisjonelt er lite forskningsintensive. Videre synes ordningen først og fremst å stimulere til innovasjoner som er nye for foretaket, ikke for markedet, og tilskuddet vil dermed antakelig i mindre grad medføre FoU med positive eksterne virkninger. Når det gjelder de økonomiske resultatene av den økte FoU-innsatsen («resultataddisjonalitet»), så beregnes den gjennomsnittlige avkastningen til om lag 5 prosent, noe som er lite i bedriftsøkonomisk sammenheng. Imidlertid er den beregnede avkastningen svært skjevfordelt, ved at mange foretak har null eller lav avkastning, mens noen har svært god avkastning. Det er spesielt de små foretakene med færre enn 10 ansatte som bidrar til lav gjennomsnittsavkastning av tilskuddet.

Et av evalueringens delprosjekter har dreid seg om spørsmålet om skattetilpasning (Fjærli 2007). Skattetilpasning og misbruk av ordningen har relevans både i forhold til innsatsaddisjonalitet og resultataddisjonalitet. Dersom målgruppen for ordningen responderer med å føre kostnader knyttet til ordinær drift som FoU-kostnader, eller med å blåse opp kostnadsbasen ved for eksempel å føre opp personalkostnader for andre enn dem som arbeider direkte med prosjektet, vil man få mindre reell innsatsaddisjonalitet. Dette vil i sin tur gi mindre resultataddisjonalitet. Skattemotiverte

tilpasninger er også av interesse i seg selv, idet man ikke ønsker at skattesystemet skal bidra til uønsket atferd eller at folk får svekket tiltro til skatte- og overførings-systemet som rettferdig og fornuftig.

Konklusjonen i Fjærli (2007) er at mulighetene som revisor har for å vurdere kostnadstilhørighet er svært begrenset, idet opplysingene som gis normalt ikke kan bekreftes av en tredje part eller dokumenteres på annen måte enn skattyters egen påstand. Spesielt gjelder det antall timer som føres på et prosjekt. Dette bekreftes gjennom at et stort flertall av revisorer som besvarte en spørreundersøkelse om SkatteFUNN peker på nett-opp dette problemet. Fjærli (2007) finner videre at de foretak som har påfallende høye FoU-utgifter er små (under 10, i gjennomsnitt omlag 2 ansatte), er svært ulønnsomme målt ved skattemessig resultat og ofte har svært høye SkatteFUNN-fradrag målt per ansatt (rundt en halv million kroner målt ved medianen og gjennomsnittet). En nærmere undersøkelse av de små foretakene avdekker til dels urimelig høye FoU-budsjetter i SkatteFUNN-prosjektene og peker mot 2 mulige former for skattetilpasning: Ved at det føres for mange timer på prosjektene (eventuelt at det oppgis høyere lønn enn den faktiske lønnen) og ved at en aktiv eier/daglig leder tar ut høy lønn til seg selv. Den første formen vil kunne kjennes igjen ved at de FoU-lønnskostnadene som fradraget er utregnet på grunnlag av, er høye sammenlignet med foretakets samlede lønnsutbetalinger (etter at man korrigerer for gunstige sjablonregler for utregning av personalkostnader). Den andre formen for tilpasning kan kjennes igjen ved at eier/daglig leder i et enmannsforetak tar ut påfallende høy lønn til seg selv (dvs. uten at det kan forklares som ”markedslønn”), samtidig som foretaket har dårlig lønnsevne målt ved driftsresultatet.

Nedenfor følger en nærmere gjennomgang av tilpasningen i de små SkatteFUNN-foretakene, for perioden 2003 - 2005. Med virkning fra 2007 er reglene skjerpet inn noe, ved at det er lagt tak på både timelønn og maksimalt antall timer som kan føres for hver prosjektmedarbeider. Dette begrenser hvor mye man kan tjene på å føre opp fiktive timer, men forhindrer ikke misbruk av ordningen.

Erik Fjærli er forsker ved Gruppe for skatt, fordeling og konsumtentatferd (efj@ssb.no).

Tabell 1. FoU-Personalkostnader i 1000 kroner pr. ansatt fra SkatteFUNN

	2003	2004	2005
Median	95,1	100,0	103,6
75%	300,0	300,0	316,7
95%	1 020,0	1 000,0	1 177,3

Tabell 2. Observasjoner med mer enn 1 million i FoU-personalkostnader per ansatt. Alle beløp i løpende 1000 kroner

	År	Gjennomsnitt	Min	Maks	N
FoU-personalkostnader per ansatt	2003	1 725,7 (66,7)	1 002,0	5 500,0	155
	2004	1 709,0 (60,68)	1 008,0	4 954,0	164
	2005	1 731,1 (57,77)	1 004,0	5 676,0	183
Antall ansatte	2003	1,8 (0,08)	1	6	155
	2004	1,9 (0,10)	1	8	164
	2005	1,9 (0,11)	1	10	183

Tabell 3. Skattefradrag i foretak med mer enn 1 million i FoU-personalkostnader pr. ansatt. Alle beløp i løpende 1000 kroner

	År	Median	Min	Maks	Sum
Skattefradrag	2003	553,6	60,7	1 165,6	69 976,6
	2004	594,9	19,3	1 583,3	88 428,4
	2005	509,6	0	1 600,0	82 126,4
Herav utbetalt fradrag	2003	391,5	0	1 119,7	62 707,0
	2004	524,3	0	1 583,3	83 474,0
	2005	395	0	1 600	77 574,4
Utlignet skatt	2003	-469,9	-1 119,7	2 660,9	-58 769,5
	2004	-565,6	-1 583,3	4 556,2	-76 577,5
	2005	-502,1	-1 600,0	2 099,2	-73 975,9

Foretak med høye SkatteFUNN-personalkostnader

Målt per ansatt er personalkostnadene i SkatteFUNN svært skjevt fordelt. Mens medianen ligger på rundt 100.000 kroner i alle de tre årene vi ser på, viser tabell 1 og 2 at de øverste 5 prosent av foretakene sortert etter FoU-personalkostnader per ansatt hadde over 1 million kroner i budsjetterte personalkostnader per ansatt, i gjennomsnitt omlag 1,7 millioner kroner. Det har vist seg at det i gjennomsnitt bare blir krevd fradrag for om lag 80 prosent av de budsjetterte FoU-kostnadene, men tallene for oppnådde skattefradrag i tabell 3 viser også relativt høye tall, sett i sammenheng med størrelsen på disse foretakene (målt per ansatt utgjorde skattefradraget for disse foretakene rundt 270.000 kroner i gjennomsnitt). Siden de fleste foretakene gikk med skattemessig underskudd, ble det meste av fradraget gitt som kontant tilskudd. Disse foretakene var små, med 10 eller færre ansatte, i gjennomsnitt under 2.

Nærmere om tilpasningen i små foretak

Det er antakelig i de minste foretakene, der SkatteFUNN-tilskuddet utgjør relativt mye i forhold til andre inntekter, at insentivene til å blåse opp fradragsgrunnlaget er sterkest. Samtidig er det bare her at det i praksis er mulig å trekke rimelig sikre konklusjoner om skattetilpasning basert på forholdstallet mellom personalkostnader i SkatteFUNN og faktiske totale

Tabell 4. FoU personalkostnader i forhold til totale lønnskostnader, gjennomsnitt, 2003. (Standardfeil i parentes)

Ansatt	N	SkatteFUNN, med sjablonmessig påslag for ind. personalkostnader	SkatteFUNN, uten sjablonmessig påslag for ind. personalkostnader
Alle	3 185	2,78 (0,44)	0,99 (0,16)
Under 10	1 724	4,94 (0,81)	1,77 (0,29)
11-49	968	0,25 (0,01)	0,09 (<0,01)
50-99	252	0,27 (0,19)	0,10 (0,07)
100-149	78	0,05 (<0,01)	0,02 (<0,01)
150-199	42	0,04 (0,01)	0,01 (<0,01)
200-249	31	0,02 (<0,01)	0,01 (<0,01)
250-299	9	0,04 (0,01)	0,01 (<0,01)
Over 300	81	0,01 (<0,01)	<0,01 (<0,01)

Tabell 5. FoU personalkostnader i forhold til totale lønnskostnader, gjennomsnitt, 2004. (Standardfeil i parentes)

Ansatt	N	SkatteFUNN, med sjablonmessig påslag for ind. personalkostnader	SkatteFUNN, uten sjablonmessig påslag for ind. personalkostnader
Alle	3 301	5,07 (1,05)	1,81 (0,38)
Under 10	1 782	9,24 (1,94)	3,30 (0,69)
11-49	1 012	0,24 (0,01)	0,09 (<0,01)
50-99	261	0,08 (<0,01)	0,03 (<0,01)
100-149	71	0,04 (<0,01)	0,01 (<0,01)
150-199	48	0,03 (<0,01)	0,01 (<0,01)
200-249	23	0,03 (0,01)	0,01 (<0,01)
250-299	15	0,02 (<0,01)	0,01 (<0,01)
Over 300	89	0,01 (<0,01)	<0,01 (<0,01)

Tabell 6. FoU personalkostnader i forhold til totale lønnskostnader, gjennomsnitt, 2005. (Standardfeil i parentes)

Ansatt	N	SkatteFUNN, med sjablonmessig påslag for ind. personalkostnader	SkatteFUNN, uten sjablonmessig påslag for ind. personalkostnader
Alle	3 017	3,70 (0,80)	1,32 (0,29)
Under 10	1 625	6,72 (1,48)	2,40 (0,53)
11-49	909	0,24 (0,01)	0,08 (<0,01)
50-99	237	0,08 (0,01)	0,03 (<0,01)
100-149	69	0,04 (<0,01)	0,01 (<0,01)
150-199	41	0,03 (<0,01)	0,01 (<0,01)
200-249	22	0,02 (<0,01)	0,01 (<0,01)
250-299 ¹	16	1,30 (1,28)	0,47 (0,46)
Over 300	98	0,01 (<0,01)	<0,01 (<0,01)

¹ Her er det en ekstremobserasjon.

lønnsutbetalinger i foretakene. Som det framgår av tabellene 4 til 6, så synker dette forholdstallet raskt med økende antall ansatte og i større foretak utgjør SkatteFUNN en ubetydelig andel av virksomheten og en liten del av samlet FoU. For gruppen foretak med færre enn 10 ansatte utgjør imidlertid budsjetterte personalkostnader i gjennomsnitt fra 1,8 til 3,3 ganger så mye som foretakenes totale lønnskostnader, etter at et sjablonmessig påslag for indirekte personalkostnader er trukket fra. Det er vanskelig å si hva et FoU-prosjekt ”bør” koste, men det skal selvsagt ikke forekomme at lønnskostnadene i et SkatteFUNN-prosjekt blir høyere enn de samlede lønnskostnadene i foretaket.

Tabell 7. Foretak med 1 ansatt og positive lønnsutbetalinger, 2003. Gjennomsnittlig lønn fra registerdata (m/standardfeil), driftsresultat og skattefradrag. Med og uten SkatteFUNN (SF)

Desiggruppe (etter lønn)	N	Registerlønn	Driftsresultat	Driftsresultat + lønn	Skattefradrag	Budsj. Personal/ Fradragx5
Alle u/SF	13 441	333,2 (3,96)	265,0	598,2	-	-
1		22,1	136,0	158,1	-	-
2		61,7	177,0	238,7	-	-
3		106,4	189,0	295,4	-	-
4		156,0	166,0	322,0	-	-
5		211,3	332,0	543,3	-	-
6		263,5	174,0	437,5	-	-
7		314,1	584,0	898,1	-	-
8		374,1	318,0	692,1	-	-
9		497,5	411,0	908,5	-	-
10		1 325,6 499,6	162,0	1 487,6	-	-
Alle m/SF	223	(38,39)	-506,0	-6,4	285,0	0,70
1		64,3	-316,0	-251,7	179,0	0,65
2		152,0	-76,0	76,0	267,0	0,82
3		214,4	-139,0	75,4	245,0	0,98
4		270,9	-223,0	47,9	207,0	1,04
5		316,0	-172,0	144,0	233,0	0,64
6		358,9	27,0	385,9	255,0	0,59
7		419,7	-192,0	227,7	299,0	0,57
8		556,5	-941,0	-384,5	351,0	0,54
9		765,2	-1 603,0	-837,8	376,0	1,12
10		1 878,2	-1 422,0	456,2	438,0	0,73

Tabell 8. Foretak med 1 ansatt og positive lønnsutbetalinger, 2004. Gjennomsnittlig lønn fra registerdata (m/standardfeil), driftsresultat og skattefradrag. Med og uten SkatteFUNN (SF)

Desiggruppe (etter lønn)	N	Registerlønn	Driftsresultat	Driftsresultat + lønn	Skattefradrag	Budsj. personal/ Fradragx5
Alle u/SF	13131	331,5 (3,86)	360,0	691,5	-	-
1		21,2	247,0	268,2	-	-
2		61,7	311,0	372,7	-	-
3		108,7	274,0	382,7	-	-
4		161,6	223,0	384,6	-	-
5		217,5	195,0	412,5	-	-
6		270,7	301,0	571,7	-	-
7		320,5	337,0	657,5	-	-
8		374,3	419,0	793,3	-	-
9		490,8	643,0	1 133,8	-	-
10		1 288,3 507,7	652,0	1 940,3	-	-
Alle m/SF	239	46,04) 49,3	-270,0 -468,0	237,7 -418,7	293,0 208,0	0,72 0,81
1		119,0	266,0	385,0	206,0	0,82
2		183,1	-488,0	-304,9	200,0	1,04
3		255,5	-385,0	-129,5	221,0	0,90
4		312,4	-417,0	-104,6	223,0	0,72
5		352,6	440,0	792,6	295,0	0,67
6		413,8	656,0	1 069,8	298,0	0,57
7		509,0	-1 154,0	-645,0	411,0	0,59
8		727,2	-653,0	74,2	402,0	0,78
9		2 155,3	-494,0	1 661,3	464,0	0,99

Tabell 9. **Foretak med 1 ansatt og positive lønnsutbetalinger, 2005. Gjennomsnittlig lønn fra registerdata (m/standardfeil), driftsresultat og skattefradrag. Med og uten SkatteFUNN (SF)**

Desigruppe (etter lønn)	N	Registerlønn	Driftsresultat	Driftsresultat + lønn	Skattefradrag	Budsj. personal/ Fradragx5
Alle u/SF	14 391	338,8 (3,74)	440,0	778,8	-	-
1		20,9	235,0	255,9	-	-
2		60,9	430,0	490,9	-	-
3		109,8	257,0	366,8	-	-
4		163,3	238,0	401,3	-	-
5		222,7	312,0	534,7	-	-
6		280,5	756,0	1 036,5	-	-
7		333,1	423,0	756,1	-	-
8		388,9	450,0	838,9	-	-
9		508,0	559,0	1 067,0	-	-
10		1 300,2	738,0	2 038,2	-	-
Alle m/SF	199	507,4 (38,58)	-400,0	107,4	287,0	0,74
1		39,4	176,0	215,4	135,0	1,10
2		121,2	166,0	287,2	219,0	0,72
3		218,8	-158,0	60,8	187,0	1,01
4		305,5	-357,0	-51,5	248,0	0,72
5		359,0	107,0	466,0	233,0	0,82
6		399,9	-124,0	275,9	248,0	0,78
7		465,4	-144,0	321,4	353,0	0,66
8		559,9	-624,0	-64,1	292,0	0,82
9		742,4	-1 235,0	-492,6	395,0	1,03
10		1 862,0	-1 805,0	57,0	561,0	0,70

En nærmere undersøkelse av småforetak med en ansatt (normalt en aktiv eier) avdekket også at det var en klar sammenheng mellom høy lønn og lavt (oftest negativt) driftsresultat i foretak med SkatteFUNN, også når man korrigerer driftsresultatet ved å legge til lønnskostnader. Dette er vist i tabellene 7, 8 og 9. I de tre øverste desilene av foretakene sortert etter lønn lå gjennomsnittlig lønnsuttag fra omkring 500.000 til rundt 2 millioner kroner, mens driftsresultatene var i størrelsesorden minus 600.000 til minus 1,8 millioner kroner. I motsetning til SkatteFUNN-foretakene viste småforetak uten SkatteFUNN gjennomgående høyere driftsresultat (også korrigert for lønn) men lavere lønn enn foretak med SkatteFUNN. Videre var det blant disse en tendens til positiv sammenheng mellom driftsresultat og lønnsnivå. I foretak uten SkatteFUNN springer høye lønnskostnader altså ut av gode resultater, mens i foretak med SkatteFUNN er det omvendt.

Tabellene 7 - 9 viser også i høyre kolonne forholdet mellom budsjetterte personalkostnader i SkatteFUNN-søknadene og det oppnådde fradragssgrunnlaget (dvs. skattefradraget dividert med fradagsprosenten på 20). Andelen varierer noe, og kan i noen få tilfelle også være større enn 1, men ligger gjennomgående på rundt 70 prosent.

Kan man si noe om omfanget av skattetilpasningen i små foretak?

Deskriktiv statistikk med gjennomsnittlige nøkkeltall indikerer klart at det foregår oppblåsing av kostnadsbasen, men sier lite om omfanget. På den annen side er

det vanskelig å telle antall skattetilpassere så lenge man ikke har en entydig og objektiv definisjon av hva som er "riktige" kostnader i et FoU-prosjekt med tilskudd fra SkatteFUNN. I Fjærli (2007) gjøres det derfor ikke noe forsøk på å tallfeste omfanget av skattetilpasning, utover det som der blir antydet av tabellene 6 til 8 (150 til 180 foretak med i alt 70 til 90 millioner kroner i årlig tilskudd). Dette bildet kan suppleres noe, dersom man er villig til å legge til grunn en snever indikasjon på skattetilpasning som gir en høy sikkerhetsmargin mot å overdrive problemet, og bare se på foretak som er så små at en test basert på forholdstall og lignende kan operasjonaliseres.

I noen tilfeller kan det faktisk være korrekt at forholds-tallet mellom skattefradagets personalkostnader og faktiske lønnskostnader blir høyt. For å få resultater med en viss utsagnskraft, må man derfor velge en konservativ definisjon; et grovmasket nett. For å gjøre et anslag på et minimumsantall av skattetilpassere som fører opp høyere kostnader enn faktiske, har vi derfor i tabell 10 nedenfor valgt å bare regne med foretak der skattefradagets FoU-lønnskostnader (korrigert for sjablonregler ved å nedskalere til 36 prosent¹) er større enn foretakets samlede lønnsutbetalinger dette året, hvilket naturligvis ikke skal kunne forekomme. Videre

¹ Nedskaleringensgraden på 36 prosent framkommer ved at det innebygde påslaget for indirekte personalkostnader innebærer en faktor på 2,8 ganger nominell lønn ved et normalårsverk. Ved å dividere de budsjetterte brutto personalkostnadene på 2,8 (multiplisere med ca.0,36) kommer en da fram til den nominelle lønnen som har vært utgangspunktet for søkerens kalkyler.

Tabell 10. Andel skattetilpassere etter definisjon 1 og 2, etter normaliserte årsverk og år. Alle beløp i løpende 1000 kroner.

	2003		2004		2005	
	≤ 3	≤ 2	≤ 3	≤ 2	≤ 3	≤ 2
Normaliserte årsverk						
Normaliserte årsverk i foretak med type 1 (gj.snitt)	1,3	0,96	1,2	0,86	1,3	0,98
Antall undersøkte foretak	500	312	571	350	457	285
Andel foretak med type 1	0,24	0,29	0,25	0,31	0,23	0,28
Oppnådd personalkostn./faktisk personalkostn.	2,6	2,5	2,7	3,1	1,86	2,02
Oppnådd personalkostn. (gj.snitt)	1503	1306	1636	1433	1589	1289
Fradrag, foretak m/type 1 (gj.snitt)	463	435	467	434	500	444
Andel av totale skattefradrag dette året (type 1)	0,04	0,03	0,05	0,03	0,05	0,03
Andel foretak med type 2	-	0,13	-	0,17	-	0,20
Norm. årsverk i foretak m/type 2 (gj.snitt)	-	0,94	-	0,97	-	0,96
Lønn, foretak m/type 2 (gj.snitt)	-	573	-	573	-	550
Driftsresultat, foretak med type 2 (gj.snitt)	-	-2008	-	-1662	-	-1237
Fradrag foretak med type 2 (gj.snitt)	-	443	-	456	-	417
Andel foretak med type 1 og/eller type 2	-	0,38	-	0,43	-	0,43
Norm. årsverk i foretak m/type 1 og/eller 2 (gj.snitt)	-	0,99	-	0,92	-	1
Lønn i foretak m/type 1 og/eller type 2 (gj.snitt)	-	355	-	369	-	394
Fradrag i foretak med type 1 og/eller 2 (gj.snitt)	-	419	-	426	-	404
Andel av totale skattefradrag dette året (type 1+2)	-	0,04	-	0,05	-	0,04

har vi basert oss på faktisk oppnådde fradrag, der bare personalkostnadenes andel – men ikke altså ikke nivået – er regnet ut med budsjettetall. Denne metoden vil undervurdere omfanget av skattetilpasning ved at foretak som holder utgiftsføringen til et nivå lavere enn foretakets totale lønnsutbetalinger ikke regnes med, selv om de eventuelt skulle overdrive kostnadene. Den andre formen for tilpasning vil kunne kjennes igjen ved at aktive eiere (med andre ord ikke ansatte med markeds lønn) i foretak med SkatteFUNN tar ut høy lønn, samtidig som driftsresultatet er så lavt at det indikerer at det ikke er økonomisk grunnlag for særlig høy lønn til eier/daglig leder. Dette kriteriet blir mer skjønnsmessig enn det første og vil både kunne undervurdere og overvurdere omfanget av skattetilpasning. Våre to kriterier for å klassifisere et foretak som skattetilpasser er altså:

Type 1:

[(SkatteFUNN personalkostnader/skattefunn totalkostnader) X oppnådd fradrag] X 0,36 > virkelige lønnsutbetalinger.

Type 1 svarer til de gjennomsnittlige forholdstallene i tabell 4 til 6 foran.

Type 2²:

Lønn pr. normalisert årsverk > 400.000 og driftsresultat < 0 og antall normaliserte årsverk < 2.

Type 2 svarer til tilpasningene beskrevet i tabell 7 til 9 foran.

Hovedresultatene i tabell 10 er at en høy andel av de minste foretakene (rundt 40 prosent) faller i kategorien skattetilpassere. For litt større foretak, der tabellen bare viser type 1-tilpasning, ligger andelen på 25-30 prosent. Foretakene med type 1-tilpasning driver forholdet mellom oppnådd fradragsgrunnlag for personalkostnader og faktiske lønnsutbetalinger for småforetak under ett opp til mellom 1,86 og 3,1. En skal være forsiktig med å trekke konklusjoner basert på en så kort tidsserie, men forholdstallene for 2005 kan indikere at tendensen er avtagende. Dette gjelder imidlertid ikke andelen skattetilpassere, som er relativt konstant.

Samlet utgjorde kategorien foretak med 3 eller færre normaliserte årsverk mellom 11 og 13 prosent av samlede fradrag i 2003 – 2005, altså en ikke ubetydelig del av totale tilskudd gjennom SkatteFUNN. Av dette faller i underkant av 40 prosent av fradragene i kategorien foretak med skattetilpasning av type 1. I kategorien foretak med 2 eller færre normaliserte årsverk utgjorde fradragene i foretak med type 1-tilpasning rundt 46-47 prosent av samlede fradrag i alle tre årene mens fradrag i foretak med tilpasning av type 1 og/eller type 2-tilpasning utgjorde drøyt 60 prosent av samlede fradrag i foretak med 2 eller færre timeverksjusterte årsverk. Alt i alt står skattetilpasserne i småforetak etter denne definisjonen for om lag 4 til 5 prosent av totale tilskudd gjennom SkatteFUNN.

² En alternativ definisjon av type 2 med antall normaliserte årsverk mindre enn eller lik 1 og lønn pr årsverk større enn 600.000 gir tilsvarende resultater, men for et mindre utvalg foretak. Det gir heller ikke kvalitativt forskjellige resultater om man bruker antall ansatte i stedet for normaliserte årsverk.

Oppsummering

Det vanskelig å se bort fra at gjennomsnittlige FoU-kostnader kan virke vel høye i SkatteFUNN. Detaljundersøkelsen av små foretak viser videre at en ganske stor andel av disse har så høye personalkostnader i grunnlaget for SkatteFUNN-tilskuddet at det ikke har noen annen rimelig forklaring enn at kostnadsbasen blåses opp. I Fjærli (2007) er undersøkelsen av nøkeltall i regnskaper med mer også fulgt opp med en undersøkelse av timeverksføringen i et utvalg foretak. En sammenligning mellom timer ført i timeregnskapene og tidsbruk rapportert i FoU-undersøkelsene (kontrollert for antall ansatte, om foretaket rapporterer FoU og om foretaket har SkatteFUNN eller ikke), tyder også på at det i gjennomsnitt føres for mange timer på prosjektene.

Ut fra dette kan det være dekning for å si at en del små foretak henter relativt mye ut av SkatteFUNN-ordningen, økonomisk sett. Disse har påfallende høye lønnskostnader per ansatt i regnskapet, særlig sett i relasjon til det skattbare overskuddet, og relativt store tilskudd målt per ansatt. Andre har svært store budsjetterte personalkostnader i SkatteFUNN og store skattefradrag i forhold til foretakets faktiske lønnskostnader. At det bare er mulig å spore dette med en rimelig grad av sikkerhet i de aller minste foretakene betyr ikke at skattemotiverte disposisjoner ikke forekommer blant litt større foretak, men her blir det vanskelig å påvise. Det er likevel rimelig å anta at insentivene til skattemotiverte tilpasninger er sterkest i forholdsvis små foretak og der eieren er aktivt involvert.

Referanser

Cappelen, Ådne, E. Fjærli, F. Foyn, T. Hægeland, J. Møen, A. Raknerud og M. Rybalka (2008): Evaluering av SkatteFUNN – Sluttrapport. Rapporter 2008/2, Statistisk sentralbyrå.

Fjærli, Erik (2007): Skattemotivert tilpasning til SkatteFUNN-ordningen. Rapporter 2007/48, Statistisk sentralbyrå.

Skaper høyt kommunalt forbruk flere arbeidsplasser og økt tilflytting?

Lasse Sigbjørn Stambøl

I artikkelen analyseres sysselsettingseffekter og virkninger på nettoflytting av en økning i kommunalt konsum. På nasjonalt nivå er de største sysselsettingseffektene å finne i kommunal tjenesteyting. Sysselsettingseffektene avhenger av hvilke deler av kommunalt konsum som øker. Negative virkninger på sysselsettingen av økt kommunalt konsum følger av økt pris- og lønnspress med derpå redusert konkurranseseevne. Disse effektene blir sterkere jo større sysselsettingsøkningen i kommunene blir. På regionalt nivå er det en klar sentrum-periferi dimensjon i effektene, med klart større sysselsettingsvirkning i de mindre sentrale regionene av landet. Analysene viser at alle landsdeler utenom Oslo/Akershus får positive nettoflytteeffekter av en økning i det kommunale konsumet gjennom økt sysselsetting.

Innledning

Formålet med denne analysen er å anslå regionale sysselsettingseffekter av en permanent økning i det kommunale konsum. Utgiftsøkningen analyseres under tre ulike måter å ta ut det økte konsumet på. Det er først foretatt analyser på nasjonalt nivå med SSBs makroøkonometriske modell MODAG (for mer informasjon om MODAG, se for eksempel Boug mfl. 2002). Deretter er det på grunnlag av de nasjonale analysene foretatt regionale analyser, dels ved hjelp av SSBs regionale modell REGARD (For mer informasjon om REGARD, se bl.a. Stambøl mfl. 1998, Langset og Stambøl 2006), og dels gjennom direkte beregninger på kommunenivået etter tre alternativer for hvordan økningen i det kommunale konsumet fordeles på landets kommuner. Det er også gjennomført flytteanalyser for å måle effektene på nettoflytting av økningen i det kommunale konsumet. For nærmere detaljer om analyseopplegg, metoder, gjennomføring og resultater vises til Langset og Stambøl (2006).

Nasjonale effektanalyser

Det er først laget en referansebane med den nasjonale modellen MODAG. Deretter er det foretatt en ny modellberegnung, der det kommunale konsumet økes med én prosent i forhold til nivået i referansealternativet, mens alt annet beholdes uendret. Forskjellene mellom de to modellanalsene gir den spesifikke effekten på sysselsettingen på nasjonalt nivå av en økning i det kommunale konsumet på én prosent, som er basert på effekten på 28 forskjellige næringer. En rekke forhold tilsier at ikke hele effekten av økt kommunalt konsum tas ut det første året, men får også klare ringvirkninger i noen påfølgende år etter at økningen i kommunalt konsum til nytt nivå fant sted. Modellanalsene viste at vi må frem til 2011 for å slå fast at alle sysselsettingsvirkninger av økt kommunalt konsum i 2003, og som

deretter holdes konstant på én prosent av det totale kommunale konsum, kan sies å være helt uttømt.

Vi foretok tre forskjellige analyser med den nasjonale modellen MODAG for tre alternative anvendelser av en økning i det kommunale konsum. I det første alternativet (A) er det forutsatt at hele økningen i kommunalt konsum tas ut som lønnskostnader. Dette gir en noe sterkere økning i kommunal sysselsetting direkte enn det man kan forvente seg i virkeligheten. I det andre konsumalternativet (B) har vi forutsatt en noe mer reell fordeling av økningen i det kommunale konsumet, slik at andelen brukt til lønnskostnader ligger på drøyt 75% av den totale økningen i det kommunale konsumet (Om lag den samme andelen av det totale kommunale konsum som går til lønnskostnader når kommunale investeringer holdes utenfor), mens resten er tiltenkt brukt til kommunal produktinnsats og produktkjøp. Nå kan man videre argumentere for at en økning i kommunal sysselsetting også vil kreve en viss økning i de kommunale investeringer. Det foregår hele tiden et kapitalslit i den kommunale kapitalbeholdningen samtidig som man kan forvente en viss utvidelse av kapitalbeholdningen for å kunne tilpasse en viss økning i den kommunale sysselsettingen. Vi har derfor i et tredje beregningsalternativ (C) på nasjonalt nivå valgt å ta hensyn til at en viss sysselsettingsøkning i den kommunale sektor også medfører en viss sum til investeringer, slik at økningen i kommunalt konsum fordeles på kommunale lønnskostnader, produktinnsats, produktkjøp samt til kommunale investeringer. Vi har innfaset investeringene slik at kapitalslitet fordeles over en periode på 20 år, noe som indikerer en depresiering på om lag 350 millioner 2003-kroner det første beregningsåret.

Det er viktig å nevne at samtlige tre nasjonale beregningsalternativ er foretatt som partielle beregninger der en økning på én prosent i det kommunale konsumet i sin helhet tillegges det nasjonale budsjettet. Det er ikke gjort forsøk i beregningene på å oppnå balanse i budsjettet ved at den tenkte økningen i det kommunale

konsum på én prosent forsøkes finansiert gjennom tilsvarende overføringer fra andre steder i budsjettet, for eksempel gjennom skatteøkninger. Det er meget viktig å være klar over at en slik partiell virkningsberegnning vil gi klart større positive sysselsettingsvirkninger enn hva tilfelle ville være gjennom en betingelse om balanserte budsjetter, der økt kommunalt konsum tas fra andre deler av økonomien.

Det er også viktig å bemerke at effektanalysene som her er foretatt, vil kunne få andre strukturelle effektutslag på nasjonalt nivå, og dermed også på regionalt nivå, dersom vi hadde beregnet effekten av for eksempel en økning på to eller tre prosent i det kommunale konsum. Vi kan derfor ikke uten videre gange opp sysselsettingseffektene vi får i denne analysen med to eller tre, dersom effektene skulle beregnes på grunnlag av en dobbelt så stor eller tre ganger så stor økning i det kommunale konsum.

Regionale effektanalyser

Trinn 2 i denne analysen har vært å foreta regional-økonomiske modellberegninger. Ved hjelp av SSBs regionale modell REGARD har resultatene av analysene foretatt med den nasjonale modellen MODAG blitt brutt ned til landsdelsnivå (syv landsdeler) og fylker for hver av de 28 næringene. Den samlede effekten på sysselsettingen av en økning i de kommunale overføringene på én prosent kommer dermed frem på landsdelsnivå og fylke ved å summere sysselsettingseffektene over alle de 28 næringene. Slik modellen REGARD fungerer på etterspørslssiden, brytes tallene for den nasjonale sysselsettingen ned ved hjelp av koeffisienter hentet fra den nyeste versjonen av det fylkesfordelte nasjonalregnskapet. Det opprinnelige regionale kryssløpet er midlertidig utelatt i modellen. Dette betyr at modellen ikke opererer med spesifikke regionale multiplikatoreffekter, men forutsetter at de nasjonalt beregnede multiplikatoreffektene overføres til også å gjelde for hvert regionale nivå. Det er kun den regionale næringsstrukturen som gir opphav til variasjoner mellom fylkene.

Kommunale effektberegninger

Ytterligere en metode har vært å foreta beregninger direkte på kommunenivået på grunnlag av de sysselsettingsvirkningene som er fremkommet på nasjonalt nivå. Metoden vi har benyttet her, går i korte trekk ut på at vi overfører sysselsettingsvirkningene av én prosent økning i det kommunale konsumet på landsbasis for hver av næringene direkte til kommunenivået. Mer konkret er den prosentuelle sysselsettingsvirkningen på hver av næringene på landsbasis, multiplisert med den tilsvarende næringsfordelte sysselsettingen i hver av landets kommuner. Vi har her benyttet detaljerte kommunale sysselsettingstall målt etter de sysselsattes bostedskommune for basisåret 2003.

Det har videre vært viktig å ta hensyn til at nivået på de kommunale overføringene varierer mellom kommunene. Vi forventer at virkningen av én prosent økning i det kommunale konsum på landsbasis vil få større betyd-

ning for en kommune som mottar mye i kommunale overføringer sammenliknet med kommuner som mottar små beløp. Slike forskjeller kommunene imellom er det tatt hensyn til ved å legge inn vektorer i beregningene, som da nettopp skal gjenspeile kommunenes forskjeller i nivået på de kommunale overføringene. Mest naturlig er det da å benytte forskjeller i nivået på de kommunale overføringene gitt i tusen kroner per innbygger.

Vi har også valgt tre regionale beregningsalternativer for hvordan økningen i det kommunale konsumet fordeles på landets kommuner: I det første beregningsalternativet (reg1) forutsetter vi at økningen i konsumet fordeles med like inntekter per innbygger i hele landet. I alternativ (reg2) antas fordelingen å følge forskjellene i kommunenes frie inntekter per innbygger i 2003. I alternativ (reg3) foretas fordelingen etter en beregnet indeks for kommunenes utgiftsbehov i 2003 (jf. grønt hefte). Analysene er foretatt som en kombinasjon av de nasjonale og regionale beregningsalternativene, slik at vi til sammen har foretatt effektanalyser av ni kombinasjoner av beregningsalternativer.

Oppsummering av beregningsalternativene

For kort å oppsummere de beregningsmetodene det blir lagt mest vekt på i analysen, er det i tabell 1 gitt et skjematiske oppsett i stikkordsform som beskriver de 3 nasjonale og de 3 regionale beregningsalternativene. Til sammen foretas altså $3 \times 3 = 9$ beregningsalternativer.

Sysselsettingsvirkninger på nasjonalt nivå

Fra hovedresultatene av de nasjonale modellanalsene har vi her konsentrert oppmerksomheten på sysselsettingsvirkningene det første året 2003 og det siste året 2011, da effektene av økningen i det kommunale konsum som ble foretatt for 2003 på det nærmeste synes å være uttømt. Tallene i tabell 2 viser effektene målt i antall sysselsatte.

Hovedkonklusjonen er at den største sysselsettingseffekten av en økning i kommunalt konsum kommer i kommunal tjenesteyting, og at omfanget har klar sammenheng med hvor stor andel av økningen i konsumet som går direkte til kommunale lønnskostnader. Sysselsettingseffektene på den øvrige delen av økonomien er også klart avhengig av innretningen på anvendelsen av økningen i det kommunale konsum. De negative virkningene på sysselsettingen av økt kommunalt konsum som følge av økt pris- og lønnspress blir sterkere jo større sysselsettingsøkningen blir i kommunene. Med andre ord er omfanget av de negative effekter, og da spesielt i de konkurransesatte delene av den øvrige økonomien, avhengig av hvor stor andel av en tenkt økning i konsumet kommunene velger å bruke direkte til lønnskostnader. Samlet sett gir likevel alternativet der hele økningen i konsumet anvendes til lønnskostnader (nasjonalt alternativ A) den klart største positive sysselsettingsvirkningen. Ved siden av klart størst positiv sys-

Tabell 1. Oppsummering av beregningsforutsetningene

	Nasjonalt alternativ A	Nasjonalt alternativ B	Nasjonalt alternativ C
Grunnleggende analyser foretatt med den nasjonale modellen MODAG, med derpå følgende analyser med den regionale modellen REGARD	nA: Endring i kommunalt konsum på 1 prosent i 2003 som deretter beholdes permanent på 1 prosent av det kommunale konsum. All økning anvendes til kommunale lønnskostnader.	nB: Endring i kommunalt konsum på 1 prosent i 2003 som deretter beholdes permanent på 1 prosent av det kommunale konsum. All økning anvendes til kommunale lønnskostnader, produktinnsats og produktkjøp.	nC: Endring i kommunalt konsum på 1 prosent i 2003 som deretter beholdes permanent på 1 prosent av det kommunale konsum. All økning anvendes til kommunale lønnskostnader, produktinnsats, produktkjøp og investeringer.
Regionale ad-hoc beregninger på kommunenivået	Reg 1: Beregner sektorvise sysselsettingseffekter i hver kommune forutsatt at økningen i det kommunale konsum fordeles på kommunene med like frie inntekter per innbygger. Reg 2: Den sektorvise effekten på sysselsettingen i hver kommune beregnes etter at vi har tatt hensyn til at økningen i det kommunale konsum er forskjellig per innbygger i hver av kommunene gitt den observerte forskjell i frie inntekter per innbygger i 2003. Reg 3: Den sektorvise effekten på sysselsettingen i hver kommune beregnes etter at vi har tatt hensyn til at beregnet utgiftsbehov er forskjellig mellom kommunene etter de beregninger som ble foretatt på basis av tall for året 2003.		

Tabell 2. Sysselsettingseffekter av en økning i det kommunale konsum på 1 prosent i 2003 og som deretter holdes konstant i reelle termer under tre ulike måter å ta ut det økte konsumet på. Jf. tre beregningsalternativer (A-C) på nasjonalt nivå. Virkninger etter det første og siste beregningsåret. Antall sysselsatte

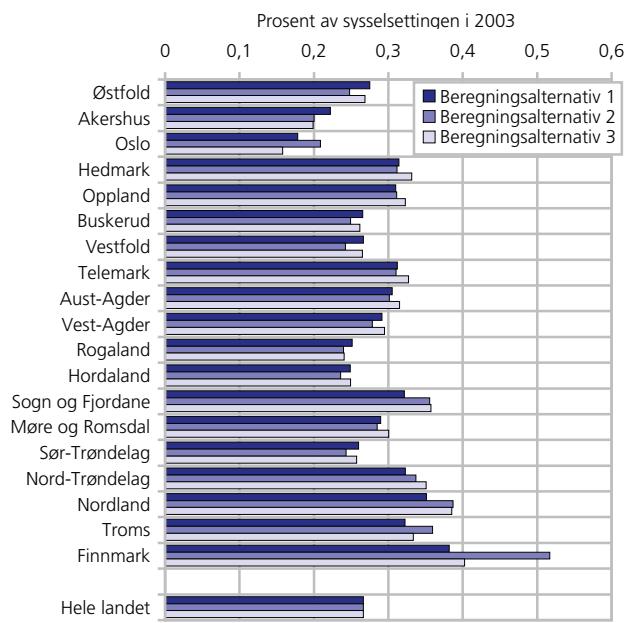
Beregningssår:	Næringer:	Beregningsalternativ		
		A. Økt konsum blir brukt til lønnskostnader	B Økt konsum blir brukt til lønnskostnader, produktinnsats og produktkjøp	C Økt konsum blir brukt til lønnskostnader, produktinnsats, produktkjøp og investeringer
2003	Primærnæringer	-4	-4	-3
	Industri	-17	15	33
	Bygg og anlegg	-49	-28	31
	Privat tj.yting	156	111	153
	Kommunal tj.yting	5 944	4 960	3 907
	Totalt	6 030	5 054	4 121
2011	Primærnæringer	-33	-28	-25
	Industri	-367	-290	-226
	Bygg og anlegg	270	237	279
	Privat tj.yting	747	516	533
	Kommunal tj.yting	6 285	5 248	4 128
	Totalt	6 902	5 685	4 689

selsettingsvekst i kommunal tjenesteyting, virker også alternativet slik at de positive ringvirkningene på bygg og anlegg og privat tjenesteyting av økt privat konsum er klart større enn de negative sysselsettingseffektene rettet mot den konkurranseutsatte delen av økonomien. De to øvrige alternativene (B og C) gir lavere positive sysselsettingsvirkninger enn A, noe som først og fremst har sammenheng med at noe lavere andel av økningen i konsumet går direkte til lønnskostnader. Som tabell 2 viser, tas ikke all sysselsettingseffekt av økt kommunalt konsum ut det første året, men vi får også klare ringvirkninger i beregningsperioden deretter. Mens sysselsettingen i den kommunale tjenesteytingen endrer seg moderat i perioden etter at konsumøkningen fant sted, er det klare endringer i de øvrige hovedsektorene

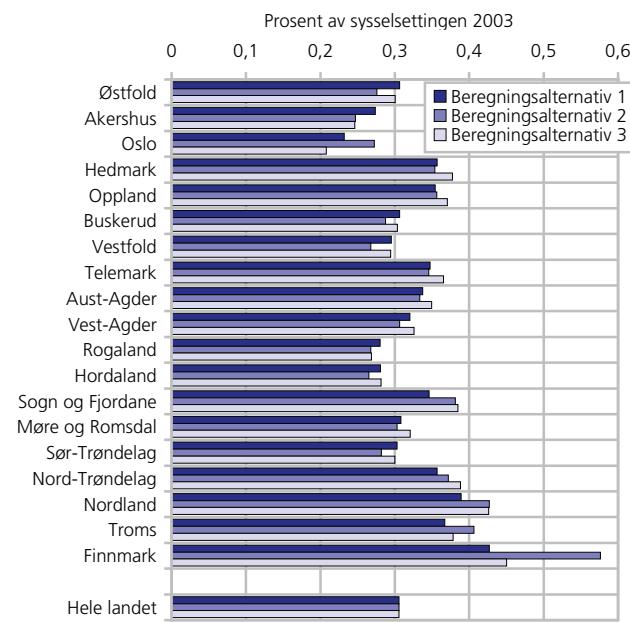
av økonomien, der både de negative virkningene av økt pris- og lønnspress (fortrinnsvist i industrien) og positive effekter av økt privat konsum og produktinnsats, produktkjøp og investeringer i kommunene tiltar i perioden etter det året da det kommunale konsumet ble økt.

Med disse betraktninger og dog begrensninger som ligger i beregningene på nasjonalt nivå, har vi i det neste avsnittet foretatt tre regionale virkningsberegninger (reg1-reg3) for det nasjonale beregningsalternativet (A) med enkelte kommentarer til de regionale beregningene foretatt på grunnlag av de nasjonale alternativene (B) og (C) vist over.

Figur 1. Sysselsettingseffekter av en økning i kommunalt konsum på 1 prosent i 2003 som deretter beholdes permanent. Økningen tas ut som kommunale lønnskostnader. Første beregningsår 2003. Fylke

Figur 2. Sysselsettingseffekter av en økning i kommunalt konsum på 1 prosent i 2003 som deretter beholdes permanent. Økningen tas ut som kommunale lønnskostnader. Beregnet for 2011 i prosent av sysselsettingen i 2003. Fylker

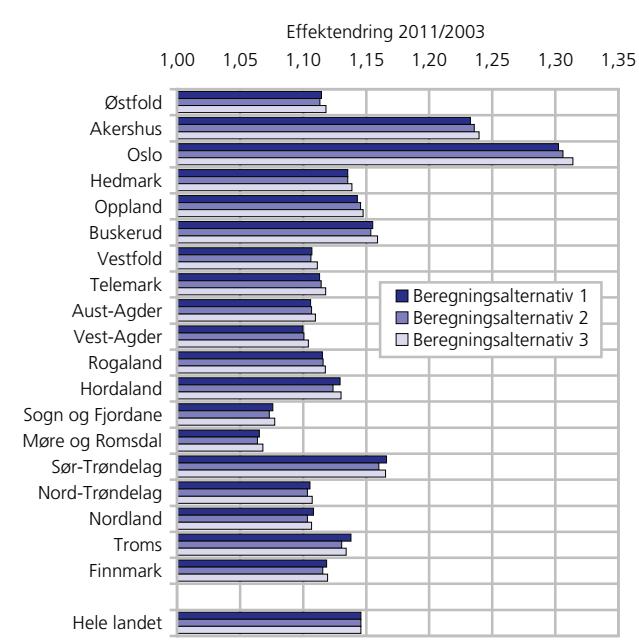
Sysselsettingsvirkninger på fylkesnivå

Figur 1 viser de samlede sysselsettingsvirkningene det første året økningen i det kommunale konsumet ble gjennomført, og da basert på nasjonalt alternativ (A). Det går klart frem at det er betydelige regionale forskjeller både med hensyn til sysselsettingsvirkningene generelt, men også spesielt med hensyn til hvilket av de regionale beregningsalternativer som legges til grunn. Den gjennomsnittlige nasjonale sysselsettingsvirkningen blir om lag 0,27 prosent av sysselsettingen i 2003, og er lik for samtlige av de tre regionale beregningsalternativene fordi alle jo er basert på det samme nasjonale beregningsalternativet A. Av figuren går det frem at de største prosentuelle sysselsettingsvirkningene kommer i Finnmark etterfulgt av Nordland og Sogn og Fjordane. Fylkene Troms, Nord-Trøndelag, Møre og Romsdal, Aust- og Vest-Agder, Telemark, Hedmark og Oppland viser også alle samlede sysselsettingsvirkninger som ligger godt over landsgjennomsnittet. De laveste sysselsettingsvirkningene er å finne i Oslo og Akershus, mens andre fylker med større urbane sentre som Rogaland, Hordaland og Sør-Trøndelag også viser sysselsettingseffekter som ligger under landsgjennomsnittet. Hovedkonklusjonen blir at det er en klar sentrum-periferi dimensjon i effektene, med klart større prosentuelle sysselsettingsvirkninger i de mindre sentrale regionene av landet. Årsakene er å finne i både de næringsstrukturelle forskjeller mellom regionene (beregningsalternativ reg1), og i tillegg også som en effekt av at den regionale fordelingen av økningen i det kommunale konsumet skjevfordeles mellom regionene (beregningsalternativene reg2 og reg3).

I figur 2 er de tilsvarende resultatene beregnet for året 2011, men sett i forhold til sysselsettingen i 2003, slik at de to figurene 1 og 2 er sammenliknbare. Selv når effektene på mellomlang sikt tas med i betrakning, endres ikke den regionale profilen på sysselsettingsvirkningene. De fire nordligste fylkene kommer også her best ut av samtlige sammen med Hedmark, Oppland og Sogn og Fjordane. Forskjellene i sysselsettingseffekt er imidlertid noe mer moderate mellom fylkene på mellomlang sikt sammenliknet med de kortsiktige virkningsene. Tilleggsvirkingene på sysselsettingen ut over det første beregningsåret er vist separat i figur 3. Av det nasjonale gjennomsnittet ser vi at nesten 15 prosent av de totale sysselsettingsvirkningene kommer i årene etter det første beregningsåret. Med andre ord kommer drøyt 85 prosent av de totale sysselsettingsvirkningene i løpet av det første året innfasingen av økningen i det kommunale konsumet på 1 prosent fant sted.

Som vi har sett av de næringsvise sysselsettingseffektene i tabell 2, er ringvirkingene på andre næringer utenom de kommunale noe mer omfattende utover i beregningsperioden sammenliknet med hva de var i det første året. Denne næringsvise vridningen i sysselsettingseffektene fører til en noe annen regional fordeling av de påfølgende sysselsettingsvirkningene. Dette går da også klart frem av figur 3, ved at de mer sentrale regionene får noe stertere sysselsettingsvirkninger utover i beregningsperioden. Dette har først og fremst sammenheng med at sysselsettingseffektene i deler av det private næringsliv, og da spesielt innen bygg og anlegg og privat tjenesteyting, får gradvis stertere positive virkninger etter det første beregningsåret. De noe mer negative sysselsettingsvirkningene i privat konkurransutsatt virksomhet kan også leses av figuren, ved at

Figur 3. Sysselsettingseffekter av en økning i kommunalt konsum på 1 prosent i 2003 som deretter beholdes permanent. Økningen tas ut som kommunale lønnskostnader. Effektene i 2011 sett i forhold til effektene i 2003. Fylker. Indeks 2003=1

Sogn og Fjordane og Møre og Romsdal er de fylker som får lavest positiv sysselsettingsvirkning i tiden etter det første beregningsåret. Disse fylkene er kjennetegnet ved å ha en klart mer enn gjennomsnittlig andel av den konkurransesatte industrien i landet.

Vi har også utført tilsvarende regionale beregningsanalyser basert på de nasjonale alternativene (B) og (C). Resultatene gir små forskjeller i de relative regionale sysselsettingseffektene ut over det som fremkommer av resultatene gitt på grunnlag av nasjonalt alternativ (A) over. De totale sysselsettingseffektene blir imidlertid klart svakere, noe som vi allerede har sett i tabell 2. For mer detaljerte beskrivelser av disse regionale analysene, viser vi til Langset og Stambøl (2006).

Sysselsettingseffektene virkning på nettoflytting mellom landsdeler

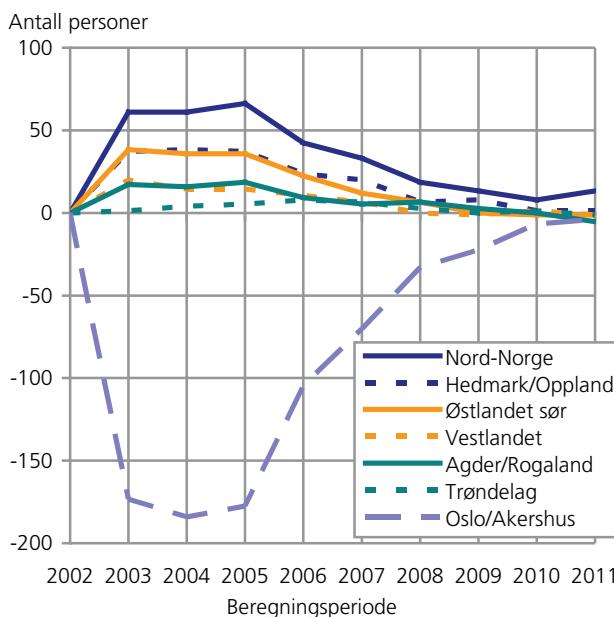
De flytteffekter vi analyserer i denne artikkelen er basert på regionale beregninger med modellen REGARD, og knytter seg til de samme virkningsberegninger vi har utført ved å måle sysselsettingseffekter av en økning i det kommunale konsum på én prosent.

Før de beregnede flytteeffektene omtales må det sies noen ord om operasjonaliseringen av begrepet regional arbeidsmarkedssituasjon, som er den sentrale forklaringsvariabelen i flyttemodellen i REGARD. Den sentrale hypotesen bak den estimerte flyttemodellen er at et stramt regionalt arbeidsmarked vil øke lønnsnivået i regionen samtidig som sannsynligheten for at arbeidslige får arbeid stiger. Dette vil, alt annet likt, medføre nedgang i utflyttingen og økning i innflyttingen. Regionale forskjeller i overskuddsetterspørselen etter arbeidskraft anses i tråd med dette som den viktigste

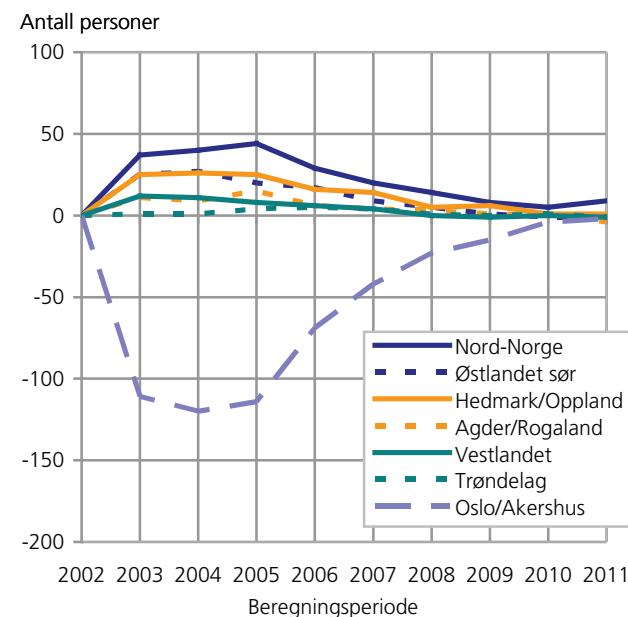
drivkraften bak flyttebevegelsene. En regional arbeidsmarkedssindikator lages ved å sammenligne bostedssysselsettingen med arbeidsstyrken i den enkelte region. Forklарingsvariablene for flyttinger mellom to regioner er forholdet mellom denne arbeidsmarkedssindikatoren i fraflyttingsregionen og tilflyttingsregionen. Denne størrelsen refereres til som «det relative markedsleie» mellom de to regionene. Det er tilpasset økonometriske sammenhenger mellom de relative markedsleiene og bruttoutflytting for samtlige kombinasjoner av fra- og tilflyttingsregioner. Disse flytteratene er dissaggregert i henhold til sosioøkonomiske kjennetegn som kjønn, alder og utdanning. Flyttemodellen er med dette formulert som en interaksjonsmodell mellom alle par av regioner. En hovedårsak til dette valget er at det ikke er uvesentlig for en regions inn- og utflytting hvilke av de øvrige regioners arbeidsmarked som endrer seg mest. Styrken med en slik dekomponeringsteknikk, er at endringene i flytteratene gjøres betinget av hvilke regionale arbeidsmarkedene som forventes å gi de største virkningene på hver regions flytterater. Vi har opprinnelig valgt brutto utflytting som den styrende flyttevariabel, mens innflyttingen til hver av regionene blir bestemt som summen av innflyttingen til hver av destinasjonene av den regionspesifikke og interaktivt estimerte utflyttingen. Nyere undersøkelser foretatt i bl.a. Stambøl (2005), bekrefter at sammenhengen mellom brutto utflytting fra de urbane og regionale arbeidsmarkedene og sysselsettingsutviklingen er sterkt negativt korrelert enn det den tilsvarende sammenhengen mellom sysselsettingsutvikling og brutto innflytting er positivt korrelert. Dette styrker med andre ord modellens valg av brutto utflytting som den styrende flyttevariabel. For mer detaljerte beskrivelser av flyttemodellen i REGARD vises bl.a. til Stambøl mfl. (1998) og Langset og Stambøl (2006).

I denne analysen har vi først foretatt en regional modellberegnung basert på det samme nasjonale referansealternativ som benyttet i sysselsettingsanalysene over. Deretter har vi foretatt tilhørende regionale modellberegninger for nettoflytting for hvert av de tre nasjonale alternativene (A-C) for innretningen på anvendelse av økningen i det kommunale konsumet (se tabell 1). I og med at det første regionale beregningsalternativet er et rent næringsstrukturelt beregningsalternativ, har vi ved hjelp av modellen REGARD kunnet beregne en regional nettoflytteeffekt av hvert av de nasjonale alternativene (A-C) og tilhørende regionale beregningsalternativ reg1 (Altså der økningen i det kommunale konsumet foruteses fordelt på alle regionene med det samme beløp for frie inntekter per innbygger). For de regionale beregningsalternativene reg2 og reg3, der økningen i kommunalt konsum fordeles etter henholdsvis observerte forskjeller i frie inntekter per innbygger og etter beregnet utgiftsbehov, har vi foretatt etterberegninger med utgangspunkt i nettoflytteeffektene beregnet i regionalt beregningsalternativ reg1. Alle analysene av nettoflytteeffektene er her foretatt etter landsdelsnivå, som vil si til sammen sju regioner. Etterberegningene er foretatt ved at vi har nyttiggjort oss modellforutset-

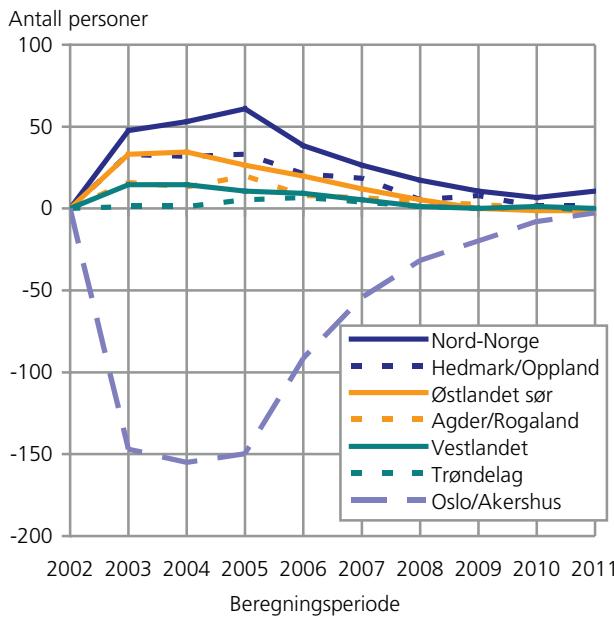
Figur 4a. Nettoflyttingseffekt: Basis: Nasjonalt alternativ A.
Regionalt beregningsalternativ 1

Figur 4c. Nettoflyttingseffekt. Basis: Nasjonalt alternativ C,
Regionalt beregningsalternativ 1

Figur 4b. Nettoflyttingseffekt. Basis: Nasjonalt alternativ B,
Regionalt beregningsalternativ 1

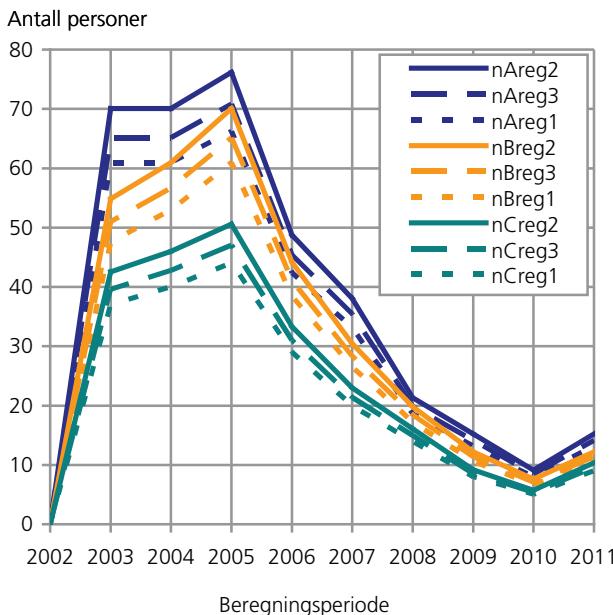

ningene i REGARD, der flytteratene påvirkes av endringer i den relative endringen i sysselsettingsutviklingen mellom par av landsdeler. Med utgangspunkt i de modellberegnede nettoflytteffektene av regionalt beregningsalternativ reg1, har vi ved hjelp av virkningen mellom sysselsettingsendring og nettoflytteffekt i dette beregningsalternativet etterberegnet nettoflytteffekten av de regionale beregningsalternativ reg2 og reg3 avhengig av i hvor stor grad sysselsettingseffektene i disse regionale beregningsalternativene avviker fra sysselsettingseffektene i det regionale beregningsalternativet reg1.

Resultatene av disse analysene er å finne i figurene 4a-c og i figurene 5 og 6. De tre første figurene viser nettoflytteffektene for syv landsdeler av hvert av de nasjonale alternativene og det regionale beregningsalternativet reg1. De største nettoflytteffektene kommer som forventet av nasjonalt alternativ A, der hele økningen i kommunalt konsum tas ut i lønnskostnader. Det er som tidligere beskrevet dette nasjonale alternativet som gir de største sysselsettingseffektene. Resultatene er gitt i figur 4a, og viser at en økning i kommunalt konsum på én prosent som benyttes til lønnskostnader bedrer flyttebalansen i Nord-Norge med om lag 60 personer i hvert av de tre første beregningsårene for deretter å avta etter hvert som sysselsettingseffektene avtar utover i beregningsperioden. Nettoflytteffektene blir også positive for de øvrige landsdelene, med unntak av Oslo/Akershus, men effektene for Vestlandet og Trøndelag er veldig små. I og med at sysselsettingseffektene for Oslo og Akershus lå klart under landsgjennomsnittet, og dermed også negativt relativt sett til de andre landsdelene, gir de modellberegnede flytteffektene negativ virkning på flyttebalansen. Som figuren viser får regionen en negativ nettoflytteffekt på om lag 170-180 personer i hvert av de tre første beregningsårene for deretter å avta etter hvert som sysselsettingseffektene avtar.

I figurene 5 og 6 har vi tatt for oss nettoflytteffektene i de to landsdelene som viser størst utslag i flyttingene, nemlig Nord-Norge med hensyn til positive virkninger og Oslo/Akershus med hensyn til negative virkninger på flyttebalansen. Her har vi i tillegg til flytteffekter av de tre nasjonale alternativene (A-C) også tatt med flytteffekter av alle de tre regionale beregningsalternativene (reg1-reg3), til sammen ni kombinasjoner av beregningsalternativ.

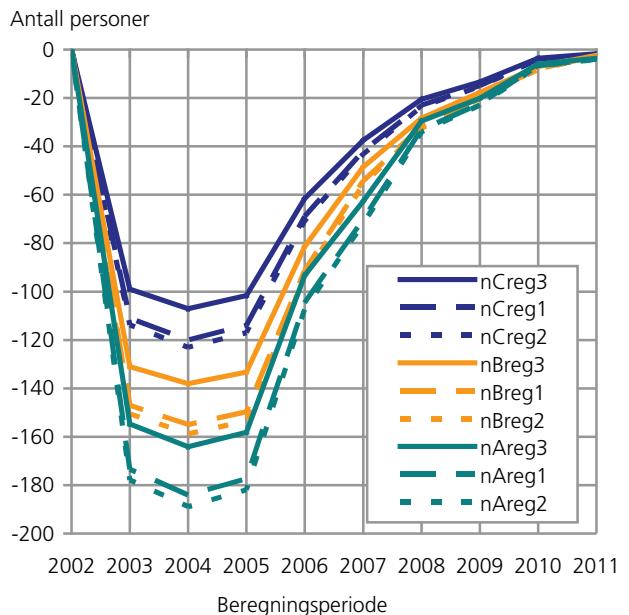
Figur 5. Nettoflytteffekter av en økning i kommunalt konsum med 1 prosent i 2003 som deretter beholdes permanent.
Nasjonale alternativ: nA-nC og regionale beregningsalternativ: reg1-reg3. Nord-Norge

Av figur 5 ser vi at nettoflytteffektene for Nord-Norge varierer med en bedring i flyttebalansen på mellom 70-80 personer per år de første tre år av beregningsperioden for deretter å avta i det alternativet som gir størst effekt, og ned til om lag 40 personer de første årene i alternativet som gir den svakeste effekten. Forholdet mellom beregningsalternativene viser at de nasjonale alternativene for innretningen av anvendelsen av økningen i det kommunale konsum har stor betydning, ved at nettoflytteffektene av alternativ A er større enn alternativ B som igjen er større enn alternativ C uavhengig av de regionale beregningsalternativene. Nettoeffekten av de regionale beregningsalternativene er også systematiske, ved at regionalt beregningsalternativ reg2, der økningen i kommunalt konsum fordeles etter observerte forskjeller i frie inntekter per innbygger, gir de største flytteeffektene under alle nasjonale alternativ, mens regionalt beregningsalternativ reg1, der økningen i kommunalt konsum fordeles etter like frie inntekter per innbygger, gir lavest flytteffekter under alle nasjonale alternativ. Mens nasjonalt alternativ A og regionalt alternativ reg2 gir størst positive virkninger for flyttebalansen i Nord-Norge, gir nasjonalt alternativ C og regionalt alternativ reg1 de laveste nettoflytteffektene i denne landsdelen.

I figur 6 vises de samme nettoflytteffektene av de samme ni kombinasjoner av beregningsalternativ for Oslo/Akershus slått sammen. Som forventet blir effektene av alternativene motsatte av de i Nord-Norge. Beregningsalternativet som gir de største positive virkningene på flyttebalansen i Nord-Norge gir også de største negative virkninger på flyttebalansen i Oslo/Akershus, mens alternativet som gir svakest positive virkninger i nord gir vise versa minst negative effekter på flyttebalansen

Figur 6. Nettoflytteffekter av en økning i kommunalt konsum på 1 prosent i 2003 som deretter beholdes permanent.
Nasjonale alternativ: nA-nC, og regionale beregningsalternativ: reg1-reg3. Oslo og Akershus

i hovedstadsregionen. Som figuren viser, varierer effektene av de ulike beregningsalternativene mellom en negativ virkning på om lag 180 personer i hvert av de første beregningsårene for deretter å avta, synkende til en negativ virkning på drøyt 100 personer for de første beregningsårene som deretter avtar gradvis med lavere sysselsettingseffekter. Mens nasjonalt alternativ A og regionalt alternativ reg2 gir den største negative virkningen for flyttebalansen i Oslo/Akershus, gir nasjonalt alternativ C og regionalt alternativ reg1 de laveste nettoflytteffektene i hovedstadsregionen.

Oppsummering

Artikkelen analyserer effekter av en økning i det kommunale konsumet med spesiell vekt på om en slik økning virker positivt for sysselsettingen og flyttingen i distriktene. Hovedkonklusjonen på nasjonalt nivå er at den største sysselsettingseffekten av en økning i kommunalt konsum kommer i kommunal tjenesteyting, og at omfanget selv sagt har klar sammenheng med hvor stor andel av økningen i konsumet som går direkte til kommunale lønnskostnader. Sysselsettingseffektene på den øvrige delen av økonomien er videre avhengig av innretningen på anvendelsen av økningen i det kommunale konsumet. De negative virkningene på sysselsettingen av økt kommunalt konsum, som følge av økt pris- og lønnspress med derpå redusert konkurransesevne, blir sterke jo større sysselsettingsøkningen blir i kommunene. Hoveddelen av sysselsettingseffektene av økt kommunalt konsum tas ut det første året, men vi får også ringvirkninger i beregningsperioden deretter.

De regionale effektberegningene er i utgangspunktet følsomme overfor forskjellen i næringsstruktur mellom de forskjellige regioner og selv sagt hvordan økningen i

det kommunale konsumet fordeles regionalt. De største prosentuelle sysselsettingsvirkningene på kort sikt kommer i Finnmark, Nordland og Sogn og Fjordane, men også fylkene Troms, Nord-Trøndelag, Møre og Romsdal, Aust- og Vest-Agder, Telemark, Hedmark og Oppland viser samlede sysselsettingsvirkninger godt over landsgjennomsnittet. De laveste sysselsettingsvirkningene er å finne i Oslo og Akershus, mens andre fylker med større urbane sentre som Rogaland, Hordaland og Sør-Trøndelag også viser sysselsettingseffekter som ligger under landsgjennomsnittet. Hovedkonklusjonen blir at det er en klar sentrum-periferi dimensjon i effektene på kort sikt, med klart større prosentuelle sysselsettingsvirkninger i de mindre sentrale regionene av landet. Ringvirkningene utover i beregningsperioden gir imidlertid noe større sysselsettingseffekter i de mer sentrale områdene. Det har sammenheng med at effektene på den kommunale sysselsettingen er klart avtakende, mens sysselsettingseffektene på den øvrige delen av økonomien er økende.

Analysene viser at alle landsdeler utenom Oslo/Akershus oppnår positive nettoflytteeffekter av en partiell økning i det kommunale konsumet gjennom sysselsettingsvirkningene. Sterkest positiv virkning på flyttebalansen finner vi i Nord-Norge.

Referanser

Boug, P., Y. Dyvi, P.R. Johansen og B. E. Naug (2002): *MODAG - En makroøkonomisk modell for norsk økonomi*. Sosiale og økonomiske studier 108. Statistisk sentralbyrå.

Langset, B. og L. S. Stambøl (2006): *Kommuneoverføringer som regionalpolitisk virkemiddel*. Rapporter 2006/43, Statistisk sentralbyrå.

Stambøl, L. S., N. M. Stølen og T. Åvitsland (1998): «Regional analyses of labour markets and demography - a model based Norwegian example». I *Papers in Regional Science - The Journal of the RSAI*, vol 77, no. 1, 37-62, 1998, Regional Science Association International, Illinois, USA.

Stambøl, L. S. (2005): *Urban and regional labour market mobility in Norway*. Sosiale og økonomiske studier 110, Statistisk sentralbyrå.

Fordeling og mobilitet av selvstendig næringsdrivende i Norge

Lasse Sigbjørn Stambøl

Klart flere menn enn kvinner er selvstendig næringsdrivende, og gjennomsnittsalderen er klart høyere og utdanningsnivået klart lavere enn i sysselsettingen for øvrig. De utgjør en større andel av sysselsettingen i mellomstore og perifere regioner, enn i sentrale områder. Den største rekrutteringen stammer fra lønnstakere og personer utenfor arbeidsstyrken. Kvinner har noe større tilbøyelighet til både å gå inn i og ut av selvstendig næringsvirksomhet enn menn. Tilbøyeligheten til å starte som selvstendig næringsdrivende er større i regioner der øvrige sysselsettingsmuligheter er relativt svakere, men også at avgangen fra selvstendig næringsvirksomhet er mer omfattende i slike regioner. Sammenhengene synes å være klart sterkere i oppgangsperioden på slutten av 1990-tallet enn i årene 2002-2003 med svakere økonomisk utvikling, og er klart sterkere for menn enn for kvinner.

Innledning

Selvstendig næringsdrivende utgjør om lag åtte prosent av sysselsatte personer i Norge. Til tross for en klar nedgang av selvstendig næringsdrivende i primærnæringene, har det totale antallet selvstendig næringsdrivende i Norge variert lite fra år til år. Det har altså vært en økning i antall selvstendige utenom primærnæringene.

I denne artikkelen forsøker vi å gi svar på følgende spørsmål:

1. Hvordan er fordelingen av selvstendig næringsvirksomhet i Norge med hensyn til persongrupper og regioner?
2. Hvordan er omfanget av rekrutteringen til og avgangen fra selvstendig næringsvirksomhet i de regionale arbeidsmarkedene?
3. Hvilken bakgrunn har de som rekrutteres til selvstendig næringsvirksomhet og hvilken status på arbeidsmarkedet får de som forlater sin selvstendige næringsvirksomhet?
4. Hvordan er sammenhengen mellom rekrutteringen til og avgangen fra selvstendig næringsvirksomhet og en del sentrale økonomiske kjennetegn ved regionene?

Dataene i analysen er hovedsakelig basert på Statistisk sentralbyrås registerbaserte sysselsettingsstatistikk. Dataene er koncentrert om årene 1997 og 1998, som representerer to år med sterkt økning i sysselsettingen, og 2002 og 2003, som representerer en periode med stagnasjon og svak nedgang i sysselsettingen. Vi har i utgangspunktet tatt med data som omfatter samtlige innbyggere i landet i alderen 16-74 år, hvorav selvstendig næringsdrivende er definert som sysselsatte med selvstendig virksomhet som sitt viktigste arbeidsfor-

hold. For selvstendige med flere enn ett arbeidsforhold, vil arbeidstiden knyttet til den selvstendige virksomheten overstige arbeidstiden i andre arbeidsforhold.

For å analysere bakgrunnen til de som rekrutteres til selvstendig næringsvirksomhet, samt hva de som går ut av selvstendig næringsvirksomhet går til, har det vært nødvendig å definere hvilken status befolkningen i yrkesaktiv alder har på arbeidsmarkedet.

Rekrutteringen til selvstendig næringsvirksomhet er målt i form av overgangsrater fra en annen statusgruppe på arbeidsmarkedet det ene året og over i selvstendig næringsvirksomhet det påfølgende året. I denne analysen ser vi på overgangene fra 1997 til 1998 og fra 2002 til 2003. Overgangsratene er målt i forhold til beholdningen av selvstendig næringsdrivende i henholdsvis 1998 og 2003. I tillegg til en rekke individkjennetegn som kjønn, alder, utdanning og statsborgerskap, er det benyttet følgende statusgrupper på arbeidsmarkedet som bakgrunn for rekruttering til selvstendig næringsvirksomhet: Sysselsatte lønnstakere, selvstendig næringsdrivende som skifter næring (økonomien deles inn i 12 næringsgrupper), personer under utdanning, arbeidsledige, øvrige personer utenfor arbeidsstyrken, personer som flytter mellom regioner i Norge og til slutt personer som har innvandret. Rekrutteringsratene til selvstendig næringsvirksomhet omfatter dermed til dels personer som var selvstendig næringsdrivende også i 1997 og 2002, men som altså har skiftet til en annen næring eller som har flyttet.

På tilsvarende måte har vi målt avgangen fra selvstendig næringsvirksomhet fra 1997 til 1998 og fra 2002 til 2003 ved å ta utgangspunkt i selvstendig næringsdrivende i det første året og deretter målt avgangen som en overgangsrate i forhold til beholdningen av selvstendig næringsdrivende i de første årene i hver periode. Med hensyn til å analysere hva de som går ut av selvstendig næringsvirksomhet går til, har vi benyttet tilsvarende

statusgrupper på arbeidsmarkedet som beskrevet under rekrutteringen over. Men på samme måte som innvandrere gikk inn som del av rekrutteringen til selvstendig næringsvirksomhet, utgjør selvstendige som utvandrer eller dør en del av avgangen fra selvstendig næringsvirksomhet.

Som regional grunninndeling benyttes SSBs økonometriske regioner, som her består av 90 regioner, hovedsakelig definert ut fra pendlingsdata (Se Hustoft mfl. (1999)). Disse regionene blir benyttet til å analysere sammenhengen mellom overgang til og fra selvstendig næringsvirksomhet og en del kjennetegn ved regionene. I de mer beskrivende analysene er disse regionene videre aggregert etter en sentrum-periferi inndeling i til sammen 7 regiontyper, der hovedstadsregionen Oslo/Akershus utgjør den mest sentrale, etterfulgt av andre regionale metropoler, regionale sentre med universitet, andre regionale sentre, mellomstore regionale sentre, små arbeidsområder og den mest perifere regiontypen, mikroarbeidsområdene (se bl.a. Persson (ed.) (2004) og Stambøl (2005)). For ytterligere beskrivelser av variabeldefinisjoner og metoder vises til Stambøl (2007).

I første del av analysen, som gir en beskrivelse av omfang, fordeling og mobilitet inn og ut av selvstendig næringsvirksomhet (jfr. spørsmålene 1-3), opererer vi med to hovedgrupper. Den ene består av alle selvstendig næringsdrivende inklusive primærnæringene, mens den andre gruppen er eksklusiv selvstendige i primærnæringene.

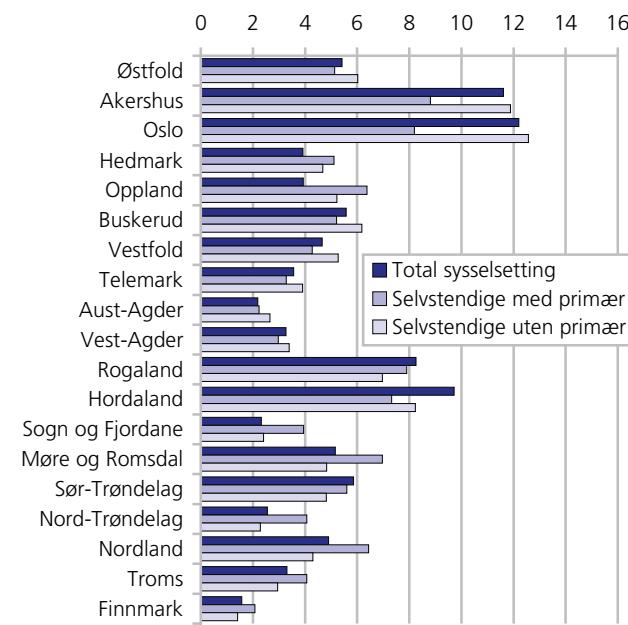
I den siste delen av analysen (jfr. spørsmål 4), har vi kun sett på overganger til og fra den del av selvstendig næringsvirksomhet som ikke omfatter primærnæringene. I og med at denne analysen måler tilbøyeligheten til rekruttering og avgang i selvstendig næringsvirksomhet ut fra forskjellige kjennetegn ved regionene, vil en inkludering av primærnæringene gjøre analysen mindre sammenliknbar, fordi rekruttering og avgang i primærnæringene stort sett foregår i mindre og mer perifere regioner og ikke i de mer sentrale og urbane arbeidsmarkedsregionene.

Hvordan er omfang og fordeling av selvstendig næringsvirksomhet i Norge?

Både for omfang og fordeling av selvstendig næringsvirksomhet er det av stor betydning om vi tar med primærnæringene eller ikke. Tall på nasjonalt nivå viser at ut fra våre definisjoner utgjorde alle selvstendig næringsdrivende om lag 8 prosent av den samlede registerbaserte sysselsettingen i 1997. Menn utgjør en klart større andel av de selvstendig næringsdrivende enn kvinner. Inkludert primærnæringene utgjorde menn nesten 3/4 av alle selvstendig næringsdrivende i 1997.

Gjennomsittsalderen blant selvstendig næringsdrivende er klart høyere enn for lønnstakere. Mens snaut 18 prosent av de selvstendig næringsdrivende utenom primærnæringene var å finne i aldersgruppen 16-34 år i 1997, var om lag 37 prosent av samtlige sysselsatte

Figur 1 Fordeling av total sysselsetting og selvstendig næringsvirksomhet med og uten primærnæringene i 1997 etter bostedsfylke. Prosent. Norge = 100

i landet å finne i denne gruppen. Andelen selvstendig næringsdrivende i den eldste aldersgruppen 55-74 år var drøyt 23 prosent mot om lag 13 prosent i sysselsettingen totalt. Tar vi med primærnæringene øker andelen av de selvstendig næringsdrivende i den eldste aldersgruppen ytterligere.

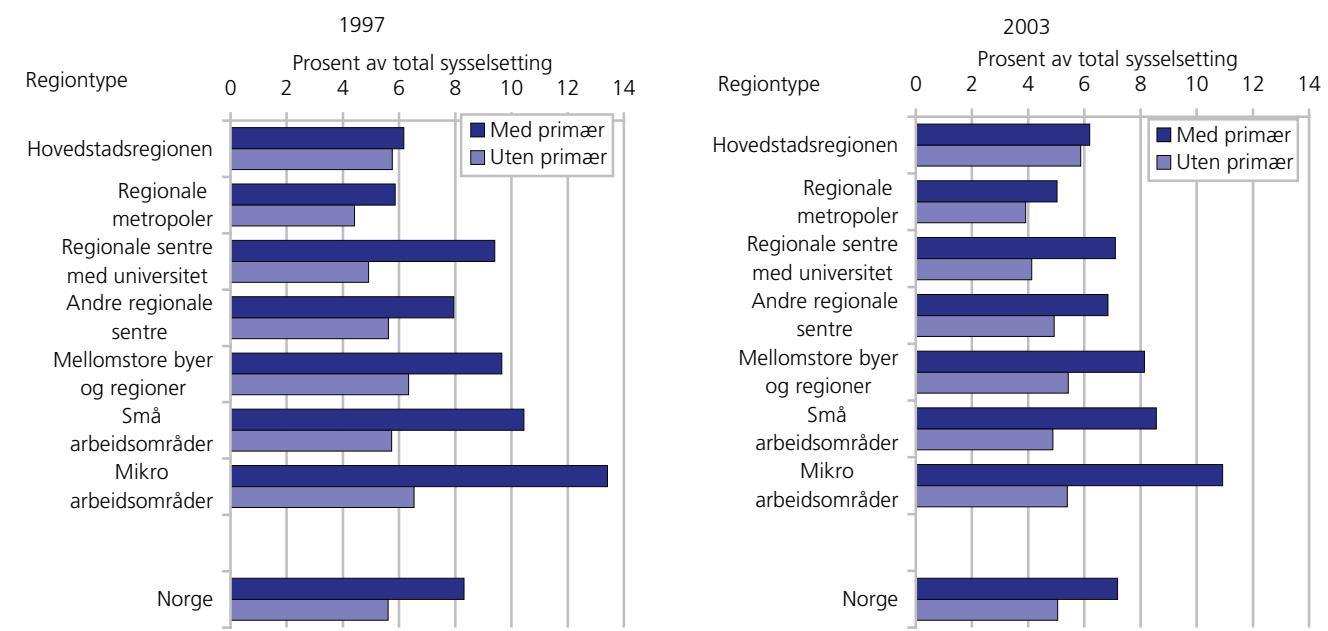
Tilsvarende fordelinger på utdanning viser at nesten 21 prosent av de selvstendig næringsdrivende var registrert med kun grunnskoleutdanning i 1997, mot snaut 14 prosent i sysselsettingen totalt. Andelen med høyere utdanning blant de selvstendig næringsdrivende var litt over 21 prosent, mot om lag 27 prosent i sysselsettingen totalt. Tar vi med primærnæringene øker disse forskjellene ytterligere.

Går vi frem til 2003 er andelen menn og kvinner blant selvstendig næringsdrivende nærmest uendret. Gjennomsittsalderen blant selvstendig næringsdrivende har økt noe mer enn for sysselsettingen totalt, mens vridningen fra lavere mot høyere utdanning har vært noe sterkere blant selvstendig næringsdrivende enn i sysselsettingen for øvrig.

Ikke-norske statsborgere utgjorde noe større andel av de selvstendig næringsdrivende i 1997 (ca 4 prosent) enn deres tilsvarende andel av sysselsettingen totalt. Frem til 2003 økte ikke-norske statsborgere sin andel med om lag ett prosentpoeng av både sysselsettingen totalt og av den selvstendige næringsvirksomheten.

Figur 1 viser fylkesvise andeler av selvstendig næringsvirksomhet i 1997, både med og uten primærnæringene. For sammenlikning har vi tatt med den regionale fordelingen av samtlige sysselsatte i Norge. Den regionale fordelingen av selvstendig næringsvirksomhet

Figur 2. Selvstendig næringsdrivende med og uten primærnæringene som andel av total sysselsetting i 1997 og 2003. Etter regiontype. Prosent

Inkludert primærnæringene er klart mer desentralisert enn tilsvarende fordeling av den totale sysselsettingen. Akershus, Oslo, Hordaland og Rogaland er likevel fylkene med størst andel av de selvstendig næringsdrivende, men andelene er klart mindre enn for sysselsettingen totalt. Fylker som har klart større andel av de selvstendig næringsdrivende enn av den totale sysselsettingen er først og fremst de fire nordligste fylkene Nord-Trøndelag, Nordland, Troms og Finnmark, vestlandsfylkene Sogn og Fjordane og Møre og Romsdal, samt de to andre østlandsfylkene Hedmark og Oppland.

Holdes primærnæringene utenfor blir de fylkesvise andelene markert annerledes. Oslo og Akershus blir nå de klart mest dominerende fylkene, og begge viser en litt større andel av landets selvstendig næringsdrivende enn av sysselsettingen totalt. Det er en viss sentraliserende tendens i lokaliseringen av selvstendig næringsvirksomhet utenom primærnæringene, med en overvekt i landets sørlige og sørøstlige fylker. Undersøkelser for perioden 2002-2003 viser at denne tendensen forsterkes.

Hvor stor betydning har selvstendig næringsvirksomhet i regionene?

Det er store regionale forskjeller i hvor stor andel selvstendig næringsvirksomhet utgjør av den totale sysselsettingen (se figur 2). Tar vi med primærnæringene er innslaget av selvstendig næringsvirksomhet klart størst i de mest perifere regionene, men andelen sank fra et nivå på 13-14 prosent i 1997 til under 11 prosent i 2003. Lavest andel av sysselsettingen utgjør selvstendig næringsdrivende i de regionale metropolene, som består av Bergens-, Trondheims- og Stavangerregionen. Utelates primærnæringene fra den selvstendige virksomheten, blir det klart mindre forskjeller mellom regiontypene. Men også her var det den mest perifere

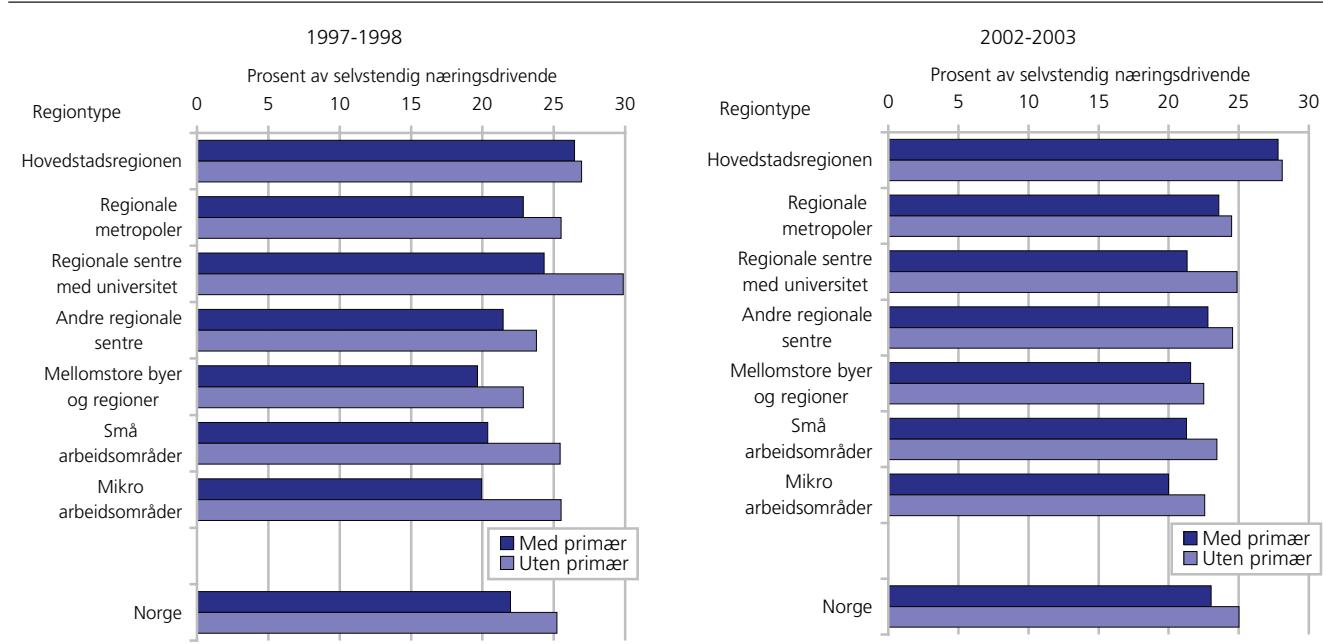
regiontypen som viste det største innslaget av selvstendig virksomhet i 1997, mens hovedstadsregionen viser størst innslag av selvstendig næringsvirksomhet utenom primærnæringene i 2003. Dette gjenspeiler en viss sentraliserende vridning i lokaliseringen av selvstendig næringsvirksomhet. Mens andelen selvstendig næringsdrivende blant de sysselsatte holdt seg omrent uendret i hovedstadsregionen fra 1997 til 2003, ble denne andelen redusert i samtlige andre regiontyper, uavhengig av om vi tar med primærnæringene eller ikke.

Nærmere undersøkelser i Stambøl (2007) viser at det er blant personer med lav utdanning at innslaget av selvstendig næringsvirksomhet i sysselsettingen er størst. Dette er gjennomgående i samtlige regiontyper og uavhengig av om vi tar med primærnæringene eller ikke. For øvrig er det hovedstadsregionen som viser høyest innslag av selvstendig næringsvirksomhet blant høyt utdannede sysselsatte. Etter nasjonalitet er det statsborgere fra øvrig vestlige og øvrig nordiske land som viser størst innslag av selvstendig næringsvirksomhet. Statsborgere fra ikke-vestlige land skiller seg ut, ved at innslaget av selvstendig næringsvirksomhet er klart høyest i de mer sentrale regiontypene, og da spesielt i hovedstadsregionen, der innslaget av selvstendig virksomhet i varehandel, restaurantdrift, rengjøring og personlig tjenesteyting er betydelig. Mer generelt er det innenfor primærnæringene, bygg og anlegg og ren gjøring og personlig tjenesteyting vi finner det største innslaget av selvstendig næringsvirksomhet.

Rekruttering til selvstendig næringsvirksomhet

Som gjennomsnitt for hele landet var det en rekruttering til selvstendig næringsvirksomhet på om lag $\frac{1}{4}$ av beholdningen av selvstendig næringsdrivende utenom primærnæringene, og noe lavere når vi tar med

Figur 3. Rekruttering til selvstendig næringsvirksomhet med og uten primærnæringene 1997-1998 og 2002-2003 etter regiontyper.
Prosent av selvstendig næringsdrivende i 1998 og 2003

primærnæringene. Dette var tilfelle både i perioden på 1990-tallet og i perioden 2002-2003, se figur 3. Hovedtendensen er at rekrutteringen er noe større i de mest sentrale regiontypene, og avtar en del etter hvert som man beveger seg nedover til de mer perifere regiontypene. Dette kommer imidlertid klarest frem i den siste undersøkelsesperioden fra 2002-2003. Stambøl (2007) viser at Oslo og Finnmark har den største rekrutteringen til selvstendig næringsvirksomhet, mens Oppland er fylket med lavest rekruttering.

Nærmere undersøkelser viser at kvinner har større rekrutteringsrater til selvstendig virksomhet enn menn i samtlige regiontyper, og at forskjellene har en tendens til å øke når vi går fra perioden på 1990-tallet og frem til årene 2002-2003. Likedan viser den yngste aldersgruppen klart større rekruttering enn middelaldrende og eldre, mens høyt utdannede personer viser høyere rekrutteringsrater enn personer med lav og middels utdanning. De klart høyeste tilgangsratene til selvstendig næringsvirksomhet er imidlertid observert hos personer med ikke-vestlig statsborgerskap. Etter næring er de høyeste tilgangsratene observert i finansnæringen og hotell- og restaurantvirksomhet, mens transport, bygg og anlegg og primærnæringene viser lavest rekrutteringsrater, se Stambøl (2007).

Hvilken bakgrunn har personer som rekrutteres til selvstendig næringsvirksomhet?

På landsbasis kom om lag en fjerdedel av de nyrekrutterte til selvstendig næringsvirksomhet fra gruppen lønnstakere i årene 1997-1998 (figur 4). Videre kom om lag 15 prosent fra selvstendig virksomhet i en annen næring, om lag 3-4 prosent direkte fra utdanning, ca 5-6 prosent fra arbeidsledighet og om lag 5-6 prosent gjennom innenlands flytting, mens innvandring sto for

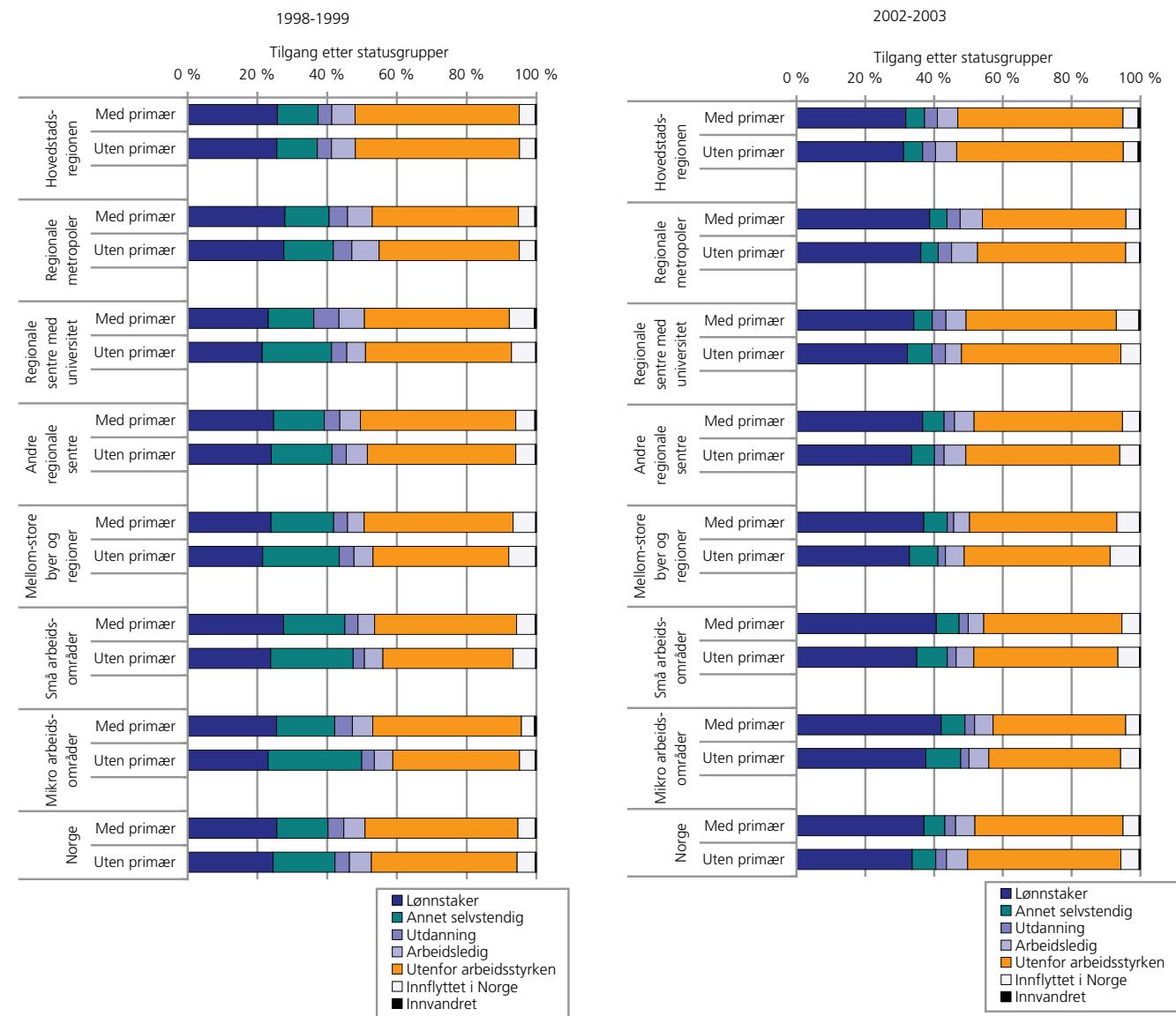
en svært liten andel. En meget stor andel av rekrutteringen til selvstendig næringsvirksomhet kom imidlertid fra personer som tidligere var utenfor arbeidsstyrken. I perioden 2002-2003 økte andelen som ble rekruttert fra lønnstakere til godt over 30 prosent, mens andelen som stammet fra annen selvstendig næringsvirksomhet gikk klart ned.

Målt etter regiontyper var det en tendens til noe større rekruttering fra lønnstakere i de mer perifere regiontypene, spesielt i den siste perioden. Den samme tendensen gjelder rekrutteringen fra annen selvstendig næringsvirksomhet, der bl.a. rekruttering fra primærnæringene inngår som en viktig andel. Den store rekrutteringen fra personer utenfor arbeidsstyrken er noe større i de mer sentrale regiontypene og lavest i de mest perifere arbeidsområdene.

Av fylkene var det Rogaland og Hordaland, og i den siste perioden spesielt Sogn og Fjordane som viste størst rekruttering fra lønnstakere. Sogn og Fjordane, Oppland og Nord-Trøndelag viste størst andel rekruttering fra annen selvstendig næringsvirksomhet. Den betydelige andelen som rekrutteres fra personer utenfor arbeidsstyrken var størst i Vestfold, Aust-Agder og Akershus, mens Oslo, Akershus og Vestfold er fylkene med størst rekruttering gjennom innenlands flytting.

Kvinner viser gjennomgående større rekruttering fra lønnstakere enn menn. Det samme gjelder fra utdanning og fra gruppen utenfor arbeidsstyrken, mens menn i større grad rekrutteres fra annen selvstendig næringsvirksomhet, fra arbeidsledighet og gjennom flytting. Med hensyn til nasjonalitet er den største rekrutteringen fra lønnstakere og andre selvstendige å finne blant norske statsborgere. Rekruttering til selvstendig næringsvirksomhet direkte fra utdanning, fra

Figur 4. Rekruttering til selvstendig næringsvirksomhet med og uten primærnæringene 1997-1998 og 2002-2003 etter statusgrupper og regiontyper. Prosent av total tilgang i 1998 og 2003

arbeidsledighet og fra utenfor arbeidsstyrken er størst hos ikke-vestlige statsborgere, mens betydningen av innenlands flytting er større blant ikke-norske statsborgere enn blant nordmenn. Se Stambøl (2007) for en nærmere dokumentasjon.

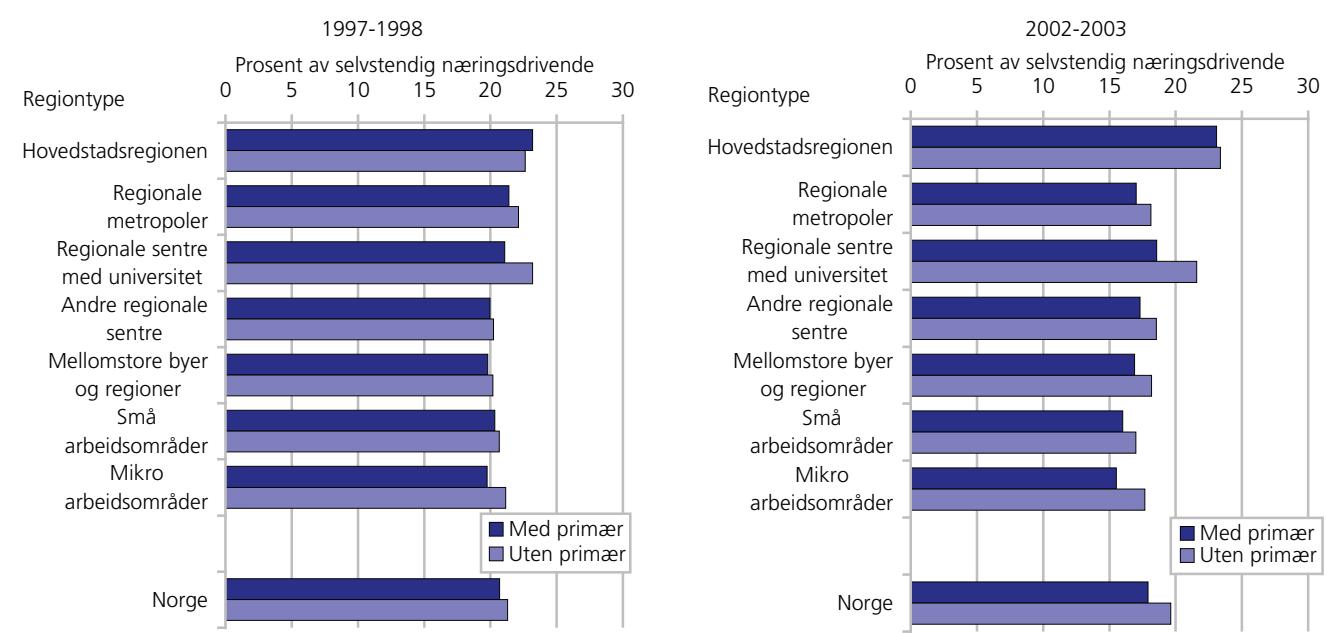
Avgang fra selvstendig næringsvirksomhet

Avgangen fra selvstendig næringsvirksomhet er analysert på tilsvarende måte som for rekrutteringen over. For landet som helhet var det en avgang fra selvstendig næringsvirksomhet på noe over 20 prosent av beholdningen utenom primærnæringene i perioden på 1990-tallet, og noe lavere når vi tar med primærnæringene. Hovedtendensen er at også avgangen er noe større i de mest sentrale regiontypene og avtar en del etter hvert som man beveger seg ned til de mer perifere regiontypene. Denne regionale forskjellen er mest tydelig i den siste av undersøkelsesperiodene, se figur 5. Målt etter fylke var det Oslo og Finnmark som viste den

største avgangen ut av selvstendig næringsvirksomhet, mens Hedmark hadde lavest avgangsrate.

Nærmere undersøkelser i Stambøl (2007) viser at kvinner gjennomgående har noe større avgangsrate enn menn, og forskjellene øker når vi går fra perioden 1997-1998 og frem til 2002-2003, noe som har sammenheng med at kvinner reduserte sine avgangsrate noe mindre enn menn. Likedan viser den yngste aldersgruppen klart større mobilitet fra selvstendig næringsvirksomhet enn middelaldrende og eldre. Høyt utdannede personer viser større avgangsrate enn personer med lav og middels utdanning, men tendensen til noe høyere avgangsrate i de mer sentrale regiontypene er mer synlig hos personer med lav og middels utdanning enn hos høyt utdannede. De klart høyeste avgangsrate fra selvstendig næringsvirksomhet er imidlertid observert hos personer med ikke-vestlig statsborgerskap. Dette kan bl.a. indikere en noe lavere suksess som selvstendig næringsdrivende sammenliknet med andre

Figur 5. Avgang fra selvstendig næringsvirksomhet med og uten primærnæringene fra 1997-1998 og 2002-2003 etter regiontyper.
Prosent av selvstendig næringsdrivende i 1997 og 2002

grupper av selvstendige. Målt etter næring er de største avgangsratene observert i finansnæringen, hotell- og restaurantnæringen og i varehandel.

Hvilken arbeidsmarkedssstatus får personer som går ut av selvstendig næringsvirksomhet?

På landsbasis gikk om lag 40 prosent av de som gikk ut av selvstendig næringsvirksomhet over til status som lønnstakere i 1997-1998, jfr. figur 6. Når vi holder primærnæringene utenfor så øker andelen ytterligere. Videre gikk om lag 15 prosent over i annen selvstendig virksomhet og noe lavere når vi ikke tar med primærnæringene. Om lag 2 prosent går over i utdanning, mens snaut 2 prosent går over i arbeidsledighet. Den nest største andelen av de som går ut av selvstendig næringsvirksomhet går imidlertid ut av arbeidsstyrken, og utgjorde nesten 30 prosent. Avgang gjennom innenlandsflytting var noe mer moderat, og berørte 6-7 prosent, mens avgang på grunn av utvandring eller død omfattet drøyt 4 prosent av de som forlot selvstendig næringsvirksomhet. I perioden 2002-2003 reduseres andelen som går over til annen selvstendig næringsvirksomhet, mens overgangen til utdanning, arbeidsledighet, ut av arbeidsstyrken, utflytting, utvandring og død øker noe.

Målt etter regiontyper var det en tendens til noe større avgang til lønnstakere i de regionale metropolene og i andre regionale sentre. Avgangen til annen selvstendig næringsvirksomhet var noe større i de mer perifere regiontypene. Den store avgangen til gruppen utenfor arbeidsstyrken var relativt mindre i de mer sentrale regionene i 1997-1998, men med størst andel avgang i hovedstadsregionen i årene 2002-2003, da arbeidsmarkedet var mindre stramt.

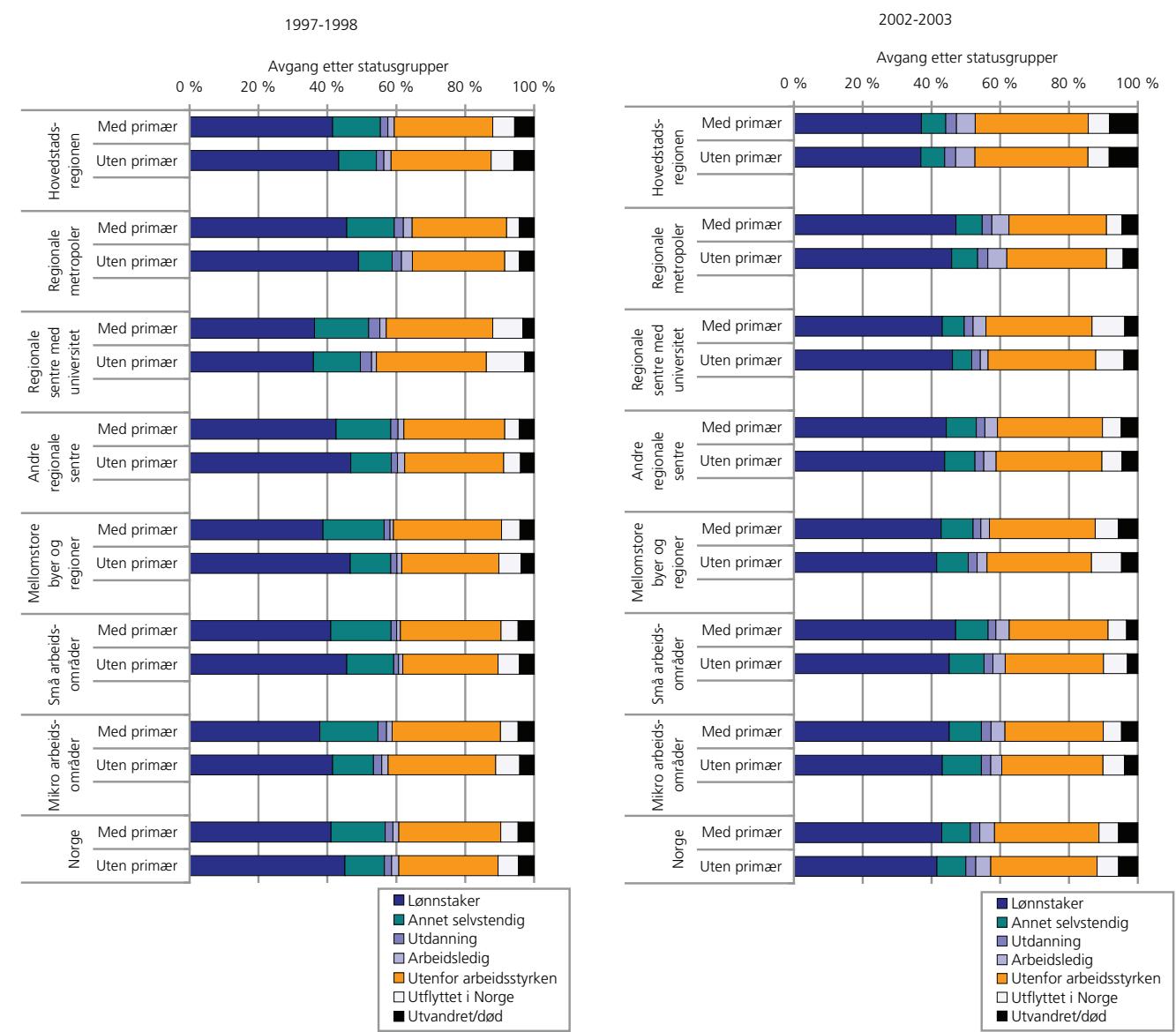
Av fylkene viser Rogaland, Sogn og Fjordane, Hordaland og Nord-Trøndelag den største overgangen til lønnstakere, mens Oppland og Oslo har lavest avgang. Tilsvarende er det fylkene Oppland, Sogn og Fjordane, Nord-Trøndelag og Telemark som viser størst avgang til annen selvstendig næringsvirksomhet. Overgang fra selvstendig næringsvirksomhet og ut av arbeidsstyrken er størst i Hedmark, Oppland og Vestfold. Avgangen på grunn av innenlandsflytting er størst i Oslo, Akershus og Finnmark, mens avgang på grunn av utvandring og død er klart størst i Oslo.

I alle regioner viser kvinner større andel overgang fra selvstendig næringsvirksomhet til status som lønnstakere enn hva tilfellet er hos menn. Det samme gjelder for overgang til utdanning og ut av arbeidsstyrken, mens menn viser størst avgang til annen selvstendig næringsvirksomhet, til arbeidsledighet samt større avgang på grunn av utflytting, utvandring og død. Med hensyn til nasjonalitet er den største avgangen til lønnstakere og til annen selvstendig næringsvirksomhet å finne blant norske statsborgere. Avgangen fra selvstendig næringsvirksomhet til utdanning, til arbeidsledighet, til gruppen utenfor arbeidsstyrken samt avgang på grunn av innenlandsflytting, utvandring og død er størst hos ikke-norske statsborgere, og da spesielt hos ikke-vestlige statsborgere. Se Stambøl (2007) for en nærmere dokumentasjon.

Mobilitet til og fra selvstendig næringsvirksomhet i et regionalt perspektiv

Tilbøyeligheten til å starte opp som selvstendig næringsdrivende kan være større i mindre og mer perifere regioner enn i sentrale og urbaniserte regioner. Færre muligheter for lønnet arbeide kan være en forklarende

Figur 6. Avgang fra selvstendig næringsvirksomhet med og uten primærnæringene 1997-1998 og 2002-2003 etter statusgrupper og regiontyper. Prosent av total avgang i 1997 og 2002

faktor ved at arbeidsmarkedsmulighetene påvirker sannsynligheten for å starte opp som selvstendig næringsdrivende. På tilsvarende måte kan selvstendig næringsvirksomhet virke som et fordelaktig alternativ for den mer marginale delen av arbeidskraften. En kan derfor forvente hyppigere overganger mellom selvstendig næringsvirksomhet, lønnet arbeide som arbeidstaker og arbeidsledighet i mer perifere regioner sammenliknet med de større og mer sammensatte arbeidsmarkedene, der mulighetene til mer variert og permanent lønnsarbeide er større.

For å undersøke om det er slik, ser vi nærmere på hvordan overganger til og fra selvstendig næringsvirksomhet henger sammen med noen utvalgte regionale kjennetegn. Vi har her valgt noen få, men sentrale variable, som kan beskrive den regionaløkonomiske situasjonen med hensyn til både aktivitetsnivået på arbeidsmarkedet og til utviklingen i sysselsettingen. Som nivåvariable har vi valgt raten på den regionale

arbeidsledigheten, på den totale yrkesdeltakelsen og på yrkesdeltakelsen for lønnstakere. I tillegg har vi målt sammenhengen ved hjelp av regionale endringsvariablene for sysselsettingen totalt og for endringer i antall lønnstakere.

Analysen er foretatt på grunnlag av en regional inndeling i 90 økonomiske regioner. Estimeringene er foretatt totalt for alle personer under ett, samt splittet opp etter kjønn, tre aldersgrupper, tre utdanningsgrupper og i fire grupper etter personenes statsborgerskap. Estimeringene er foretatt partielt, med mobiliteten for hver av persongruppene som avhengig variabel, og for hvert av de regionale kjennetegnene som er benyttet som uavhengige forklarende variable.

Resultatene av sammenhengen mellom rekruttering til selvstendig næringsvirksomhet og de regionale forklaringsvariablene er gitt i tabell 1 for årene 1997-1998 og tabell 2 for perioden 2002-2003.

Tabell 1. Sammenhengen mellom tilbøyeligheten til å starte selvstendig næringsvirksomhet utenom primærnæringene og en del kjennetegn ved regionene fra 1997 til 1998. (Estimeringene er basert på 90 regioner)

	Regionale nivåvariable			Regionale endringsvariable	
	Arbeids-ledighet: Rate	Yrkes-deltaking: Totalt	Yrkes-deltaking: Lønnstakere	Endring i sysselsetting Totalt	Endring i antall lønnstakere
Totalt	0,973 (3,88***)	-0,242 (-2,08**)	-0,199 (-2,17**)	-0,465 (1,78*)	-0,613 (-2,44**)
Kjønn:					
Menn	1,084 (3,65***)	-0,360 (-2,68***)	-0,330 (-3,15***)	-0,810 (-2,69***)	-0,941 (-3,26***)
Kvinner	0,712 (2,04**)	0,016 (0,10)	0,091 (0,74)	0,238 (0,68)	0,054 (0,16)
Alder:					
16-34 år	1,633 (3,08***)	-0,577 (-2,40**)	-0,205 (-1,05)	-0,096 (-0,17)	-0,323 (-0,59)
35-54 år	1,157 (4,90***)	-0,231 (-2,02**)	-0,209 (-2,33**)	-0,688 (-2,73***)	-0,766 (-3,21***)
55-74 år	0,168 (0,44)	-0,176 (-1,05)	-0,308 (-2,39**)	-0,554 (-1,49)	-0,746 (-2,08**)
Utdanning:					
Lav utdanning	0,588 (1,44)	-0,042 (-0,23)	-0,138 (-0,97)	-0,240 (-0,59)	-0,373 (-0,95)
Middels utdanning	1,203 (4,22***)	-0,375 (-2,87***)	-0,319 (-3,10***)	-0,688 (-2,30**)	-0,820 (-2,86***)
Høy utdanning	0,986 (2,08**)	-0,211 (-1,00)	-0,093 (-0,55)	-0,601 (-1,27)	-0,760 (-1,66*)
Statsborgerskap:					
Norsk	0,933 (3,76***)	-0,231 (-2,02**)	-0,193 (-2,13**)	-0,477 (-1,85*)	-0,620 (-2,51**)
Øvrig nordisk	0,748 (0,43)	-0,904 (-1,19)	-1,907 (-3,30***)	-4,544 (-2,61**)	-4,695 (-2,82***)
Øvrig vestlig	2,512 (1,17)	-1,606 (-1,90*)	-1,340 (-2,05**)	-2,769 (-1,37)	-2,511 (-1,29)
Ikke-vestlig	3,382 (1,22)	-1,863 (-1,75*)	-2,543 (-3,30***)	-4,873 (-1,70*)	-4,253 (-1,53)

Signifikansnivå: 99% ***, 95% **, 90% * (T-verdier er gitt i parentes)

Tabell 1 viser hovedsakelig positiv og signifikant sammenheng mellom det å gå inn i selvstendig næringsvirksomhet og nivået på arbeidsledigheten. Disse resultatene gir støtte til hypotesen om at det kan være noe større incentiv til å starte selvstendig næringsvirksomhet når sysselsettingsmulighetene for øvrig er svake, som her målt ved relativt høyere arbeidsledighet. Resultatene viser overveiende negativ sammenheng mellom tilbøyeligheten til å gå inn i selvstendig næringsvirksomhet og yrkesdeltakelsen både totalt og for lønnstakere. Disse resultatene gir også støtte til hypotesen om at det kan være noe større incentiv til å starte selvstendig næringsvirksomhet der hvor sysselsettingsmulighetene er noe svakere, her målt gjennom forskjeller i det regionale nivået på yrkesdeltakelsen.

Når vi går til analysene med regionale forklaringsvariable basert på endringer, blir sammenhengen mellom det å gå inn i selvstendig næringsvirksomhet og endringer i sysselsettingen totalt og for lønnstakere hovedsakelig negativ, og noe mer negativ for endring i antall lønnstakere enn for endring i sysselsettingen totalt. Dette styrker hypotesen om at tilbøyeligheten til å starte selvstendig næringsvirksomhet i regionene

øker når andre jobbmuligheter i regionene utvikler seg relativt svakere, og da spesielt for lønnet arbeide.

Vi ser videre at tilbøyeligheten til å starte selvstendig næringsvirksomhet når arbeidsmarkedet er relativt svakere er mer fremtredende hos menn enn hos kvinner, mest fremtredende i den midterste aldersgruppen og den mellomste utdanningsgruppen, og noe mer signifikant hos norske enn hos utenlandske statsborgere.

I tabell 2 analyseres tilgangsratene i perioden 2002-2003. Sammenhengen mellom tilgangsratene og nivået på den regionale arbeidsledigheten er overveiende positiv. Sammenhengen mellom tilgangsraten samlet og arbeidsledigheten er positiv og klart signifikant. Det samme gjelder for menn samlet, mens kvinner også her viser negativ sammenheng, men parameteren er ikke signifikant. Ellers er det signifikante positive sammenhenger mellom tilgang og arbeidsledighet når vi estimerer for den yngste aldersgruppen 16-34 år, for personer med middels utdanning og for norske statsborgere.

Går vi over til sammenhengen mellom tilbøyeligheten til å starte selvstendig næringsvirksomhet og nivået

Tabell 2. Sammenhengen mellom tilbøyeligheten til å starte selvstendig næringsvirksomhet utenom primærnæringene og en del kjennetegn ved regionene fra 2002 til 2003. (Estimeringene er basert på 90 regioner)

	Regionale nivåvariable			Regionale endringsvariable	
	Arbeidsledighet: Rate	Yrkesdeltaking: Totalt	Yrkesdeltaking: Lønnstakere	Endring i sysselsetting Totalt	Endring i antall lønnstakere
Totalt	0,521 (2,06***)	-0,087 (-0,10)	0,105 (0,98)	-0,088 (-0,35)	-0,206 (-0,88)
Kjønn:					
Menn	0,860 (3,23***)	-0,201 (-1,71*)	0,076 (0,65)	-0,173 (-0,64)	-0,269 (-1,06)
Kvinner	-0,268 (-0,71)	0,177 (1,11)	0,150 (0,96)	0,058 (0,16)	-0,103 (-0,30)
Alder:					
16-34 år	1,272 (2,13**)	-0,306 (-1,19)	0,124 (0,49)	0,552 (0,94)	0,357 (0,64)
35-54 år	0,363 (1,31)	-0,084 (-0,71)	0,116 (1,01)	-0,379 (-1,42)	-0,428 (-1,71*)
55-74 år	0,050 (0,16)	-0,013 (-0,09)	-0,067 (-0,49)	0,045 (0,14)	-0,156 (-0,53)
Utdanning:					
Lav utdanning	0,424 (0,97)	-0,128 (-0,69)	-0,006 (-0,03)	-0,239 (-0,56)	-0,311 (-0,78)
Middels utdanning	0,735 (2,89**)	-0,233 (-2,11**)	0,011 (0,09)	0,059 (0,23)	-0,033 (-0,14)
Høy utdanning	-0,083 (-0,15)	0,249 (1,06)	0,009 (0,04)	-0,452 (-0,79)	-0,683 (-1,37)
Statsborgerskap:					
Norsk	0,534 (2,16**)	-0,114 (-1,07)	0,067 (0,64)	-0,049 (-0,20)	-0,168 (-0,73)
Øvrig nordisk	-0,339 (-0,18)	-0,441 (-0,55)	-1,603 (-2,14**)	-3,288 (-1,58)	-3,242 (-1,70*)
Øvrig vestlig	-0,881 (-0,52)	0,442 (0,65)	-0,150 (-0,22)	-0,260 (-0,14)	-0,286 (-0,57)
Ikke-vestlig	-4,868 (-2,10**)	0,856 (0,81)	-0,641 (-0,65)	-0,589 (-0,23)	-0,799 (-0,33)

Signifikansnivå: 99% ***, 95% **, 90% * (T-verdier er gitt i parentes)

på yrkesdeltakelsen, så er det en tendens til negativ sammenheng. Men kun to av parametrene er signifikante, for menn samlet og for personer med middels utdanning. Måler vi yrkesdeltakelsen kun for lønnstakere, så er parametrene veldig svake. Den eneste signifikante parameteren viser negativ sammenheng, og er observert for øvrige nordiske statsborgere.

Går vi over til endringsvariablene for sysselsettingen totalt og for lønnstakere, så er det en klar tendens til negative sammenhenger. Riktignok er ingen av parametrene for endringer i sysselsettingen totalt signifikante, men den negative sammenhengen øker gjennomgående i styrke når vi går over til endringene for kun lønnstakere.

Flere av estimeringsresultatene i tabell 2 er i samsvar med hypotesen om at tilbøyeligheten til å starte selvstendig næringsvirksomhet kan være noe større i regioner som viser relativt svakere utvikling i sysselsettingen. Hypotesen blir imidlertid ikke like godt bekreftet i perioden 2002-2003 som det vi fant for resultatene i perioden 1997-1998.

Det er viktig å huske at i årene 1997-1998 var det en meget sterk vekst i sysselsettingen, og da spesielt for lønnstakere, mens årene 2002-2003 representerer en klart svakere utvikling på arbeidsmarkedet. Dette gir seg også utslag i variasjonene mellom de regionale arbeidsmarkedene, og flere av de sentrale regionene opplever også nedgang i sysselsettingen. Dette gir seg utslag i mulighetene til å starte selvstendig næringsvirksomhet, som blir klart forskjellig fra i vekstårene 1997 og 1998. Men også i den siste perioden gir tendensen til positiv sammenheng mellom tilgangsratene til selvstendig næringsvirksomhet og de regionale arbeidsledighetsratene og tendensen til negativ sammenheng mellom tilgangsratene og endringene i sysselsettingen støtte til vår hovedhypotese over. Resultatene viser at det er tilbøyeligheten til å gå inn i selvstendig næringsvirksomhet blant menn som er mest i samsvar med denne hypotesen, mens sammenhengen er klart svakere for kvinner.

I tabellene 3 og 4 vises tilsvarende resultater for sammenhengen mellom avgang fra selvstendig næringsvirksomhet og de samme utvalgte kjennetegnene ved regionene.

Tabell 3. Sammenhengen mellom tilbøyeligheten til å gå ut av selvstendig næringsvirksomhet utenom primærnæringene og en del kjennetegn ved regionene fra 1997 til 1998. (Estimeringene er basert på 90 regioner)

	Regionale nivåvariable			Regionale endringsvariable	
	Arbeids- ledighet: Rate	Yrkes- deltaking: Totalt	Yrkes- deltaking: Lønnstakere	Endring i sysselsetting Totalt	Endring i antall lønnstakere
Totalt	0,902 (4,91***)	-0,207 (-2,06**)	-0,010 (-0,12)	-0,613 (-2,65***)	-0,495 (-2,17**)
Kjønn:					
Menn	0,987 (4,81***)	-0,244 (-2,20**)	-0,027 (-0,29)	-0,632 (-2,45**)	-0,514 (-2,02**)
Kvinner	0,692 (2,90***)	-0,118 (-0,96)	0,032 (0,32)	-0,643 (-2,29**)	-0,520 (-1,88*)
Alder:					
16-34 år	1,637 (4,26***)	-0,291 (-1,41)	0,072 (0,42)	-0,872 (-1,82*)	-0,811 (-1,73*)
35-54 år	0,917 (4,43***)	-0,211 (-1,90*)	-0,015 (-0,16)	-0,298 (-1,13)	-0,183 (-0,71)
55-74 år	0,341 (1,13)	-0,194 (-1,30)	-0,088 (-0,72)	-0,977 (-2,92***)	-0,836 (-2,53**)
Utdanning:					
Lav utdanning	0,148 (0,51)	-0,021 (-0,15)	0,049 (0,42)	-0,707 (-2,15**)	-0,603 (-1,87*)
Middels utdanning	1,245 (6,36***)	-0,286 (-2,53**)	-0,057 (-0,60)	-0,594 (-2,23**)	-0,452 (-1,72*)
Høy utdanning	0,835 (2,07**)	-0,204 (-1,01)	-0,014 (-0,09)	-1,097 (-2,37**)	-0,971 (-2,14**)
Statsborgerskap:					
Norsk	0,887 (4,84***)	-0,199 (-2,00**)	-0,009 (-0,10)	-0,613 (-2,67***)	-0,489 (-2,15*)
Øvrig nordisk	0,378 (0,28)	-0,560 (-0,81)	-1,505 (-2,85***)	-4,034 (-2,60**)	-3,601 (-2,39*)
Øvrig vestlig	0,673 (0,30)	-0,882 (-0,95)	-1,042 (-1,36)	-3,441 (-1,41)	-3,879 (-1,65*)
Ikke-vestlig	5,788 (2,41**)	-2,531 (-1,93*)	-3,344 (-2,85***)	-4,738 (-1,38)	-5,058 (-1,54)

Signifikansnivå: 99% ***, 95% **, 90% * (T-verdier er gitt i parentes)

Tabell 3 viser hovedsakelig en positiv sammenheng mellom det å gå ut av selvstendig næringsvirksomhet og nivået på arbeidsledigheten i årene 1997-1998. Dette gir en klar indikasjon på at det er vanskeligere å opprettholde sin selvstendige næringsvirksomhet i regioner med relativt høyere arbeidsledighet. Sammenhengen mellom tilbøyeligheten til å gå ut av selvstendig næringsvirksomhet og den totale yrkesdeltakelsen i regionene er derimot for det meste negativ. Disse resultatene er konsistente med at det er større sannsynlighet for å kunne opprettholde selvstendig næringsvirksomhet der hvor yrkesdeltakelsen samlet sett er høyest. Når vi derimot spesifiserer yrkesdeltakelsen ved å måle den kun for antall lønnstakere, så blir sammenhengen klart svakere, men dog mest negativ, spesielt for innvandrere.

Når tilbøyeligheten til å gå ut av selvstendig næringsvirksomhet testes mot endringsvariable for sysselsettingen totalt og for endringer i antall lønnstakere, så er tendensen til negativ sammenheng klar. Tilbøyeligheten til å gå ut av selvstendig næringsvirksomhet er med andre ord større der hvor sysselsettingsutviklingen er svakest.

Tilbøyeligheten til å gå ut av selvstendig næringsvirksomhet når arbeidsmarkedet er relativt svakere er også her mer fremtredende hos menn enn hos kvinner, og noe mer signifikant hos norske enn hos utenlandske statsborgere.

I tabell 4 vises de samme estimatene for mobilitet fra selvstendig næringsvirksomhet i perioden 2002-2003. Sammenhengen mellom tilbøyelighet til å gå ut av selvstendig næringsvirksomhet og nivået på arbeidsledigheten er også her gjennomgående positiv, og de fleste av parametrene er signifikante. Hypotesen om at høyere arbeidsledighet gir større sannsynlighet for å gi opp sin selvstendig næringsvirksomhet synes klart å være tilfelle også nå.

På tilsvarende måte som i resultatene fra 1997-1998 blir også nå sammenhengen mellom tilbøyeligheten til å gå ut av selvstendig næringsvirksomhet og regionenes totale yrkesdeltakelse gjennomgående negativ og en del av parametrene er signifikante. Dette gjelder totalt, for menn samlet, for personer med middels utdanning og for norske statsborgere. Sammenhengen mellom avgangsratene og yrkesdeltakelsen blant lønnstakere

Tabell 4. Sammenhengen mellom tilbøyeligheten til å gå ut av selvstendig næringsvirksomhet utenom primærnæringene og en del kjennetegn ved regionene fra 2002 til 2003. (Estimeringene er basert på 90 regioner)

	Regionale nivåvariable			Regionale endringsvariable	
	Arbeids- ledighet: Rate	Yrkes- deltaking: Totalt	Yrkes- deltaking: Lønnstakere	Endring i sysselsetting Totalt	Endring i antall lønnstakere
Totalt	0,787 (3,14***)	-0,196 (-1,82*)	-0,029 (-0,29)	-0,045 (-0,18)	0,122 (0,51)
Kjønn:					
Menn	0,740 (2,65***)	-0,211 (-1,78*)	-0,011 (-0,10)	0,016 (0,06)	0,187 (0,71)
Kvinner	0,790 (2,22**)	-0,106 (-0,70)	-0,027 (-0,19)	-0,254 (-0,72)	-0,105 (-0,32)
Alder:					
16-34 år	1,297 (2,21**)	-0,391 (-1,58)	-0,052 (-0,23)	0,628 (1,09)	0,930 (1,73*)
35-54 år	0,675 (2,55**)	-0,171 (-1,52)	0,005 (0,05)	-0,280 (-1,07)	-0,123 (-0,50)
55-74 år:	0,604 (2,23**)	-0,169 (-1,48)	-0,125 (-1,20)	0,032 (0,12)	0,156 (0,62)
Utdanning:					
Lav utdanning	1,067 (2,43**)	-0,210 (-1,12)	-0,097 (-0,57)	0,049 (0,11)	0,233 (0,57)
Middels utdanning	0,713 (2,61**)	-0,236 (-2,05**)	-0,062 (-0,58)	-0,092 (-0,34)	0,079 (0,31)
Høy utdanning	0,627 (1,13)	-0,059 (-0,25)	0,045 (0,21)	-0,182 (-0,34)	-0,057 (-0,11)
Statsborgerskap:					
Norsk	0,711 (2,91***)	-0,195 (-1,87*)	-0,040 (-0,42)	0,062 (0,25)	0,216 (0,94)
Øvrig nordisk	2,247 (1,16)	-0,649 (-0,78)	-1,454 (-1,95*)	-2,113 (-0,98)	-1,529 (-0,75)
Øvrig vestlig	3,830 (2,10**)	-0,806 (-1,13)	-1,323 (-1,93*)	-5,407 (-2,74***)	-4,367 (-2,37**)
Ikke-vestlig	0,322 (0,10)	-0,503 (-0,41)	-1,491 (-1,31)	-5,412 (-1,49)	-4,769 (-1,43)

Signifikansnivå: 99% ***, 95% **, 90% * (T-verdier er gitt i parentes)

er også for det meste negativ, men det er kun parametrene for øvrig nordiske og øvrige vestlige statsborgere som er signifikant negative. Resultatene gir likevel en indikasjon på at det er vanskeligere å opprettholde sin selvstendige næringsvirksomhet i regioner med lavere yrkesdeltakelse.

Når vi går til analysene med forklaringsvariablene basert på endringer, er det en viss tendens til negative sammenhenger, men tendensen er mindre klar enn de tilsvarende resultater vi fant for perioden 1997-1998 i tabell 3. De eneste parametere som nå er signifikant negative er å finne hos øvrig vestlige statsborgere. At den observerte negative sammenheng mellom avgang fra selvstendig næringsvirksomhet og sysselsettingsendring nå synes å være mindre tilstede, kan ha sammenheng med den svake sysselsettingsutviklingen i årene 2002-2003, med stagnasjon og nedgang i sysselsettingen også i mer sentrale regioner.

I Stambøl (2007) er samtlige estimeringer også foretatt etter næringsgrupper. Det er først og fremst bygg og anlegg og delvis helse- og sosialsektoren som følger hovedtrenden med hensyn til hypotesene for rekrut-

tering til selvstendig næringsvirksomhet. For avgangen fra selvstendig næringsvirksomhet er det også bygg og anlegg som følger hovedhypotesen klarest, men også i helse- og sosialtjenester, industrinæringene og transport er denne tendensen klart tilstede.

Oppsummering

Det er klart flere menn enn kvinner blant selvstendig næringsdrivende, mens utdanningsnivået er lavere og alderen høyere enn i sysselsettingen totalt. Kvinner har større tilbøyelighet til både å gå inn i og ut av selvstendig næringsvirksomhet enn menn. De fleste selvstendige næringsdrivende finnes i sentrale regioner, men betydningen av selvstendig næringsvirksomhet, målt som andel av total sysselsetting, er noe større i mellomstore og perifere regioner. Den årlige rekrutteringen utgjør mellom en fjerdedel og en femtedel av totalt antall selvstendige og den største rekrutteringen stammer fra gruppen lønnstakere og personer utenfor arbeidsstyrken. Avgangen fra selvstendig næringsvirksomhet omfatter årlig om lag en femtedel av totalt antall selvstendige, der de fleste ender opp som lønnstakere eller går ut av arbeidsstyrken.

Resultatene viser en positiv sammenheng mellom rekruttering til selvstendig næringsvirksomhet og arbeidsledigheten, og negativ sammenheng med yrkesdeltakelsen både totalt og for lønnstakere. Sammenhengen mellom det å gå inn i selvstendig næringsvirksomhet og endringer i sysselsettingen totalt og for lønnstakere er også hovedsakelig negativ.

På den annen side viser resultatene overveiende positiv sammenheng mellom det å gå ut av selvstendig næringsvirksomhet og arbeidsledigheten, mens sammenhengen med hensyn til den totale yrkesdeltakelsen i regionene for det meste er negativ. Det samme gjelder til en viss grad når yrkesdeltakelsen måles kun for lønnstakere. Når tilbøyeligheten til å gå ut av selvstendig næringsvirksomhet testes mot endringer i sysselsettingen totalt og for endringer i antall lønnstakere, så er hovedtendensen til negativ sammenheng klar, spesielt i perioden på 1990-tallet.

Resultatene bidrar til å støtte hypotesen om at tilbøyeligheten til å starte som selvstendig næringsdrivende er noe større når andre sysselsettingsmuligheter er svake. Men på den annen side er det vanskeligere å opprettholde sin selvstendige virksomhet der arbeidsledigheten er relativt høyere og økonomien relativt svak. Disse sammenhengene synes å være klart sterkere i oppgangsperioden på slutten av 1990-tallet enn i årene 2002-2003 med svakere økonomisk utvikling, og klart sterkere for menn enn for kvinner.

Referanser

Hustoft A. G., H. Hartvedt, E. Nymoen, M. Stålnacke og H. Utne (1999): *Standard for økonomiske regioner*, Rapporter 1999/6, Statistisk sentralbyrå.

Persson, L.O. (Red.), I.R. Edvardsson, E. Heikkilä, M. Johansson, S. Korkalainen, T.D. Schmidt og L.S. Stambøl (2004): *Economic renewal and demographic change. An evaluation of local labour market performance in the Nordic countries*. Report 2004:8, Nordregio, Stockholm.

Stambøl, L.S. (2005): *Urban and regional labour market mobility in Norway*. Sosiale og økonomiske studier 110, Statistisk sentralbyrå.

Stambøl, L.S. (2007): *Regional dynamikk i selvstendig næringsvirksomhet i Norge - Basert på tverrsnittsanalyser av arbeidsmarkedsmobilitet*. Rapporter 2007/35, Statistisk sentralbyrå.

Forskningspublikasjoner

Nye utgivelser

Rapporter

Runa Nesbakken: Selveiernes boligkonsum og vekt i KPI. Estimeringer og diskusjon av metode.
 Rapporter 2008/9. Sidelapp 40.
 ISBN 978-82-537-7337-7 (Trykt versjon). ISBN 978-82-537-7338-4 (Elektronisk versjon)

I beregningen av konsumprisindeksen (KPI) benyttes vekter for å veie sammen prisendringer for ulike varer og tjenester, blant annet boligkonsum. Boligkonsum kan ikke observeres, men må beregnes for eksempel ved hjelp av husleie. Vekten for leietakernes husleie beregnes på grunnlag av observerte husleier fra Forbruksundersøkelsen. Vekten for husleie for selveiene kan ikke baseres direkte på observerte tall og beregnes i KPI på grunnlag av data fra Leiemarksundersøkelsen (LMU) og bruk av leiekvivalentprinsippet. Dette prinsippet bygger på en forutsetning om at prisen på tjenestestrømmen fra egen bolig tilsvarer den husleien boligeieren eller andre måtte betalt for å leie en slik bolig.

Dagens metode for beregning av vekt for selveiernes boligkonsum bygger på en enkel sammenheng mellom husleie og forklaringsfaktorer for husleien. Formålet med denne rapporten er å undersøke hvor stor betydning det har for vekten at alternative modeller legges til grunn og om det er grunnlag for å endre metode gitt at man holder fast ved leiekvivalentprinsippet. Det estimeres først en best mulig sammenheng mellom husleie og ulike forklaringsfaktorer. Deretter benyttes denne sammenhengen til å anslå selveiernes "husleie". Gjennomsnittlig beregnet husleie for selveierne som andel av gjennomsnittlig total forbruksutgift gir anslag på vekten for denne boligkomponenten i KPI. Resultatene fra analysen varierer med hvilken modell som estimeres. Vektanslagene basert på de to alternative modellene som presenteres skiller

seg imidlertid lite fra det anslaget for 2006 som er benyttet i vekten for boligkonsumet i KPI fra august 2007. Ved forandringer i boligmarkedet over tid kan resultatene variere mer med modellvalg, og da vil det være viktigere å ha modeller som fanger opp heterogenitet mellom husholdningene, slik de alternative modellene gjør.

Discussion Papers

Solveig Glomsrød, Gang Liu, Taoyuan Wei and Jens B. Aune: How well do tree plantations comply with the twin targets of the Clean Development Mechanism? The case of tree plantations in Tanzania. DP no. 534, 2008. Sidelapp 47.

This paper studies the effect of a CDM tree-planting project on carbon sequestration and urban and rural income distribution, taking economy-wide impacts into account. Carbon sequestration in agricultural soil is considered in addition to the carbon in the tree farm itself. The study points to that project designs that raise the general investment level may add substantially to the project's carbon capture by stimulating the productivity of agriculture, thus binding more carbon in soil. As demand for crops is rising, the mode of agricultural production turns more intensive and improved plant growth leaves more plant residues for uptake as soil organic carbon. As for the income effect, the non-poor benefit more than the poor in economic terms, except when the project is hosted by the rural poorest. Foreign owned projects withdrawing the project surplus may turn out to reduce the income of urban poor and does not enhance agricultural productivity and beyond-project carbon sequestration.

Magne Mogstad and Chiara Pronzato: Are Lone Mothers Responsive to Policy Changes? The Effects of a Norwegian Welfare Reform

on Earnings, Education, and Poverty. DP no. 533, 2008. Sidelapp 32.

The generous Nordic model of welfare is commonly viewed as an exceptional success both in terms of equality and economic growth. However, it has recently become evident that subgroups of the population with weak labour market attachment and high welfare dependency, such as lone mothers, were vastly overrepresented among the poor. This motivated a welfare reform of the Norwegian welfare system for lone mothers; activity requirements were introduced, time limits imposed, and benefit levels raised. To evaluate the welfare reform we introduce an estimator that, unlike the much used difference-in-difference approach, accounts for the fact that policy changes are typically phased in gradually rather than coming into full effect at once. We find that the welfare reform did not only increase earnings and education as well as lower welfare caseloads and by this route ease the financial burden of the government, but also reduced poverty.

Terje Skjerpen: Engel elasticities, pseudo-maximum likelihood estimation and bootstrapped standard errors: A case study. DP no. 532, 2008. Sidelapp 23.

Estimation of standard errors of Engel elasticities within the framework of a linear structural model formulated on two-wave panel data is considered. The complete demand system is characterized by measurement errors in total expenditure and by latent preference variation. The estimation of the parameters as well as the standard errors of the estimates is based on the assumption that the variables are normally distributed. Considering a concrete case it is demonstrated that normality does not hold as a maintained assumption. In the light of this standard

errors are estimated by means of bootstrapping. However, one obtains rather similar estimates of the standard errors of the Engel elasticities no matter whether one sticks to classical normal inference or perform non-parametric bootstrapping.

Øivind A. Nilsen, Arvid Raknerud, Marina Rybalka and Terje Skjerpen:
Skill Composition: Exploring a Wage-based Skill Measure.
DP no. 531, 2008. Sidetall 14.

Most studies of heterogeneous labor inputs use classifications of high skilled and low skilled based on workers' educational attainment. In this study we explore a wage-based skill measure using information from a wage equation. Evidence from matched employer-employee data show that skill is attributable to many variables other than educational length, for instance experience and type of education. Applying our wage-based skill measure to a TFP growth analysis, we find that the TFP residual decreases, indicating that more of the change in value-added is picked up by our skill measure than when using a purely education-based measure of skill.

Johan Eyckmans and Cathrine Hagem: **The European Union's potential for strategic emissions trading in a post-Kyoto climate agreement.** DP no. 530, 2008.
Sidetall 29.

The literature suggests that Russia and Ukraine may become large sellers of greenhouse gas emissions permits under the Kyoto Protocol and might exploit their market power to maximize trading profits. The EU countries taken together will probably be net buyers of permits. For any given global target for emission, participation by developing countries with low-cost abatement options would benefit the net buyers of permits because the market price for carbon permits would go down. We explore how the EU could benefit from a broader participation through specific bilateral agreements with developing countries in the post-Kyoto period.

The bilateral agreement involves a minimum permit sales requirement which is compensated by a financial transfer from EU to the developing country. Such bilateral agreement enables the EU to act strategically in the permit market on behalf of its member states, although firms in each member state are assumed to be price takers in the permit market. In a numerical simulation we show that an appropriately designed bilateral agreement between the EU and China can cut EU's total compliance cost by one third.

Innholdsfortegnelse for Økonomiske analyser (ØA) de siste 12 månedene

Innholdsfortegnelse for tidligere utgivelser av Økonomiske analyser kan fås ved henvendelse til Aud Walseth, Statistisk sentralbyrå, telefon: 21 09 47 57, telefax: 21 09 00 40, E-post: Aud.Walseth@ssb.no

Økonomiske analyser

ØA 2/2007:

Solveig Glomsrød, Julie Aslaksen og Bjart Holtsmark: Økonomi, miljø og levekår i Arktis, 3-10.

Øivind Vormeland Salte: Innovasjon i norsk næringsliv, 11-21.

Dag Rønningen: Teknologiske og organisatoriske endringer og eldre arbeidstakeres tilknytning til arbeidsmarkedet, 22-28.

Torgeir Ericson: Kan toveiskommunikasjoner gi et mer velfungerende kraftmarked? 29-34.

ØA 3/2007:

Konjunkturtendensene, 3-26.

Andreas Benedictow: Internasjonale konjunkturutsikter fra AIECE – Redusert vekst i verdensøkonomien, 27-35.

Torgeir Ericson og Bente Halvorsen: Har vi en potensiell kraftkrise i Midt-Norge? 36-42.

Leif Andreassen og Tom Kornstad: Utviklingen i sykefraværet på 1990-tallet, 43-52.

ØA 4/2007:

Konjunkturtendensene, 3-25.

Gisle Haakonsen: Klimagassutslipp svakt ned i 2006. 26-28.

Knut H. Alfsen: Raskere klimaendringer enn ventet? 29-34.

Berit Otnes: Lavinntekt i Norge sammenliknet med Europa. Relativt få har lav inntekt, men større forskjeller mellom grupper 35-39.

ØA 5/2007:

Mads Greaker: Hvorfor kan ikke vi bare overlate hydrogen til markedet? 3-6.

Dag Einar Sommervoll: Gjeldsrenter og skatt: Skattereformen av 1992 uten effekt på husholdningenes gjeld? 7-11.

Elin Halvorsen og Thor Olav

Thoresen: Overføringer mellom foreldre og barn. I hvor stor grad er foreldre styrt av altruisme? 12-28.

Kristin Henriksen: Innvandrertfolkningen er mangfoldig, 19-29.

ØA 6/2007:

Konjunkturtendensene, 3-10.

Ann Lisbet Brathaug, Ingunn Sagelvmo og Ole Magnus Jakobsen: Reviderte nasjonalregnskapstall for 2005 og 2006: Små revisjoner i BNP-vekst. 27-30.

Dennis Fredriksen, Kyrre Stensnes og Nils Martin Stølen: Pensjonsreformen: Virkninger på arbeidstilbud, finansieringsbyrde og fordeling, 31-38.

John K. Dagsvik, Zhiyang Jia, Tom Kornstad og Thor Olav
Thoresen: LOTTE-Arbeid – mikrobasert modell for beregning av arbeidstilbudseffekter av skatteendringer, 39-47.

Knut Einar Rosendahl og Eirik Lund Sagen: Reduserte transportkostnader i gassmarkedet – mulige konsekvenser for Norge, 48-53.

Ådne Cappelen, Arvid Raknerud og Marina Rybalka: Effekter av SkatteFUNN på foretakenes produktivitet og lønnsomhet, 54-62.

ØA 1/2008:

Økonomisk utsyn over året 2007
3-132.

Economic Survey

From 2004 will Economic Survey no longer be available in its current form. Economic trends for the Norwegian economy will continue to be published electronically, but will no longer have a printed counterpart.

http://www.ssb.no/kt_en/

Konjunkturindikatorer for Norge

Tabell	Side	Figur	Side
Konjunkturbarometeret			
1.1. Konjunkturbarometer, industri og bergverk. Sesongjustert og glattet	2*	1.1. Konjunkturbarometer i industri og bergverk. Produksjon og sysselsetting, faktisk utvikling	3*
		1.2. Konjunkturbarometer i industri og bergverk. Generell bedømmelse av utsiktene, neste kvartal	3*
		1.3. Konjunkturbarometer. Kapasitetsutnyttingsgraden ved nåværende produksjonsnivå	3*
		1.4. Konjunkturbarometer. Faktorer som begrenser produksjonen i industrien	3*
Ordre			
2.1. Ordretilgang. Sesongjusterte og glattede verdiindeks	2*	2.1. Ordre. Ordretilgang og ordrereserve i industri ialt	3*
2.2. Ordrereserve. Sesongjusterte og glattede verdiindeks	2*	2.2. Ordre. Ordretilgang og ordrereserve i bygg og anlegg i alt	3*
Arbeidskraft			
3.1. Arbeidsmarked. 1 000 personer og prosent. Sesongjustert	4*	3.1. Arbeidsstyrke, sysselsatte og ukeverk fra AKU	5*
		3.2. Arbeidsledige og beholdning av ledige stillinger	5*
Produksjon			
4.1. Produksjon. Sesongjusterte volumindeks. 1995=100	4*	4.1. Produksjon. Olje og naturgass	5*
4.2. Produksjon og omsetning. Indeks. Nivå og prosentvis endring fra samme periode året før	6*	4.2. Produksjon. Industri og kraftforsyning	5*
		4.3. Produksjon. Innsatsvarer og energivarier	5*
		4.4. Produksjon. Investerings- og konsumvarer	5*
		4.5. Produksjonsindeks for bygg og anlegg	7*
		4.6. Hotellovernattinger	7*
Investeringer			
5.1. Antatte og utførte investeringer ifølge SSBs investeringsstatistikk. Mrd. kroner	6*	5.1. Antatte og utførte investeringer i industri	7*
5.2. Investeringer. Mrd. kroner. Næringslivets samlede årsanslag for investeringsåret gitt på ulike tidspunkter	6*	5.2. Årsanslag for investeringer i industri og bergverk gitt på ulike tidspunkter	7*
5.3. Igangsetting av nye bygg og bygg under arbeid	8*	5.3. Årsanslag for investeringer i oljevirksomheten gitt på ulike tidspunkter	7*
		5.4. Årsanslag for investeringer i kraftforsyning gitt på ulike tidspunkter	7*
		5.5. Bygg satt i gang. Boliger	9*
		5.6. Bygg satt i gang. Driftsbygg	9*
		5.7. Bygg under arbeid	9*
Forbruk			
6.1. Forbruksindikatorer	8*	6.1. Detaljomsetning	9*
		6.2. Varekonsumindeks	9*
		6.3. Førstegangsregistrerte nye personbiler	9*
Priser			
7.1. Pris- og kostnadsindeks. Nivå og prosentvis endring fra samme periode året før	10*	7.1. Pris- og kostnadsindeks. Nivå og endring	11*
7.2. Produktpriser. Nivå og prosentvis endring fra samme periode året før	10*	7.2. Produktpriser. Nivå og endring	11*
7.3. Prisindeks. Nivå og prosentvis endring fra samme periode året før	12*	7.3. Boligpriser	11*
7.4. Månedsfortjeneste og avtalt lønn. Indeks	12*	7.4. Spotpris elektrisk kraft	11*
		7.5. Spotpris råolje, Brent Blend	11*
		7.6. Spotpris aluminium og eksportprisindeks for treforedlingsprodukter	11*
Finansmarked			
8.1. Utvalgte norske rentesatser. Prosent	12*	8.1. 3 måneders eurorente	15*
8.2. Eurorenter og effektiv rente på statsobligasjoner. Prosent	13*	8.2. Utlånsrente og innskuddsrente	15*
8.3. Valutakurser, Norges Banks penge- og kreditindikatorer og aksjekursindeks for Oslo Børs	13*	8.3. Valutakursindeks	15*
		8.4. Norges Banks penge- og kreditindikator	15*
Utenrikshandel			
9.1. Eksport og import av varer. Mill. kroner. Sesongjustert	14*	9.1. Utenrikshandel	15*
9.2. Utenriksregnskap. Mill. kroner	14*	9.2. Driftsbalansen	15*

1.1. Konjunkturbarometer, industri og bergverk. Sesongjustert og glattet

	Faktisk utvikling fra foregående kvarter og forventet utvikling i kommende kvarter. Diffusjonsindeks ¹				Generell bedømmelse Kapasitets-utnytting av utsiktene i Prosent	Faktorer som begrenser produksjonen. Prosent av foretakene				
	Produksjon		Sysselsetting			Etterspørsel	Kapasitet	Arbeidskraft	Råstoff	
	Faktisk	Forventet	Faktisk	Forventet						
2004										
4. kvartal	58,9	58,4	50,0	47,4	80	59,0	67	8	4	
2005										
1. kvartal	57,9	59,1	50,1	48,8	81	58,4	66	8	4	
2. kvartal	57,8	59,7	50,7	51,0	82	58,5	65	9	5	
3. kvartal	59,0	61,3	52,2	53,2	82	60,2	63	10	6	
4. kvartal	60,9	62,5	55,0	54,6	82	61,1	60	10	8	
2006										
1. kvartal	60,7	61,5	57,2	54,8	83	60,3	55	10	11	
2. kvartal	59,4	60,8	57,3	54,7	83	59,8	50	11	13	
3. kvartal	59,8	61,8	57,0	55,1	84	60,5	47	12	15	
4. kvartal	61,5	61,9	57,5	55,0	85	60,4	44	13	16	
2007										
1. kvartal	61,4	61,2	57,6	54,9	85	60,1	42	14	17	
2. kvartal	61,4	61,1	57,4	55,2	85	59,6	42	14	18	
3. kvartal	60,3	60,4	56,4	55,5	85	58,8	43	14	18	
4. kvartal	57,7	59,3	54,7	55,6	85	58,1	44	13	19	

¹ Beregnet som summen av andelen av foretakene som har svart STØRRE og halvparten av andelen av foretakene som har svart UENDRET.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

2.1. Ordretilgang. Sesongjusterte og glattede verdiindeks

	Ordrebasert industri. 1995=100					Bygg og anlegg. 2000=100			
	I alt	Metaller og metallvarer	Maskiner og utstyr	Transportmidler	Kjemiske råvarer	I alt	Anlegg	Boligbygg	Andre bygg
2004	148,7	153,1	181,7	166,9	180,4	148,3	213,9	146,6	120,6
2005	175,8	173,5	235,5	210,7	179,1	177,2	254,2	176,9	140,3
2006	229,8	213,5	378,1	329,8	218,2	197,8	278,8	186,4	169,1
2007	273,9	254,9	447,3	412,1	297,6	217,4	274,8	172,9	221,2
2006									
1. kvartal	207,9	189,7	328,4	278,8	190,1	189,0	260,2	190,5	156,5
2. kvartal	222,9	203,6	367,8	314,9	206,9	190,1	265,6	186,4	159,3
3. kvartal	237,4	221,5	398,2	348,5	227,1	197,9	285,9	183,3	170,6
4. kvartal	251,0	239,3	418,1	376,9	248,5	214,0	303,5	185,5	190,0
2007									
1. kvartal	262,6	252,4	431,0	396,9	268,0	222,5	289,7	187,8	214,9
2. kvartal	272,1	258,1	442,4	411,4	287,2	217,7	265,4	186,2	226,6
3. kvartal	278,5	256,9	453,4	419,5	306,7	212,9	260,1	168,2	222,9
4. kvartal	282,5	252,0	462,5	420,5	328,6	216,4	283,9	149,5	220,5

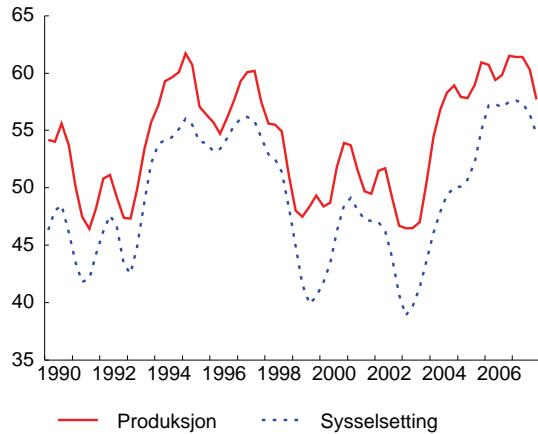
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

2.2. Ordrereserve. Sesongjusterte og glattede verdiindeks

	Ordrebasert industri. 1995=100					Bygg og anlegg. 2000=100			
	I alt	Metaller og metallvarer	Maskiner og utstyr	Transportmidler	Kjemiske råvarer	I alt	Anlegg	Boligbygg	Andre bygg
2004	129,0	196,4	104,8	118,0	176,4	167,3	315,8	143,5	115,9
2005	167,9	215,2	141,0	188,8	196,0	201,3	354,6	185,7	138,6
2006	249,6	247,3	289,8	325,7	202,9	249,6	422,1	228,4	182,8
2007	352,8	303,2	448,2	502,2	298,2	291,6	462,1	225,1	251,9
2006									
1. kvartal	210,6	227,7	220,1	253,6	190,3	231,4	392,9	216,1	167,0
2. kvartal	235,2	238,8	265,4	297,6	195,9	242,3	407,0	227,1	176,1
3. kvartal	262,3	253,1	313,4	349,0	204,3	255,6	431,6	234,6	186,4
4. kvartal	290,2	269,4	360,4	402,6	221,2	269,3	456,6	235,8	201,5
2007									
1. kvartal	317,2	285,5	403,2	452,0	247,7	281,1	463,4	234,2	222,9
2. kvartal	342,5	299,5	439,8	492,7	281,7	289,1	458,4	230,2	246,0
3. kvartal	365,6	310,2	467,2	522,5	317,1	294,4	458,0	222,9	264,0
4. kvartal	385,7	317,4	482,6	541,4	346,2	301,8	468,4	213,2	274,7

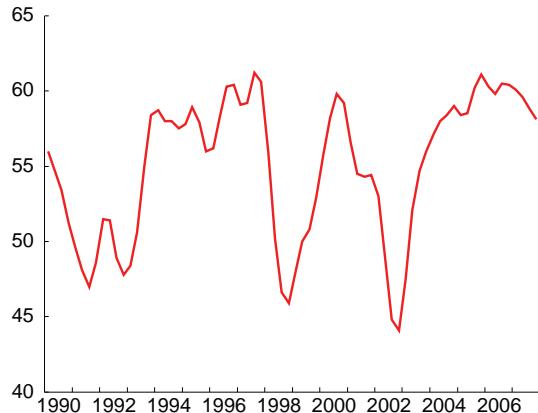
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 1.1 Konjunkturbarometer: Industri og bergverk
Produksjon og sysselsetting, faktisk utvikling, kvartal.
Sesongjustert og glattet diffusjonsindeks 1). Prosent

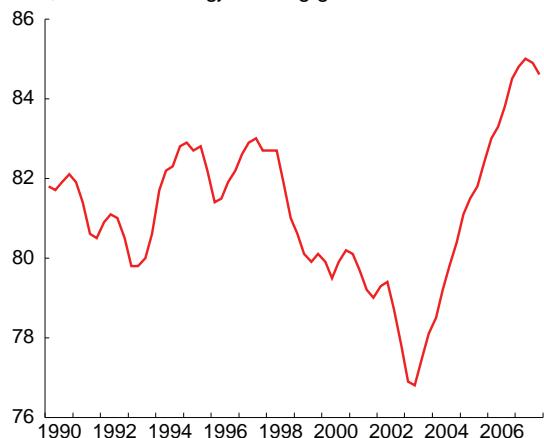
1) Se fotnote 1) til tabell 1.1
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 1.2 Konjunkturbarometer: Industri og bergverk
Generell bedømmelse av utsiktene, neste kvartal.
Sesongjustert og glattet diffusjonsindeks 1). Prosent

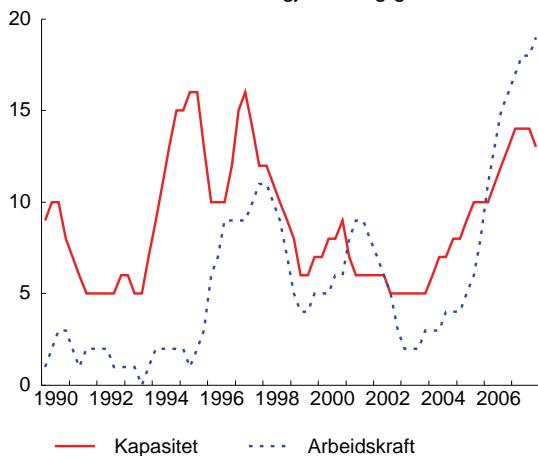
1) Se fotnote 1) til tabell 1.1
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 1.3 Konjunkturbarometer: Industri og bergverk
Kapasitetsutnyttingsgraden ved nåværende produksjons-nivå, kvartal. Sesongjustert og glattet. Prosent

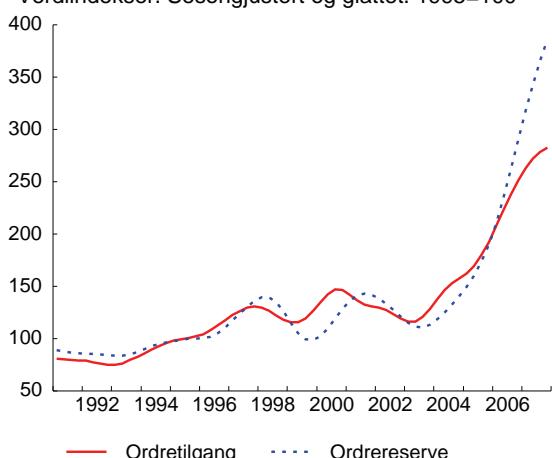
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 1.4 Konjunkturbarometer: Industri og bergverk
Faktorer som begrenser produksjonen, kvartal.
Andel av foretakene. Sesongjustert og glattet. Prosent

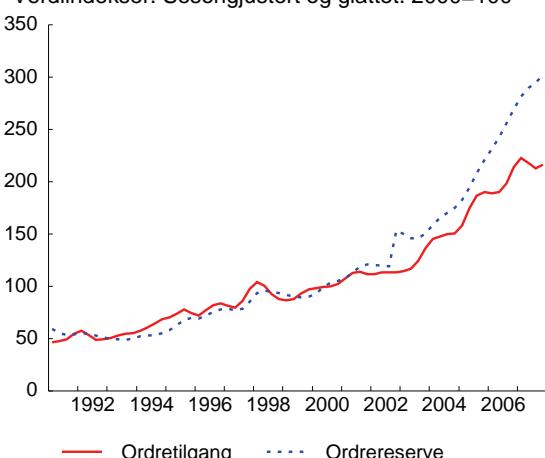
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 2.1 Ordre (kvartal). Ordrebaseret industri i alt
Ordretilgang og ordrereserve.
Verdiindeks. Sesongjustert og glattet. 1995=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 2.2 Ordre (kvartal). Bygg og anlegg i alt
Ordretilgang og ordrereserve.
Verdiindeks. Sesongjustert og glattet. 2000=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

3.1. Arbeidsmarked. 1000 personer og prosent. Sesongjustert

	Arbeidskraftundersøkelsen ¹					NAV			Sykefraværstatistikk	
	Sysselsatte	Ukeverk	Arbeidsstyrken	Arbeidsledige ²	Arbeidsledighet. Prosent av arbeidsstyrken	Registrerte ledige	Registrerte ledige og personer på tiltak	Tilgang på ledige stillinger	Beholdning av ledige stillinger	Sykefraværsprosent ³
2003	2 269	1 765	2 375	107	4,5	92,6	107,0	16,6	11,1	8,2
2004	2 276	1 761	2 382	106	4,5	91,6	108,5	16,9	10,7	7,1
2005	2 289	1 800	2 400	111	4,6	83,5	96,6	19,8	13,3	6,7
2006	2 362	1 825	2 446	84	3,4	62,7	72,8	27,6	18,9	6,9
2007	2 443	1 870	2 507	63	2,5	46,0	56,1	33,3	24,3	6,9
2006										
Oktober	2 376	1 838	2 451	74	3,0	56,0	66,1	36,5	21,5	6,8
November	2 385	1 841	2 456	71	2,9	54,5	65,0	26,4	21,7	6,8
Desember	2 390	1 848	2 458	69	2,8	52,6	63,5	31,9	21,9	6,8
2007										
Januar	2 396	1 855	2 463	67	2,7	51,8	62,0	30,3	21,8	7,3
Februar	2 404	1 861	2 470	66	2,7	50,8	60,8	30,8	21,7	7,3
Mars	2 409	1 849	2 476	67	2,7	49,1	59,7	29,0	22,9	7,3
April	2 419	1 860	2 485	66	2,7	47,8	58,5	35,9	23,7	6,5
Mai	2 425	1 868	2 488	63	2,5	46,2	56,8	33,1	23,3	6,5
Juni	2 429	1 872	2 491	62	2,5	45,6	55,9	33,4	24,6	6,5
Juli	2 438	1 862	2 501	63	2,5	46,8	56,0	35,1	25,4	6,8
August	2 442	1 860	2 505	63	2,5	44,5	54,2	30,5	24,6	6,8
September	2 456	1 878	2 521	66	2,6	43,4	53,4	34,2	25,4	6,8
Oktober	2 470	1 899	2 534	63	2,5	42,4	52,7	40,8	26,3	6,9
November	2 481	1 887	2 545	63	2,5	41,8	51,8	33,6	26,7	6,9
Desember	2 487	1 901	2 548	61	2,4	41,2	51,0	34,4	27,4	6,9
2008										
Januar	2 493	1 894	2 553	59	2,3	41,5	50,9	32,5	26,7	..
Februar	41,0	50,9	34,2	27,1	..
Mars	41,0	50,7	33,9	26,7	..

¹ Tre måneders glidende sentrert gjennomsnitt. Tallene for februar, mai, august og november gir gjennomsnittet for henholdsvis 1., 2., 3. og 4. kvartal. ² Det skjedde en større omlegging av AKU fra 2006, med brudd i tidsserien som resultat. ³ Egen- og legemeldte sykefraværsdagsverk som prosent av avtalte dagsverk, kvartalstall.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og NAV.

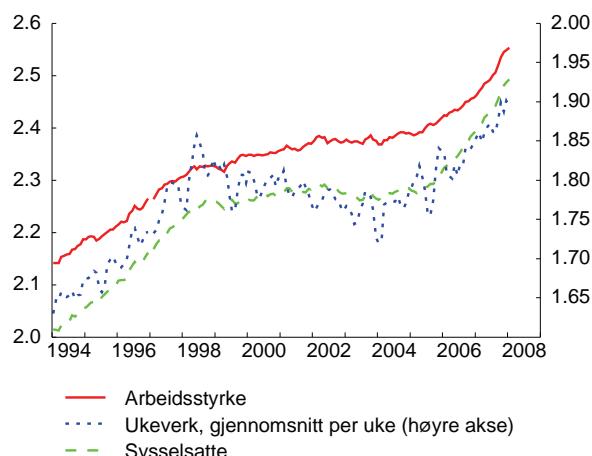
4.1. Produksjon. Sesongjusterte volumindekser. 1995=100

	Etter næring				Etter sluttanvendelse				Energi-varer
	Total indeks ¹	Råolje og naturgass	Industri	Kraftforsyning	Innsats-varer	Investerings-varer	Konsum-varer	Energi-varer	
2003	105,9	115,8	96,8	87,4	95,7	99,7	98,8	107,3	
2004	107,9	114,2	98,2	87,7	99,1	98,5	99,7	106,2	
2005	107,4	110,8	101,3	110,5	101,4	104,9	100,6	105,1	
2006	104,8	105,3	105,7	96,6	104,7	115,4	101,2	99,1	
2007	104,0	99,9	110,0	111,3	107,8	125,7	102,5	97,2	
2006									
September	103,9	104,1	106,2	90,0	104,9	117,2	99,9	96,9	
Oktober	101,7	99,5	107,6	86,5	105,1	119,2	103,3	92,2	
November	101,7	99,2	108,0	90,2	106,0	119,9	102,2	94,3	
Desember	106,6	105,9	110,7	89,8	108,0	124,0	106,9	98,2	
2007									
Januar	103,6	102,8	108,4	92,4	108,6	119,3	103,2	98,4	
Februar	104,0	102,2	108,5	101,6	107,3	120,5	102,3	98,5	
Mars	102,9	100,9	109,7	94,0	109,4	121,9	103,4	95,0	
April	105,3	103,4	109,4	105,5	107,6	123,4	100,3	101,3	
Mai	102,7	97,4	111,6	113,6	107,0	126,4	106,7	94,4	
Juni	97,8	89,7	109,1	113,2	106,8	127,8	100,8	88,7	
Juli	106,3	101,9	110,2	121,8	107,5	127,9	100,9	98,1	
August	105,3	99,9	110,4	125,3	106,9	127,7	103,0	98,6	
September	106,2	99,7	110,8	135,1	109,3	127,8	102,1	98,8	
Oktober	106,7	102,4	112,1	117,8	110,2	129,7	103,5	99,7	
November	104,9	101,0	111,1	108,9	108,0	130,0	103,2	98,5	
Desember	101,7	97,9	108,2	105,9	104,6	126,3	101,0	96,4	
2008									
Januar	104,3	101,3	111,8	103,4	106,0	134,2	105,2	97,6	
Februar	102,8	99,1	112,5	98,7	107,4	135,9	103,9	97,2	

¹ Olje- og gassutvinning, industri, bergverk og kraftforsyning.

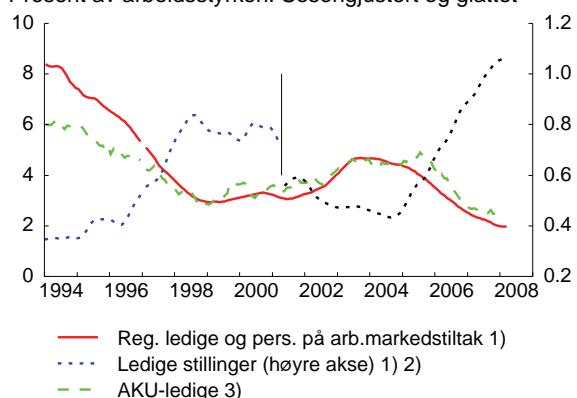
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 3.1 Arbeidsstyrke, sysselsatte og ukeverk
Millioner. Sesongjusterte og glattede månedstall.

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsen, Statistisk sentralbyrå.

Fig. 3.2 Arbeidsledige og beholdning av ledige stillinger, månedstall
Prosent av arbeidsstyrken. Sesongjustert og glattet

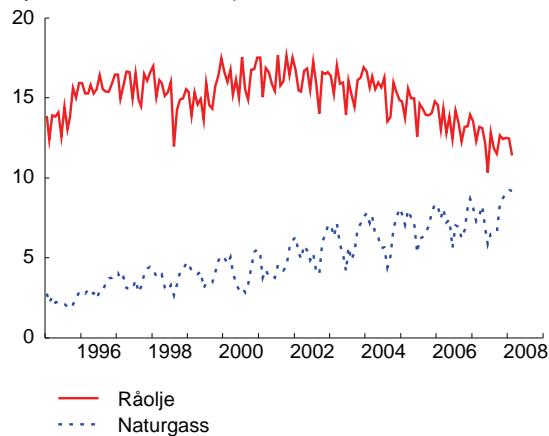
1) Justert bakover for brudd i serien fra januar 99.

2) Brudd i serien fom. mai 2001.

3) Brudd i serien fom. 2006.

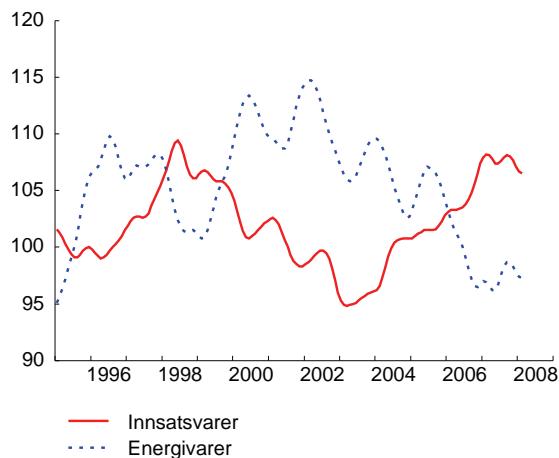
Kilde: NAV og Statistisk sentralbyrå.

Fig. 4.1 Produksjon: Olje og naturgass
Råolje (mill tonn) og naturgass (mrd. Sm3)
Ujusterte månedstall 1).

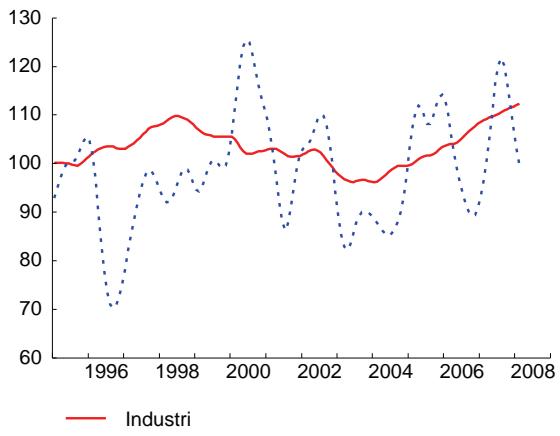
1) Brudd i seriene fra og med 2004.
Kilde: Oljedirektoratet.

Fig. 4.3 Produksjon: Innsatsvarer og energivarer
Sesongjusterte og glattede volumindekser. 1995=100
Månedstall

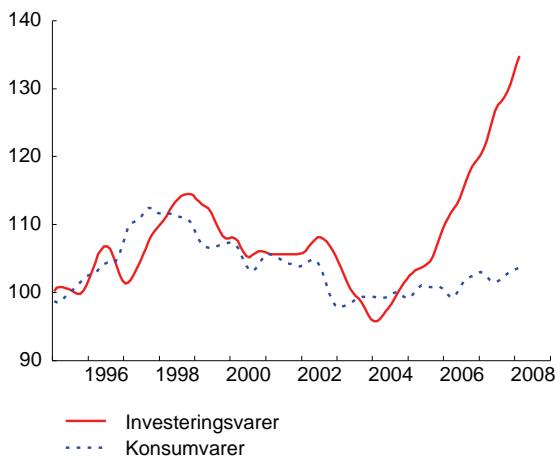
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 4.2 Produksjon: Industri og kraftforsyning
Sesongjusterte og glattede volumindekser. 1995=100
Månedstall

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 4.4 Produksjon: Investerings- og konsumvarer
Sesongjusterte og glattede volumindekser. 1995=100
Månedstall

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

4.2. Produksjon og omsetning. Indeks. Nivå og prosentvis endring fra samme periode året før.

	Bygge- og anleggsproduksjon. Volum						Omsetning for forretningsmessig tjenesteyting. Verdi		Hotellomsetning. Verdi	
	I alt		Bygg i alt		Anlegg		Nivå	Endring	Nivå	Endring
	Nivå	Endring	Nivå	Endring	Nivå	Endring	Nivå	Endring	Nivå	Endring
2004	111,2	7,4	110,1	6,5	116,0	10,1	118,5	7,5	157,5	4,0
2005	120,5	8,4	121,0	9,9	119,4	3,0	134,3	13,4	170,9	8,5
2006	127,8	6,1	128,7	6,3	125,4	5,0	158,4	17,9	187,9	9,9
2007	135,6	6,1	136,6	6,2	132,6	5,7	186,5	17,7	217,2	15,6
2005										
1. kvartal	115,1	6,8	117,4	8,6	107,5	0,1	116,5	5,8	148,6	0,6
2. kvartal	124,2	12,2	124,5	14,9	124,2	3,8	132,3	16,1	175,9	13,9
3. kvartal	114,2	7,8	112,3	7,7	121,8	8,3	125,9	16,1	207,3	7,8
4. kvartal	128,3	6,7	129,7	8,6	124,0	-0,2	162,5	14,9	151,9	12,0
2006										
1. kvartal	129,6	12,6	132,9	13,2	118,7	10,4	142,9	22,7	168,8	13,6
2. kvartal	126,9	2,2	127,9	2,7	124,0	-0,2	150,0	13,4	183,9	4,5
3. kvartal	119,5	4,6	118,0	5,1	124,9	2,5	146,7	16,5	227,0	9,5
4. kvartal	135,2	5,4	135,8	4,7	133,9	8,0	193,9	19,3	171,8	13,1
2007										
1. kvartal	138,4	6,8	139,9	5,3	133,6	12,6	168,9	18,2	193,7	14,8
2. kvartal	134,9	6,3	135,0	5,6	135,6	9,4	178,1	18,7	214,9	16,8
3. kvartal	127,1	6,4	126,8	7,5	129,2	3,4	174,4	18,9	258,8	14,0
4. kvartal	141,8	4,9	144,7	6,6	131,9	-1,5	224,4	15,7	201,4	17,2

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

5.1. Antatte og utførte investeringer ifølge SSBs investeringsstatistikk.¹ Mrd. kroner

	Industri			Kraftfor-syning	Oljevirksomhet (ujustert)					
	Antatte, sesongjust.	Utførte, ujustert	Utførte, sesongjust.		Utførte	Antatte i alt	I alt	Leting	Utførte Utbygging	Felt i drift
2004	17,4	17,5	8,9	..	71,5	4,0	13,7	31,2	6,1
2005	19,6	19,3	8,3	..	88,5	7,5	19,5	34,4	10,0
2006	22,1	21,9	10,6	..	95,7	11,7	21,3	39,0	5,3
2007	26,8	26,5	12,6	..	109,3	17,9	30,8	46,0	3,2
2006										
1. kvartal	5,3	4,1	5,3	1,7	23,2	20,0	2,5	3,9	8,6	0,8
2. kvartal	6,1	5,0	5,1	2,5	27,3	23,4	3,1	5,1	9,3	1,4
3. kvartal	6,2	5,5	5,6	2,9	28,5	25,8	2,7	6,6	9,9	2,0
4. kvartal	6,8	7,6	5,9	3,6	30,7	26,6	3,4	5,7	11,3	1,0
2007										
1. kvartal	7,4	4,5	5,9	2,0	26,4	22,6	4,2	5,0	9,6	0,7
2. kvartal	6,6	6,2	6,4	3,1	31,6	27,3	4,1	7,9	10,7	1,1
3. kvartal	8,3	7,0	7,0	3,4	33,7	30,1	4,1	8,7	12,7	1,2
4. kvartal	8,6	9,2	7,2	4,2	32,5	29,3	5,6	9,1	13,0	0,3
2008										
1. kvartal	9,2	34,6

¹ Tallene for antatte og utførte investeringer i et kvartal er hentet fra henholdsvis investeringsundersøkelsen forrige og samme kvartal.

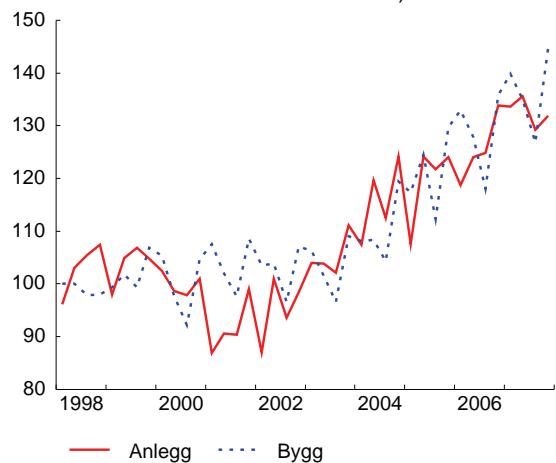
Kilde: Statistisk sentralbyrå

5.2. Investeringer. Mrd. kroner. Næringerens samlede årsanslag for investeringsåret (år t) gitt på ulike tidspunkter i året før investeringsåret (t-1) og året etter investeringsåret (t+1)

	Industri og bergverksdrift				Kraftforsyning				Oljevirksomhet			
	2005	2006	2007	2008	2005	2006	2007	2008	2005	2006	2007	2008
År t-1												
2. kvartal	11,3	14,4	15,8	20,7	6,0	9,9	9,5	11,3	58,0	65,1	68,3	82,6
3. kvartal	12,7	15,0	16,3	24,0	6,7	8,9	9,2	11,5	78,8	78,2	88,5	119,2
4. kvartal	15,3	18,3	20,6	28,3	7,9	9,9	11,8	13,4	89,5	92,8	100,2	126,7
År t												
1. kvartal	18,1	18,4	25,1	32,3	9,5	11,8	13,7	14,6	88,5	93,8	104,6	130,2
2. kvartal	19,0	21,1	25,8	..	9,2	11,6	14,2	..	92,0	102,3	112,9	..
3. kvartal	20,1	21,8	28,3	..	9,3	11,6	14,6	..	88,7	99,6	117,5	..
4. kvartal	19,7	22,9	27,8	..	9,0	11,2	12,9	..	87,1	99,9	112,5	..
År t+1												
1. kvartal	20,4	22,8	27,6	..	8,3	10,6	12,6	..	88,5	95,8	109,3	..

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

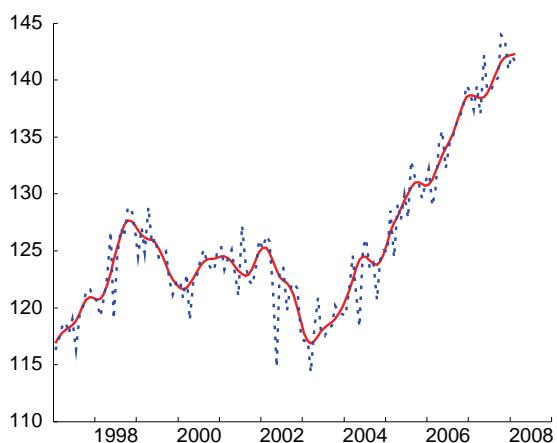
Figur 4.5 Produksjonsindeks for bygg og anlegg
Kvartalsvis volumindeks. 2000=100. 1)

1) Brudd i serien fra 1. kv. 2000.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

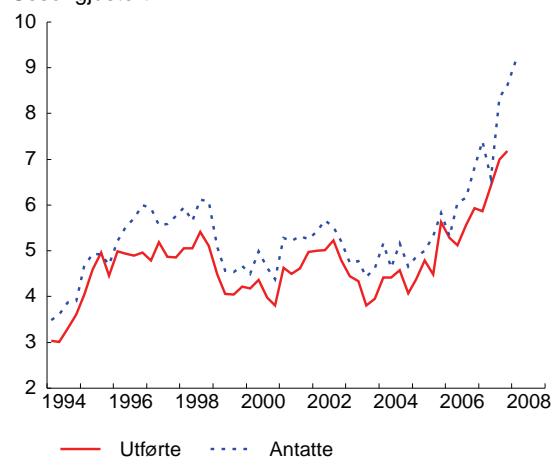
Fig. 4.6 Hotellovernattninger
Månedsindeks. 1992=100. Sesongjustert og trend

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

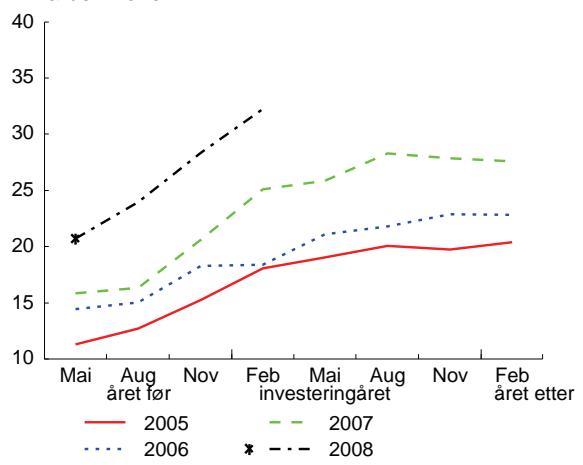
Fig. 5.1 Investeringer: Industri

Antatte og utførte per kvartal. Milliarder kroner.
Sesongjustert

Kilde: Statistisk sentralbyrå

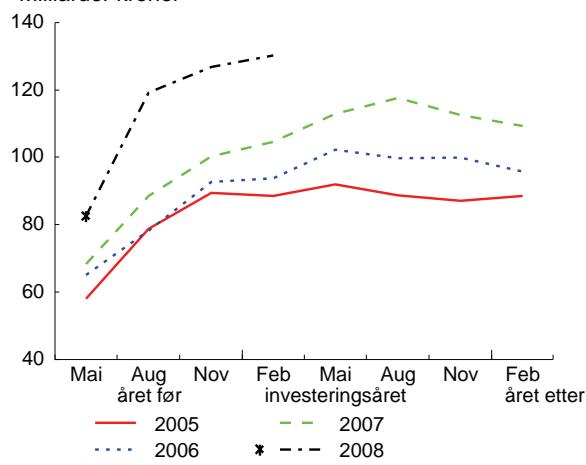
Fig. 5.2 Investeringer: Industri og bergverksdrift
Årsanslag gitt på ulike tidspunkter. 2005-2008
Milliarder kroner

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 5.3 Investeringer: Oljevirksomhet

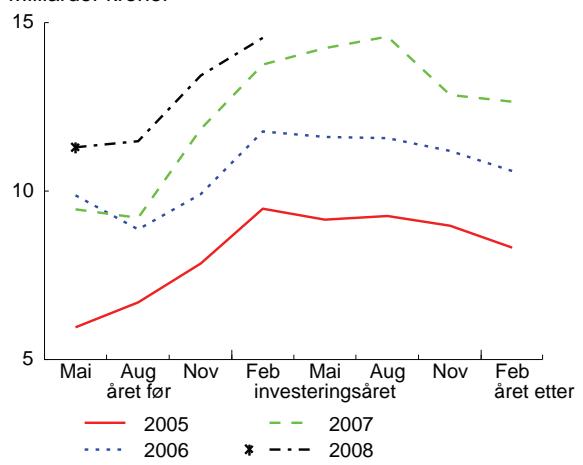
Årsanslag gitt på ulike tidspunkter. 2005-2008
Milliarder kroner

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 5.4 Investeringer: Kraftforsyning

Årsanslag gitt på ulike tidspunkter. 2005-2008
Milliarder kroner

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

5.3. Igangsetting av nye bygg og bygg under arbeid

	Bygg satt igang				Bygg under arbeid. Bruksareal. 1000 kvm. Utgangen av perioden		
	Antall boliger		Bolig bruksareal. 1000 kvm.		Andre bygg. Bruksareal. 1000 kvm. Trend ¹	Boliger. Trend	Andre bygg. Trend
	Sesongjustert nivå	Trend. Endring fra forrige periode. Årlig rate. Prosent	Sesongjustert nivå	Trend. Endring fra forrige periode. Årlig rate. Prosent			
2003	23 177	0,9	2 957	-2,9	3 294	3 878	4 284
2004	29 999	29,4	3 543	19,8	3 648	4 344	4 742
2005	31 608	5,4	3 849	8,6	4 046	4 530	4 973
2006	33 314	5,4	4 081	6,0	4 491	4 972	6 043
2007	32 520	-2,4	4	-99,9	5	5	7
2006							
August.....	2 485	12,3	303	20,5	368	4 794	5 775
September.....	2 605	19,7	344	23,3	370	4 820	5 828
Oktober.....	2 739	22,2	337	22,2	374	4 849	5 884
November.....	2 457	20,6	326	17,9	378	4 890	5 959
Desember.....	3 880	15,3	494	11,9	383	4 941	6 043
2007							
Januar	3 091	10,7	361	6,9	389	4 990	6 120
Februar.....	2 703	7,5	352	3,1	395	5 030	6 186
Mars.....	2 733	3,0	337	-1,1	401	5 062	6 243
April.....	2 858	-2,8	347	-5,8	409	5 092	6 303
Mai.....	2 912	-8,0	354	-9,6	417	5 120	6 376
Juni.....	2 418	-12,4	311	-12,3	426	5 144	6 468
Juli.....	2 467	-14,8	317	-13,9	435	5 164	6 576
August.....	2 769	-16,2	338	-14,1	445	5 185	6 692
September.....	2 971	-17,5	358	-15,6	453	5 205	6 806
Oktober.....	2 456	-18,6	323	-16,4	461	5 218	6 918
November.....	2 831	-21,9	329	-18,8	468	5 214	7 039
Desember.....	2 081	-23,0	280	-18,6	473	5 195	7 180
2008							
Januar	2 212	-16,5	286	-17,7	477	5 173	7 336

¹ Tallene omfatter ikke bygg til jordbruk, skogbruk og fiske.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

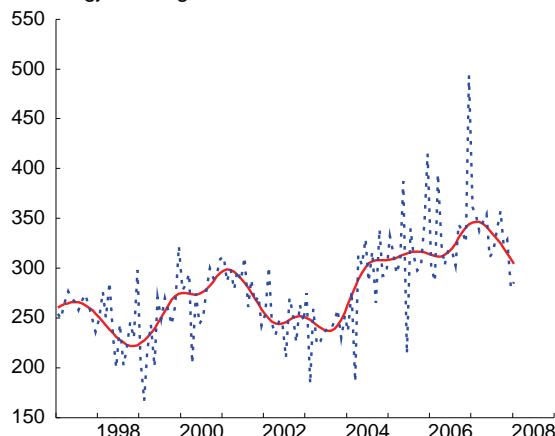
6.1. Forbruksindikatorer

	Detaljomsetningsvolum		Varekonsumindeks ¹		Førstegangsregistrerte personbiler	Hotellovernattinger, ferie og fritid	
	Sesongjustert indeks	Trend. Endring fra forrige periode. Årlig rate	Sesongjustert indeks	Trend. Endring fra forrige periode. Årlig rate	Sesongjustert nivå. 1000 biler	Trend. Prosent endring fra forrige periode. Årlig rate	Sesongjustert nivå. 1000 overnattinger
2003	110,7	4,5	129,3	2,7	10,1	-1,7	8 443,6
2004	114,5	3,8	134,5	4,3	12,2	19,8	8 718,5
2005	119,3	3,9	136,9	1,5	11,8	-3,5	8 508,6
2006	126,6	6,0	142,5	4,0	12,0	1,5	8 652,4
2007	136,4	7,8	153,8	7,8	13,7	15,0	8 801,6
2006							
Oktober.....	129,5	8,9	143,9	8,4	10,6	20,1	713,6
November.....	129,8	9,1	144,7	9,8	11,2	27,0	736,7
Desember.....	131,1	9,1	148,0	8,8	18,5	27,9	732,3
2007							
Januar	132,9	8,4	153,0	10,7	16,3	22,9	721,7
Februar.....	132,6	8,1	150,3	10,4	13,3	14,5	714,9
Mars.....	134,2	7,3	151,8	9,8	13,0	7,7	730,3
April.....	134,7	6,5	150,4	8,8	12,0	3,6	721,1
Mai.....	134,5	5,9	151,6	7,8	13,3	4,3	745,7
Juni.....	140,2	6,0	156,1	6,9	13,3	7,3	708,8
Juli.....	137,0	6,4	154,2	6,3	13,5	9,8	736,6
August.....	136,3	6,1	154,1	5,3	13,9	8,1	726,6
September.....	138,5	5,0	155,9	3,4	13,2	4,7	719,8
Oktober.....	138,0	3,9	155,4	1,8	14,2	2,0	760,7
November.....	139,5	3,0	156,6	0,9	13,4	0,4	785,2
Desember.....	138,4	2,6	155,8	0,9	15,0	-1,1	730,3
2008							
Januar	137,7	3,9	153,0	1,6	13,3	-1,4	742,6
Februar.....	140,0	5,6	156,1	2,8	14,0	-0,8	712,6
Mars.....	13,6	-0,8	..

¹ Indikatorene bygger på informasjon om detaljomsetningsvolum, førstegangsregistrering av personbiler (antall) og volumindikatorer for omsetning av tobakk, øl, mineralvann, elektrisk kraft, bensin, brensel og fjernvarme. Vekttene er hentet fra det kvartalsvisse nasjonalregnskapet (KNR).

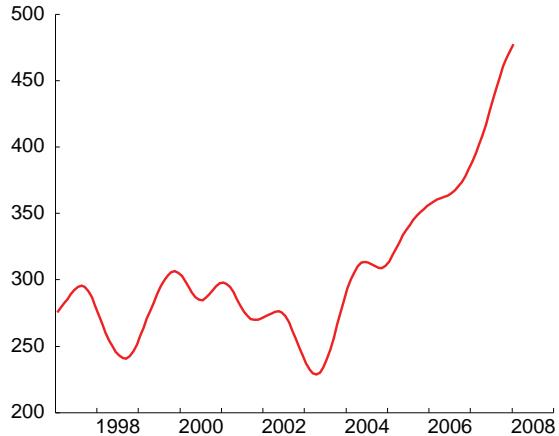
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 5.5 Bygg satt igang. Boliger
Bruksareal. 1000 kvm. månedstall
Sesongjustert og trend

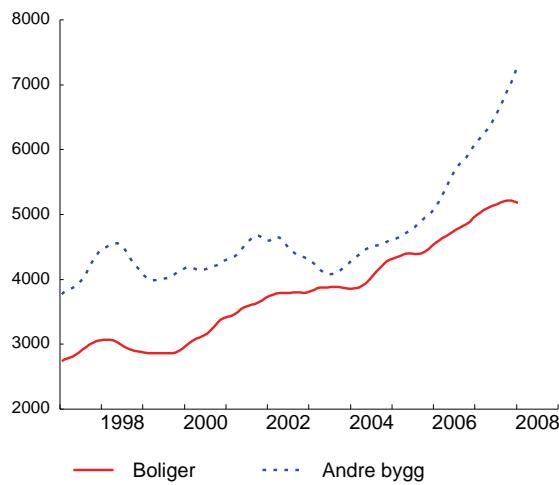
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 5.6 Bygg satt igang. Driftsbygg
Bruksareal. 1000 kvm.
Månedstall. Trend.

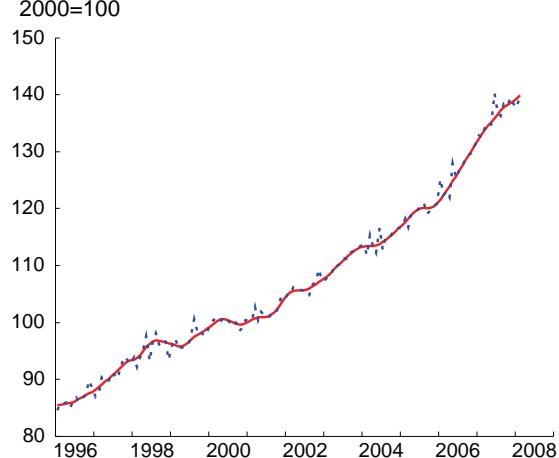
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 5.7 Bygg under arbeid
Bruksareal. 1000 kvm. Månedstall. Trend

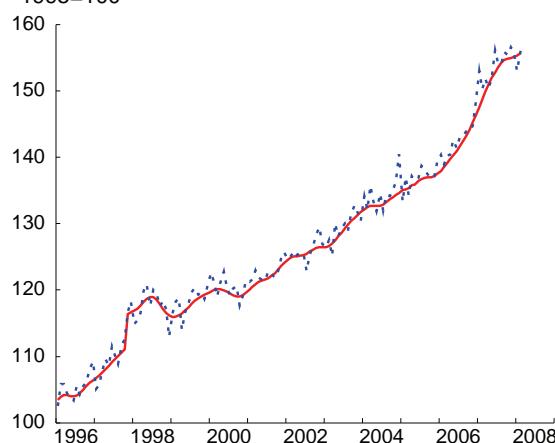
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 6.1 Detaljomsetning
Volumindeks. Månedstall. Sesongjustert og trend
2000=100

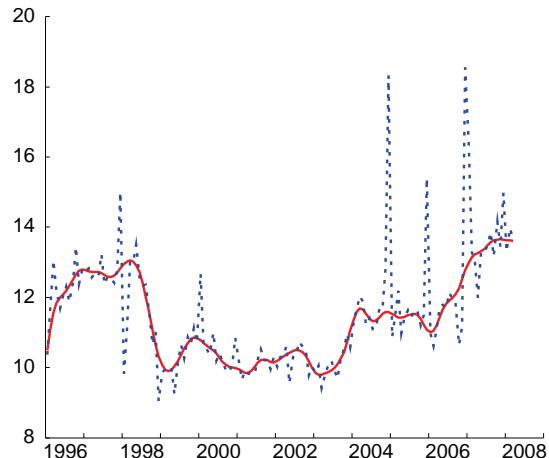
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 6.2 Varekonsumindeks
Volum. Månedstall. Sesongjustert og trend
1995=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 6.3 Førstegangsregistrerte personbiler
1000 stk. Månedstall. Sesongjustert og trend

Kilde: Vegdirektoratet og Statistisk sentralbyrå.

7.1. Pris- og kostnadsindeks. Nivå og prosentvis endring fra samme periode året før

	Konsumprisindeks		Konsumprisindeks inkl. energiprodukter		KPI-JAE ¹	Harmonisert konsumprisindeks	Førstegangsomsetning innenlands		Byggekostnadsindeks for boliger		
	Nivå	Endring	Nivå	Endring			Norge Endring	EU12 ² Endring	Nivå	Endring	
2003	112,8	2,5	110,0	1,0	1,1	1,9	2,1	104,3	6,8	111,6	3,0
2004	113,3	0,4	110,9	0,8	0,3	0,6	2,1	107,7	3,2	114,9	3,0
2005	115,1	1,6	112,4	1,4	1,0	1,5	2,2	111,6	3,6	118,8	3,4
2006	117,7	2,3	113,5	1,0	0,8	2,5	2,2	118,4	6,1	123,3	3,7
2007	118,6	0,8	115,3	1,6	1,4	0,7	2,1	119,6	1,0	132,4	7,4
2006											
September	119,0	2,6	113,8	0,8	0,5	3,0	1,9	120,1	5,9	123,6	3,7
Oktober	119,1	2,7	114,1	1,0	0,7	3,0	1,8	119,7	5,4	125,1	4,7
November	119,0	2,6	114,4	1,1	0,8	2,8	2,1	119,1	5,7	126,8	5,2
Desember	118,5	2,2	114,4	1,2	1,0	2,2	2,2	117,4	3,6	127,1	5,5
2007											
Januar	117,0	1,2	113,6	1,1	1,0	1,2	2,1	116,2	0,4	128,3	6,2
Februar	117,5	0,8	114,4	1,3	1,1	0,8	2,1	117,0	0,6	128,7	6,3
Mars	118,2	1,1	115,1	1,7	1,5	1,3	2,3	116,9	-0,3	129,1	6,3
April	118,2	0,3	115,3	1,5	1,4	0,5	2,2	118,1	-0,4	131,1	7,6
Mai	118,3	0,3	115,4	1,5	1,4	0,6	2,1	118,8	1,2	132,1	7,9
Juni	118,2	0,4	115,3	1,4	1,3	0,7	2,1	119,8	1,7	132,4	7,9
Juli	117,9	0,4	115,0	1,5	1,4	0,7	2,0	118,8	-1,0	132,6	7,8
August	117,8	0,4	115,1	2,0	1,8	0,6	1,9	118,0	-3,0	133,2	7,9
September	118,6	-0,3	115,9	1,8	1,6	-0,3	2,2	119,4	-0,6	133,5	8,0
Oktober	118,9	-0,2	116,0	1,7	1,4	-0,3	2,7	121,1	1,2	134,3	7,4
November	120,8	1,5	116,2	1,6	1,5	1,0	3,1	124,9	4,9	136,4	7,6
Desember	121,8	2,8	116,5	1,8	1,8	1,9	3,2	125,8	7,2	136,8	7,6
2008											
Januar	121,3	3,7	115,8	1,9	1,9	2,9	3,2	125,5	8,0	137,4	7,1
Februar	121,9	3,7	116,8	2,1	2,2	3,1	..	126,7	8,3	138,0	7,2

¹ Justert for avgiftsendringer og uten energivarier. ²Omfatter de 12 deltakerne i EU's økonomiske og monetære union (ØMU), der Hellas inngår fra og med 2001.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Eurostat.

7.2. Produktpriser. Nivå og prosentvis endring fra samme periode året før der det framgår

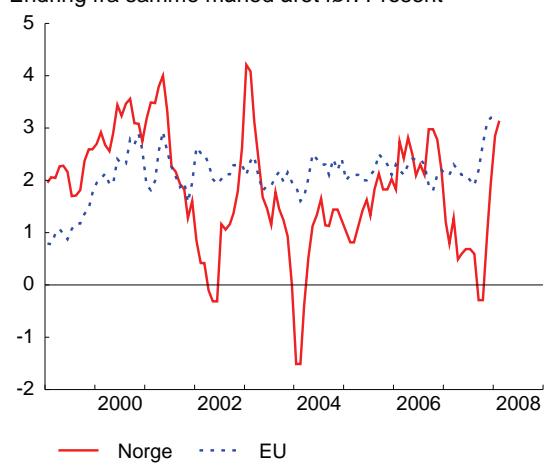
	Produsentprisindeks ¹ . Industri		Spotpriser				Eksportprisindeks, treforedlingsprodukter, 2000=100	Eksportpris, laks. Nivå, NOK pr. kg
	Nivå. 2000=100	Endring	Elektrisk kraft. Øre pr. kWh	Brent Blend. NOK pr. fat	Brent Blend. USD pr. fat	Aluminium. NOK pr. tonn		
2003	99,2	1,8	29,1	204,3	28,9	9 911,9	125,38	21,11
2004	105,4	6,3	24,2	256,9	38,2	10 496,4	121,80	22,52
2005	112,5	6,7	23,5	350,1	54,3	10 667,5	123,71	26,16
2006	121,5	8,0	39,1	415,1	64,8	14 634,7	128,33	32,33
2007	128,3	5,6	22,4	423,8	72,9	12 850,9	136,90	26,64
2006								
Oktober	122,8	6,3	45,0	380,7	57,2	14 681,8	129,02	28,63
November	122,6	7,6	38,6	374,4	58,5	14 338,8	137,38	27,60
Desember	122,3	6,7	27,3	388,5	62,9	14 100,2	131,84	27,81
2007								
Januar	122,4	4,7	22,8	341,4	53,8	14 011,4	130,96	28,43
Februar	124,5	5,3	23,3	355,9	57,6	13 378,6	142,77	28,62
Mars	126,5	6,7	19,4	382,5	62,3	13 423,7	136,62	28,85
April	128,9	6,2	18,2	405,8	68,0	13 363,5	139,10	28,66
Mai	130,4	6,5	17,4	405,8	67,5	13 177,0	137,14	26,68
Juni	130,4	7,4	19,1	431,1	71,7	12 928,1	137,32	25,38
Juli	129,2	3,9	14,0	450,4	77,7	12 487,3	142,82	25,19
August	128,8	3,6	13,2	419,3	71,6	12 466,6	140,70	27,69
September	128,6	5,1	19,8	440,5	78,0	12 119,4	151,12	25,83
Oktober	128,0	4,2	28,1	448,0	82,8	11 798,0	133,13	24,21
November	131,0	6,9	36,3	503,4	93,0	12 527,9	133,19	24,41
Desember	131,2	7,3	36,9	501,4	91,3	12 529,5	117,95	25,70
2008								
Januar	131,2	7,2	36,4	500,7	92,7	12 537,5	..	26,04
Februar	133,7	7,4	30,7	516,0	95,8	13 466,1	..	25,54
Mars	23,7	537,6	104,6

¹ I motsetning til den ordinære produsentprisindeksen, kan denne revideres i etterkant. Den helt korrekte betegnelsen på denne statistikken er vareprisindeksen.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank.

**Fig. 7.1 Harmonisert konsumprisindeks
Norge og EU**

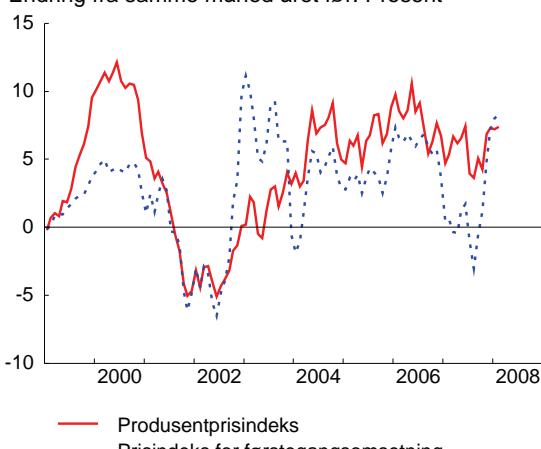
Endring fra samme måned året før. Prosent

Kilde: Eurostat.

**Fig. 7.2 Produsentprisindeks for industri og
prisindeks for førstegangsomsetning innenlands**

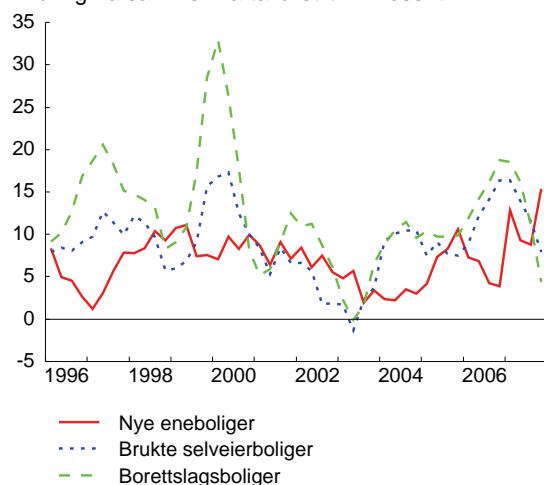
Endring fra samme måned året før. Prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 7.3 Boligpriser

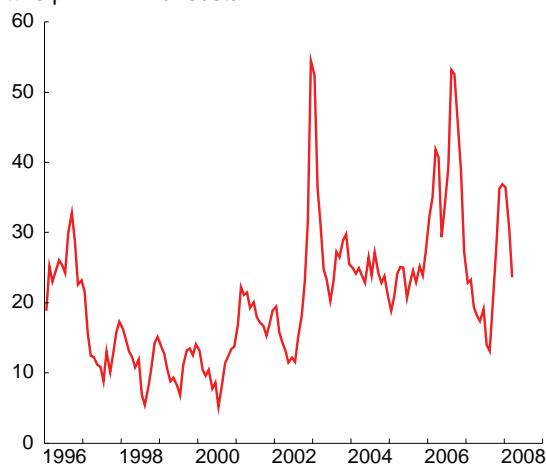
Endring fra samme kvartal året før. Prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 7.4 Spotpris elektrisk kraft, systempris

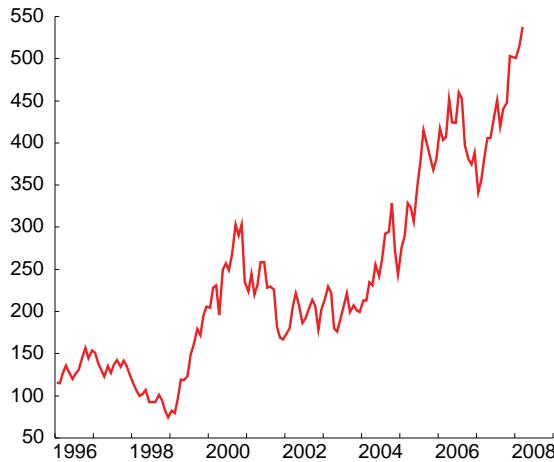
Øre pr. kWh. Månedstall

Kilde: Nord Pool.

Fig. 7.5 Spotpris råolje, Brent Blend

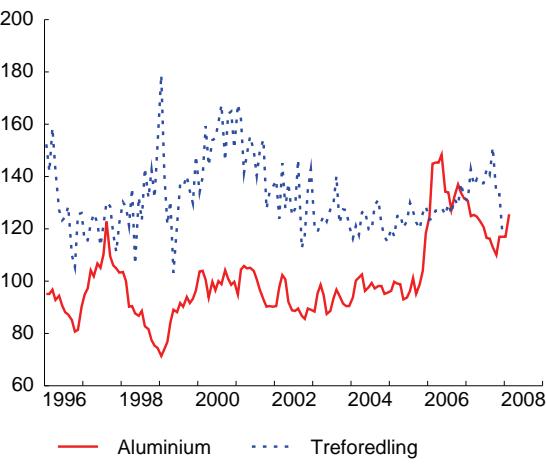
Kroner pr. fat. Månedstall

Kilde: Norges Bank.

**Fig. 7.6 Spotpris aluminium og eksportpris for
treforedlingsprodukter**

Månedsindeks. NOK. 2000=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

7.3. Prisindeks. Nivå og prosentvis endring fra samme periode året før

	Engroshandel		Nye eneboliger		Boligpriser (brukte boliger)				Borettslag	
	Nivå	Endring	Nivå	Endring	2000=100	Endring	2000=100	Endring	Nivå	Endring
	1995=100		2000=100		2000=100		2000=100		2000=100	
2004	124,5	3,7	123,1	2,8	125,8	10,1	124,5	10,1	133,3	10,1
2005	129,2	3,8	132,4	7,6	136,2	8,2	134,4	7,9	146,5	9,9
2006	133,7	3,5	139,7	5,5	154,3	13,3	151,8	12,9	169,0	15,3
2007	137,8	3,1	155,9	11,6	173,2	12,3	170,5	12,3	189,7	12,3
2006										
1. kvartal	131,5	3,4	134,6	7,3	146,2	9,3	144,0	8,9	159,2	11,9
2. kvartal	133,9	3,9	141,8	6,9	154,6	12,5	152,6	12,2	166,0	14,2
3. kvartal	135,2	3,6	140,3	4,2	155,9	14,5	153,3	14,1	171,6	16,2
4. kvartal	134,3	3,1	142,2	3,9	160,3	16,7	157,2	16,4	179,0	18,8
2007										
1. kvartal	135,9	3,3	151,9	12,9	170,6	16,7	167,6	16,4	188,7	18,5
2. kvartal	138,0	3,1	155,0	9,3	176,4	14,1	173,8	13,9	192,8	16,1
3. kvartal	138,5	2,4	152,6	8,8	173,8	11,5	171,0	11,5	190,6	11,1
4. kvartal	138,9	3,4	164,0	15,3	172,0	7,3	169,6	7,9	186,8	4,4

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

7.4. Månedsfortjeneste og avtalt lønn. Indeks. 2000=100

	Månedsfortjeneste i alt ¹					Avtalt lønn ²				
	Industri	Olje- og gassutvinning og bergverksdrift	Bygge- og anleggsvirksomhet	Samferdsel ³	Forretningsmessig tj. yting og eindomsdrift	Industri	Olje- og gassutvinning og bergverksdrift	Bygge- og anleggsvirksomhet	Samferdsel ³	Forretningsmessig tj. yting og eindomsdrift
2005										
4. kvartal	125,1	122,4	124,2	120,2	122,0	124,4	124,7	123,5	121,6	122,1
2006										
1. kvartal	127,1	137,0	124,5	124,6	123,8	124,6	124,9	123,6	122,9	122,2
2. kvartal	128,0	130,5	126,2	125,6	124,1	125,9	128,6	124,0	124,1	122,6
3. kvartal	129,6	128,3	129,0	126,0	124,8	128,8	132,2	128,3	127,8	125,4
4. kvartal	131,9	130,3	130,0	128,8	125,9	130,2	133,2	128,7	128,9	126,7
2007										
1. kvartal	134,7	150,0	132,7	131,8	130,5	130,4	134,4	129,8	129,9	127,2
2. kvartal	135,4	136,7	134,6	133,5	130,5	131,6	135,8	130,6	132,1	128,7
3. kvartal	136,5	137,7	135,4	133,7	130,5	136,2	139,9	135,6	134,6	131,5
4. kvartal	139,2	140,3	136,1	135,8	132,6	137,2	140,7	136,3	135,7	132,4

¹ Månedsfortjeneste omfatter avtalt lønn, uregelmessige tillegg og bonus, provisjon og liknende. ² Avtalt lønn ved utgangen av kvarstalet. ³ Eksklusive virksomheter i offentlig sektor med innrapportering av lønn til Arbeids- og administrasjonsdepartementet for ansatte i staten og til Kommunenes Sentralforbund for ansatte i kommunene. * Foreløpige tall.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

8.1. Utvalgte norske rentesatser. Prosent

	Utlånsrente ¹				Innskuddsrente ²	NOK 3mnd eurorente	Effektiv rente på statsobligasjoner		
	Bankutlån ialt	Statlige låneinstitutter	Forsikringselskap	Kreditforetak			3 år	5 år	10 år
2004	4,1	3,7	4,4	4,1	1,3	1,9	3,0	3,6	4,4
2005	3,9	3,3	4,1	3,4	1,4	2,1	2,9	3,3	3,7
2006	4,3	3,2	4,2	3,7	2,1	3,0	3,7	3,9	4,1
2007	5,9	3,8	5,3	5,0	3,7	4,8	4,8	4,8	4,8
2006									
1. kvartal	4,1	3,2	4,0	3,4	1,8	2,5	3,3	3,5	3,7
2. kvartal	4,2	3,1	4,1	3,6	2,0	2,8	3,7	3,9	4,2
3. kvartal	4,4	3,2	4,2	3,7	2,2	3,1	3,9	4,0	4,2
4. kvartal	4,7	3,4	4,4	3,9	2,6	3,5	4,1	4,1	4,2
2007									
1. kvartal	5,3	3,4	4,8	4,4	3,1	4,1	4,5	4,5	4,4
2. kvartal	5,6	3,7	5,1	4,7	3,4	4,5	5,0	5,0	4,9
3. kvartal	6,1	3,9	5,4	5,2	3,9	5,0	4,9	4,9	4,9
4. kvartal	6,7	4,3	5,8	5,6	4,4	5,7	4,7	4,7	4,8
2008									
1. kvartal	5,8	4,5	4,3	4,4

¹ Gjennomsnittlige (veide) rentesatser inkl. provisjoner på utlån til publikum fra banker og andre finansforetak ved utgangen av kvarstalet. ² Gjennomsnittlige (veide) rentesatser på innskudd i banker fra publikum i NOK ved utgangen av kvarstalet.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank.

8.2. Eurorenter og effektiv rente på statsobligasjoner. Prosent

	3 mnd eurorente ¹					Effektiv rente på 10 års statsobligasjon			
	Norge	Euro	USA	Japan	Storbritannia	Norge	Tyskland	USA	Japan
2003.....	3,99	2,31	1,17	-0,02	3,68	5,04	4,09	3,95	0,98
2004.....	1,89	2,09	1,58	-0,03	4,58	4,37	4,07	4,24	1,50
2005.....	2,10	2,17	3,53	0,02	4,70	3,75	3,39	4,28	1,40
2006.....	2,98	3,06	5,16	0,27	4,80	4,08	3,78	4,79	1,73
2007.....	4,83	4,25	5,29	0,77	5,95	4,77	4,23	4,62	1,65
2006									
Oktober.....	3,37	3,48	5,34	0,41	5,09	4,18	3,80	4,72	1,77
November.....	3,50	3,58	5,34	0,45	5,18	4,16	3,73	4,62	1,62
Desember.....	3,68	3,67	5,32	0,53	5,23	4,24	3,79	4,55	1,56
2007									
Januar.....	3,86	3,74	5,33	0,52	5,45	4,39	4,02	4,75	1,71
Februar.....	4,08	3,80	5,33	0,56	5,51	4,52	4,05	4,72	1,71
Mars.....	4,31	3,87	5,31	0,67	5,49	4,45	3,95	4,56	1,62
April.....	4,42	3,96	5,32	0,64	5,59	4,71	4,15	4,69	1,67
Mai.....	4,48	4,05	5,32	0,66	5,71	4,88	4,29	4,75	1,68
Juni.....	4,63	4,13	5,33	0,71	5,81	5,19	4,57	5,10	1,70
Juli.....	4,78	4,20	5,33	0,74	5,97	5,10	4,53	4,99	1,89
August.....	5,04	4,51	5,48	0,88	6,31	4,91	4,31	4,67	1,66
September.....	5,32	4,70	5,53	0,96	6,58	4,81	4,23	4,50	1,51
Oktober.....	5,52	4,65	5,16	0,97	6,21	4,91	4,29	4,50	1,65
November.....	5,65	4,61	4,98	0,88	6,35	4,76	4,11	4,14	1,52
Desember.....	5,83	4,80	5,06	1,05	6,38	4,66	4,24	4,09	1,53
2008									
Januar.....	5,65	4,43	3,90	0,86	5,63	4,52	4,05	3,72	1,42
Februar.....	5,78	4,31	3,09	0,86	5,68	4,39	3,97	3,73	1,44
Mars.....	6,02	4,55	2,82	0,94	5,84	4,28	3,79	3,48	1,31

¹ Midtrente (bortsett fra for Euro).

Kilde: Norges Bank.

8.3. Valutakurser, Norges Banks penge- og kreditindikatorer og aksjekursindeks for Oslo Børs

	Valutakurser ¹		Importveid valutakurs (44 land) 1995=100	Industriens effektive valutakurs ² 1990=100	Pengemengdeindikator (M2)		Kreditindikator (K2)		Aksjekurs- indeks totalt. Oslo Børs. ² 1995=100
	NOK/Euro	NOK/USD			Mrd. kroner.	Sesongjustert	Trend. Prosent endring fra forrige periode. Årlig rate	Mrd. kroner.	Sesongjustert
2003.....	8,00	7,08	92,8	99,5	892,3	4,7	1 793,5	7,4	134,3
2004.....	8,37	6,74	95,6	103,3	936,5	4,7	1 931,6	7,7	203,7
2005.....	8,01	6,45	91,8	98,8	1 028,2	10,0	2 137,4	10,7	282,9
2006.....	8,05	6,42	92,5	99,2	1 148,6	11,7	2 438,9	14,1	384,2
2007.....	8,02	5,86	90,8	97,5	1 336,3	16,5	2 781,3	14,1	478,6
2006									
Oktober.....	8,40	6,66	96,4	103,4	1 190,1	16,2	2 540,5	14,6	388,1
November.....	8,24	6,40	94,5	101,7	1 206,9	17,0	2 563,8	13,5	412,6
Desember.....	8,16	6,17	93,1	100,4	1 226,0	18,0	2 591,6	12,9	425,7
2007									
Januar.....	8,28	6,37	94,7	102,0	1 239,9	19,3	2 615,9	13,2	444,8
Februar.....	8,09	6,19	92,3	99,3	1 259,9	20,0	2 645,8	13,9	463,1
Mars.....	8,13	6,14	92,3	99,3	1 284,5	19,0	2 676,4	14,7	447,4
April.....	8,12	6,00	92,0	99,0	1 281,9	17,4	2 696,1	15,0	470,1
Mai.....	8,14	6,02	92,4	99,2	1 313,9	15,9	2 738,5	14,9	485,9
Juni.....	8,06	6,01	91,6	98,1	1 328,7	15,2	2 770,6	14,1	497,5
Juli.....	7,94	5,79	90,1	96,8	1 347,0	16,0	2 798,0	13,1	511,3
August.....	7,97	5,85	90,4	97,1	1 365,6	16,1	2 830,1	12,3	456,9
September.....	7,83	5,64	88,5	95,0	1 376,6	15,3	2 852,0	12,3	484,8
Oktober.....	7,70	5,41	86,9	93,2	1 398,9	14,5	2 870,5	13,2	498,7
November.....	7,95	5,42	89,1	95,7	1 396,5	13,2	2 922,4	14,2	489,8
Desember.....	8,01	5,50	89,5	95,9	1 433,8	12,0	2 949,0	14,7	483,3
2008									
Januar.....	7,96	5,41	88,7	94,9	1 435,3	10,3	2 982,6	14,6	427,7
Februar.....	7,95	5,39	88,7	95,0	1 441,3	9,3	3 014,1	14,2	416,0
Mars.....	7,96	5,13	87,7	94,1	408,2

¹ Representativ markeds курс (midtkurs). ² Månedsgjennomsnitt av daglige noteringer.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

9.1. Eksport og import av varer. Millioner kroner. Sesongjustert

	Varer i alt, u/skip og plattformer	Olje- og gass	Varer i alt u/skip, plattf. og råolje	Eksport					Import Varer i alt, u/skip, plattf. og råolje
				Metaller	Verksteds- produkter	Treforedlings- produkter	Kjemiske produkter	Fisk og fiske- produkter	
2003	470 516	268 818	201 548	37 912	26 256	10 603	26 687	25 006	276 353
2004	547 556	323 992	224 535	48 708	26 149	11 435	30 003	26 977	317 486
2005	661 319	407 968	253 207	50 613	30 548	11 278	31 820	31 057	349 106
2006	776 717	474 356	302 264	65 852	37 380	11 029	35 418	34 833	403 718
2007	805 691	469 750	335 479	78 559	44 932	10 753	39 919	35 954	455 781
2006									
September.....	63 483	36 963	25 435	6 024	3 277	933	2 937	2 876	34 691
Oktober.....	63 604	37 874	26 309	6 341	3 338	902	3 514	2 799	35 790
November.....	64 699	37 965	26 747	6 511	3 481	996	3 123	2 943	38 362
Desember.....	63 514	35 900	26 312	6 881	3 339	921	3 275	3 028	36 731
2007									
Januar	66 530	38 886	27 109	6 577	3 674	891	3 309	3 001	37 512
Februar.....	62 560	36 062	26 409	6 529	3 258	941	3 321	3 078	36 038
Mars.....	63 731	36 954	26 959	6 961	3 443	881	3 413	3 168	37 048
April.....	66 455	38 379	27 273	6 897	3 591	900	3 159	2 939	39 278
Mai.....	66 766	39 157	27 808	6 929	3 510	927	3 090	3 011	37 237
Juni.....	66 969	37 048	31 323	6 923	4 129	918	3 383	3 077	37 458
Juli.....	63 920	36 380	28 539	6 765	3 870	920	3 342	3 025	37 964
August.....	66 676	38 852	27 736	6 542	3 881	904	3 254	2 976	38 995
September.....	68 100	41 577	25 996	5 924	3 514	873	3 426	2 649	36 210
Oktober.....	67 361	40 406	27 245	6 141	3 726	849	3 367	2 820	41 288
November.....	69 979	40 914	28 669	6 213	3 932	877	3 486	3 153	38 283
Desember.....	76 645	45 135	30 412	6 159	4 403	871	3 371	3 057	38 471
2008									
Januar	72 232	42 281	29 617	6 160	4 041	888	3 746	3 053	39 256
Februar.....	75 859	46 408	29 999	6 075	4 303	888	3 415	3 060	40 331

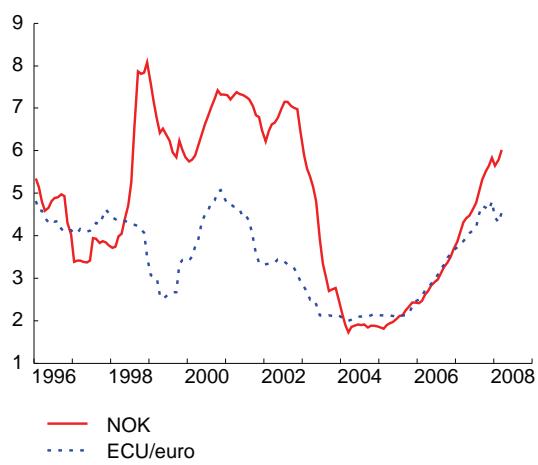
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

9.2. Utenriksregnskap. Millioner kroner

	Eksport i alt	Import i alt	Vare og tj.bal.	Rente- og stønadsbal.	Driftsbal.	Netto kap.overf.	Netto finansinv.	Norske inv. i utlandet	Utenl. inv. i Norge
2004	732 669	496 783	235 886	-14 269	221 617	-1 021	220 589	454 763	267 963
2005	868 353	548 062	320 291	-3 707	316 584	-1 878	314 706	658 813	380 866
2006	1 005 482	612 133	393 349	-19 989	373 360	-919	372 441	1 086 124	801 300
2007	1 062 714	685 481	377 233	-5 097	372 136	-971	371 165	769 042	513 714
2003									
3. kvartal	155 123	112 198	42 925	4 934	47 859	514	48 366	19 703	-11 373
4. kvartal	173 120	114 379	58 741	-4 741	54 000	4 885	58 885	110 588	70 666
2004									
1. kvartal	177 212	115 047	62 165	-9 166	52 999	73	53 064	121 475	80 132
2. kvartal	177 303	120 587	56 716	-8 159	48 557	-494	48 062	236 292	176 151
3. kvartal	183 091	129 388	53 703	4 436	58 139	-230	57 911	131 520	81 168
4. kvartal	195 063	131 761	63 302	-1 380	61 922	-370	61 552	-34 524	-69 488
2005									
1. kvartal	199 046	121 381	77 665	-2 863	74 802	-513	74 289	184 502	102 152
2. kvartal	211 208	137 973	73 235	-14 762	58 473	-119	58 354	161 011	112 415
3. kvartal	219 775	142 872	76 903	1 236	78 139	-550	77 589	192 602	102 175
4. kvartal	238 324	145 836	92 488	12 682	105 170	-696	104 474	120 698	64 124
2006									
1. kvartal	255 265	138 672	116 593	-33 391	83 202	-68	83 134	303 044	187 438
2. kvartal	245 350	149 687	95 663	-2 620	93 043	-576	92 467	261 647	191 852
3. kvartal	244 956	156 670	88 286	8 705	96 991	-116	96 875	274 058	203 915
4. kvartal	259 911	167 104	92 807	7 317	100 124	-159	99 965	247 375	218 095
2007									
1. kvartal	259 314	161 090	98 224	-11 768	86 456	-160	86 296	290 945	203 780
2. kvartal	259 353	169 639	89 714	-14 762	74 952	-587	74 365	156 005	74 704
3. kvartal	256 013	172 524	83 489	14 019	97 508	-116	97 392	255 269	205 872
4. kvartal	288 034	182 228	105 806	7 414	113 220	-108	113 112	66 823	29 358

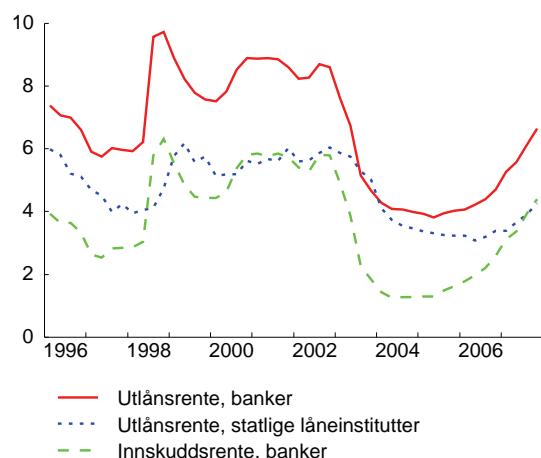
Kilde: Statistisk sentralbyrå

Fig. 8.1 3 måneders eurorente
Månedstall. Prosent

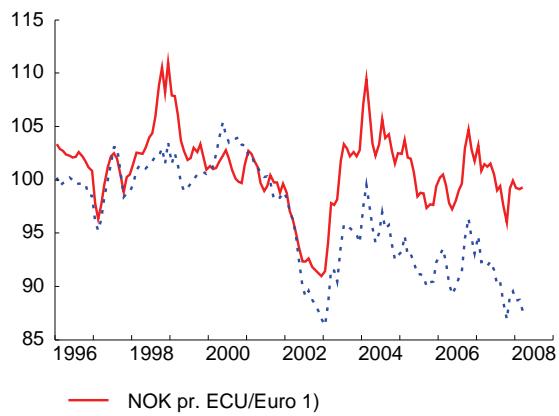
Kilde: Norges Bank.

Fig. 8.2 Utlånsrente og innskuddsrente
Kvartalstall. Prosent

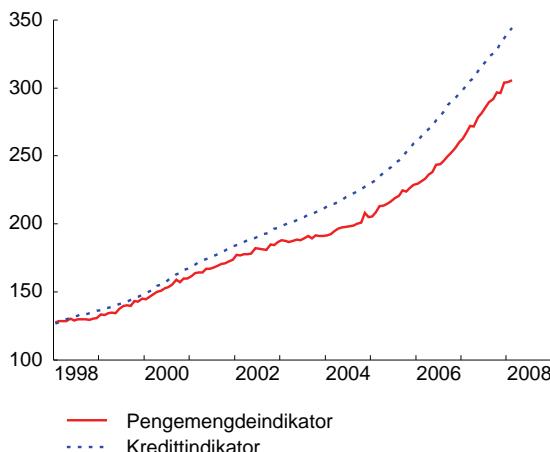
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 8.3 Valutakursindeks
1991=100. Månedstall

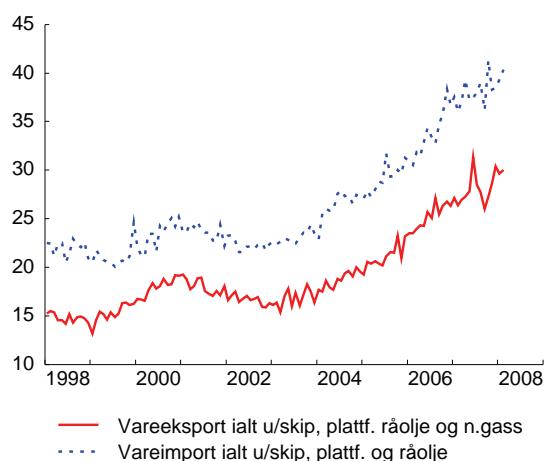
1) Representative markedskurser (midtkurser). Euro fra 1.1 1999
Kilde: Norges Bank.

Fig. 8.4 Penge- og kreditindikator
Sesongjustert indeks. Månedstall. 1993=100

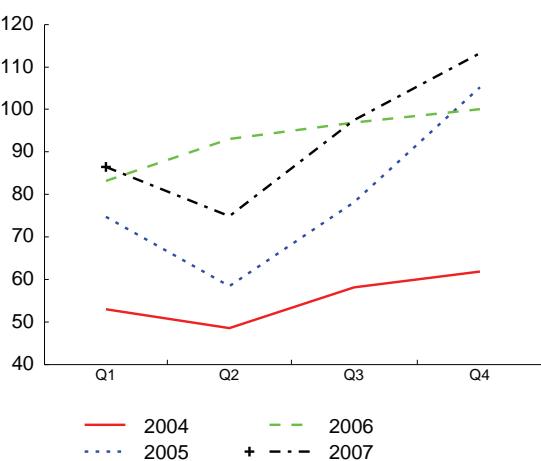
Kilde: Norges Bank og Statistisk sentralbyrå.

Fig. 9.1 Utenrikshandel
Milliarder kroner. Sesongjusterte månedstall

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 9.2 Driftsbalansen
Kvartalstall. Milliarder kroner

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Makroøkonomiske nøkkeltall og OECDs prognoser for utvalgte land

Tabell

	Side
1. Bruttonasjonalprodukt.....	18*
2. Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner.....	18*
3. Konsum i offentlig forvaltning	18*
4. Bruttoinvesteringer i fast realkapital.....	19*
5. Eksport av varer og tjenester.....	19*
6. Import av varer og tjenster.....	19*
7. Privat konsumdeflator.....	20*
8. Lønnskostnader per sysselsatt.....	20*
9. Sysselsetting	20*
10. Arbeidsledighet	21*
11. Korte renter.....	21*
12. Budsjettbalanse	21*

Tabell 1. Bruttonasjonalprodukt, regnskap¹⁾ og prognose

Prosentvis volumendring fra foregående år

	2002	2003	2004	2005	2006	OECD-prognosenter		
						2007	2008	2009
Danmark	0,5	0,4	2,1	3,1	3,5	2,0	1,7	0,8
Frankrike	1,1	1,1	2,3	1,7	2,2	1,9	1,8	2,0
Italia	0,3	0,1	1,0	0,2	1,9	1,8	1,3	1,3
Japan	0,3	1,4	2,7	1,9	2,2	1,9	1,6	1,8
USA	1,6	2,5	3,6	3,1	2,9	2,2	2,0	2,2
Storbritannia.	2,1	2,8	3,3	1,8	2,8	3,1	2,0	2,4
Sverige	2,0	1,8	3,7	2,9	4,5	3,4	3,2	2,6
Tyskland	0,0	-0,2	0,6	1,0	3,1	2,6	1,8	1,6
Norge ²⁾	1,5	1,0	3,9	2,7	2,8	3,4	3,6	2,4

Kilde: OECD - Economic Outlook nr. 82.

1) OECDs tall for den nære forhistorien vil ofte ikke være oppdatert med de siste reviderte tallene.

2) Oppdaterte historiske tall for Norge finnes bl.a. i den siste vedleggstabellen i denne publikasjonen.

Tabell 2. Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner, regnskap¹⁾ og prognose

Prosentvis volumendring fra foregående år

	2002	2003	2004	2005	2006	OECD-prognosenter		
						2007	2008	2009
Danmark	1,5	1,0	4,7	4,2	3,1	1,9	1,7	1,5
Frankrike	2,4	2,0	2,4	2,2	2,2	1,9	2,1	2,4
Italia	0,2	1,0	0,7	0,6	1,5	2,1	1,7	1,7
Japan	1,1	0,4	1,6	1,6	0,9	1,6	1,1	1,3
USA	2,7	2,8	3,6	3,2	3,1	2,9	1,8	1,9
Storbritannia.	3,5	2,9	3,4	1,5	2,1	3,1	1,7	2,2
Sverige	1,5	1,8	2,2	2,4	2,8	2,8	3,5	3,0
Tyskland	-0,8	0,2	-0,2	0,1	1,1	-0,2	1,8	1,7
Norge ²⁾	3,1	2,8	5,6	3,3	4,4	6,3	3,7	2,9

Kilde: OECD - Economic Outlook nr. 82.

1) OECDs tall for den nære forhistorien vil ofte ikke være oppdatert med de siste reviderte tallene.

2) Oppdaterte historiske tall for Norge finnes bl.a. i den siste vedleggstabellen i denne publikasjonen.

Tabell 3. Konsum i offentlig forvaltning, regnskap¹⁾ og prognose

Prosentvis volumendring fra foregående år

	2002	2003	2004	2005	2006	OECD-prognosenter		
						2007	2008	2009
Danmark	2,1	0,7	1,6	1,1	1,5	1,9	2,2	1,4
Frankrike	1,9	2,0	2,2	0,9	1,6	1,5	1,1	1,1
Italia	2,1	2,0	1,6	1,5	-0,3	0,5	1,2	0,8
Japan	2,4	2,3	1,9	1,7	0,4	1,0	1,9	1,4
USA	4,3	2,5	1,5	0,8	1,4	2,0	2,4	2,1
Storbritannia.	3,5	3,5	3,2	2,7	2,1	1,7	2,0	2,0
Sverige	2,3	0,7	0,4	0,3	1,8	1,7	1,0	0,5
Tyskland	1,5	0,4	-1,5	0,5	0,9	2,0	1,2	1,5
Norge ²⁾	3,1	1,7	1,5	1,8	3,3	2,7	3,2	2,7

Kilde: OECD - Economic Outlook nr. 82.

1) OECDs tall for den nære forhistorien vil ofte ikke være oppdatert med de siste reviderte tallene.

2) Oppdaterte historiske tall for Norge finnes bl.a. i den siste vedleggstabellen i denne publikasjonen.

Tabell 4. Bruttoinvesteringer i fast realkapital, regnskap¹⁾ og prognose

Prosentvis volumendring fra foregående år

	2002	2003	2004	2005	2006	OECD-prognosetall		
						2007	2008	2009
Danmark	0,1	-0,2	5,6	9,6	12,9	5,0	2,3	1,1
Frankrike	-1,6	2,2	3,3	4,1	4,1	3,7	2,5	2,6
Italia	4,0	-1,5	1,3	-0,2	2,4	2,3	1,5	1,4
Japan	-4,9	-0,5	1,4	2,4	3,3	-0,8	-0,3	1,8
USA	-3,5	3,2	6,1	5,8	2,6	-2,1	-1,2	2,4
Storbritannia	3,6	1,1	5,9	1,5	8,2	5,7	1,8	3,5
Sverige	-2,6	1,1	6,4	8,1	7,9	10,3	7,1	3,5
Tyskland	-6,3	-0,2	-1,1	1,3	7,0	5,2	2,0	2,4
Norge ²⁾	-1,1	0,2	10,2	11,2	7,4	7,8	5,0	2,7

Kilde: OECD - Economic Outlook nr. 82.

1) OECDs tall for den nære forhistorien vil ofte ikke være oppdatert med de siste reviderte tallene.

2) Oppdaterte historiske tall for Norge finnes bl.a. i den siste vedleggstabellen i denne publikasjonen.

Tabell 5. Eksport av varer og tjenester, regnskap¹⁾ og prognose

Prosentvis volumendring fra foregående år

	2002	2003	2004	2005	2006	OECD-prognosetall		
						2007	2008	2009
Danmark	4,1	-0,9	2,2	7,2	10,1	3,2	4,7	3,9
Frankrike	1,3	-1,2	3,3	3,2	6,3	3,6	5,0	5,2
Italia	-4,0	-2,2	2,7	-0,0	5,5	2,2	2,3	2,5
Japan	7,5	9,2	13,9	7,0	9,6	8,1	7,8	7,2
USA	-2,3	1,3	9,7	6,9	8,4	8,1	8,6	6,5
Storbritannia	1,0	1,7	4,9	8,2	10,3	-4,2	5,8	5,5
Sverige	0,9	4,4	11,1	7,0	8,4	5,1	5,7	6,5
Tyskland	4,3	2,4	9,2	7,4	12,9	8,4	7,2	6,2
Norge ²⁾	-0,3	-0,2	1,1	0,7	1,6	2,9	4,4	2,7

Kilde: OECD - Economic Outlook nr. 82.

1) OECDs tall for den nære forhistorien vil ofte ikke være oppdatert med de siste reviderte tallene.

2) Oppdaterte historiske tall for Norge finnes bl.a. i den siste vedleggstabellen i denne publikasjonen.

Tabell 6. Import av varer og tjenester, regnskap¹⁾ og prognose

Prosentvis volumendring fra foregående år

	2002	2003	2004	2005	2006	OECD-prognosetall		
						2007	2008	2009
Danmark	7,5	-1,6	6,9	10,7	14,4	4,7	5,4	5,1
Frankrike	1,6	1,5	6,2	5,4	7,1	4,5	5,6	5,3
Italia	-0,5	1,0	2,0	1,0	4,5	1,8	2,9	2,9
Japan	0,9	3,9	8,1	5,8	4,5	2,0	4,5	5,5
USA	3,4	4,1	11,3	5,9	5,9	2,1	3,4	4,3
Storbritannia	4,8	2,0	6,6	7,1	9,8	-2,0	5,2	5,0
Sverige	-1,9	5,1	7,5	6,2	7,9	7,3	6,9	6,8
Tyskland	-1,4	5,3	6,5	6,9	11,5	6,4	7,8	7,2
Norge ²⁾	1,0	1,4	8,8	8,6	8,2	8,7	5,7	3,7

Kilde: OECD - Economic Outlook nr. 82.

1) OECDs tall for den nære forhistorien vil ofte ikke være oppdatert med de siste reviderte tallene.

2) Oppdaterte historiske tall for Norge finnes bl.a. i den siste vedleggstabellen i denne publikasjonen.

Tabell 7. Privat konsumdeflator, regnskap¹⁾ og prognose

Prosentvis endring fra foregående år

	2002	2003	2004	2005	2006	OECD-prognosenter		
						2007	2008	2009
Danmark	1,7	1,3	1,5	2,2	2,1	1,8	2,2	2,7
Frankrike	1,0	1,9	1,9	1,8	1,9	1,5	2,3	1,9
Italia	2,9	2,8	2,6	2,4	2,7	1,8	2,2	2,0
Japan	-1,4	-0,9	-0,7	-0,8	-0,3	-0,5	0,1	0,3
USA	1,4	2,0	2,6	2,9	2,8	2,5	2,4	1,7
Storbritannia.	1,6	1,9	1,7	2,5	2,4	2,4	2,5	2,4
Sverige	1,7	1,8	0,8	1,3	1,3	1,8	2,8	2,6
Tyskland	1,2	1,5	1,6	1,5	1,4	1,9	2,1	1,9
Norge ²⁾	1,4	3,0	0,7	1,0	2,0	0,5	2,5	2,1

Kilde: OECD - Economic Outlook nr. 82.

¹⁾ OECDs tall for den nære forhistorien vil ofte ikke være oppdatert med de siste reviderte tallene.²⁾ Se siste reviderte tabeller fra nasjonalregnskapet, for mest oppdaterte historiske tall.**Tabell 8. Lønnskostnader per sysselsatt, regnskap¹⁾ og prognose**

Prosentvis endring fra foregående år

	2002	2003	2004	2005	2006	OECD-prognosenter		
						2007	2008	2009
Danmark	3,7	3,4	2,4	3,6	3,6	3,9	4,6	4,6
Frankrike	3,4	3,0	4,0	3,1	3,4	3,3	3,1	3,2
Italia	1,8	1,8	3,2	2,5	2,1	2,1	2,6	3,0
Japan	-2,1	-1,2	-0,9	0,1	0,1	0,0	0,6	1,8
USA	3,3	3,3	4,5	3,4	4,0	5,0	3,6	3,5
Storbritannia.	2,8	4,6	4,1	4,5	4,1	3,6	1,6	3,7
Sverige	2,5	2,4	4,2	3,3	1,7	4,7	4,2	4,1
Tyskland	1,3	1,6	0,1	-0,1	1,3	1,3	2,3	2,7
Norge ²⁾	3,9	2,5	4,4	4,6	5,8	5,8	5,9	6,1

Kilde: OECD - Economic Outlook nr. 82.

¹⁾ OECDs tall for den nære forhistorien vil ofte ikke være oppdatert med de siste reviderte tallene.²⁾ Se siste reviderte tabeller fra nasjonalregnskapet, for mest oppdaterte historiske tall.**Tabell 9. Sysselsetting, regnskap¹⁾ og prognose**

Prosentvis endring fra foregående år

	2002	2003	2004	2005	2006	OECD-prognosenter		
						2007	2008	2009
Danmark	-0,1	-1,3	-0,0	0,7	2,0	2,4	-0,0	-0,7
Frankrike	0,7	-0,0	0,2	0,6	0,9	1,1	0,7	0,6
Italia	1,5	1,0	1,5	0,7	2,2	0,6	0,9	0,7
Japan	-1,3	-0,2	0,2	0,4	0,4	0,4	-0,4	-0,5
USA	-0,3	0,9	1,1	1,8	1,9	1,1	0,4	0,8
Storbritannia.	0,8	1,0	1,0	1,0	0,9	0,5	0,5	1,1
Sverige	0,1	-0,2	-0,4	1,0	2,0	2,6	1,5	0,3
Tyskland	-0,6	-0,9	0,4	-0,1	0,6	1,7	0,7	0,4
Norge ²⁾	0,4	-0,8	0,3	0,6	3,2	3,0	1,6	1,0

Kilde: OECD - Economic Outlook nr. 82.

¹⁾ OECDs tall for den nære forhistorien vil ofte ikke være oppdatert med de siste reviderte tallene.²⁾ Oppdaterte historiske tall for Norge finnes bl.a. i den siste vedleggstabellen i denne publikasjonen.

Tabell 10. Arbeidsledighet, regnskap¹⁾ og prognose

Prosent av arbeidsstyrken

	2002	2003	2004	2005	2006	OECD-prognosenter		
						2007	2008	2009
Danmark	4,5	5,3	5,5	4,8	3,9	3,5	3,4	3,6
Frankrike	7,8	8,5	8,9	8,8	8,8	8,0	7,5	7,4
Italia	8,8	8,6	8,1	7,8	6,8	5,9	5,8	5,8
Japan	5,4	5,3	4,7	4,4	4,1	3,8	3,7	3,6
USA	5,8	6,0	5,5	5,1	4,6	4,6	5,0	5,0
Storbritannia	5,2	5,0	4,8	4,8	5,5	5,5	5,7	5,5
Sverige	4,0	4,9	5,5	5,8	5,3	4,6	3,8	3,6
Tyskland	7,6	8,7	9,2	9,1	8,1	6,4	5,7	5,6
Norge ²⁾	3,9	4,5	4,5	4,6	3,4	2,5	2,5	2,5

Kilde: OECD - Economic Outlook nr. 82.

¹⁾ OECDs tall for den nære forhistorien vil ofte ikke være oppdatert med de siste reviderte tallene.²⁾ Oppdaterte historiske tall for Norge finnes bl.a. i den siste vedleggstabellen i denne publikasjonen.**Tabell 11. Korte renter, regnskap¹⁾ og prognose**

Prosent

	2002	2003	2004	2005	2006	OECD-prognosenter		
						2007	2008	2009
Danmark	3,5	2,4	2,1	2,2	3,1	4,3	4,3	4,2
Frankrike	3,3	2,3	2,1	2,2	3,1	4,3	4,2	4,1
Italia	3,3	2,3	2,1	2,2	3,1	4,3	4,2	4,1
Japan	0,1	0,0	0,0	0,0	0,2	0,7	0,6	0,9
USA	1,8	1,2	1,6	3,5	5,2	5,3	4,6	4,7
Storbritannia	4,0	3,7	4,6	4,7	4,8	5,9	5,2	5,1
Sverige	4,1	3,0	2,1	1,7	2,3	3,6	4,3	4,6
Tyskland	3,3	2,3	2,1	2,2	3,1	4,3	4,2	4,1
Norge ²⁾	6,9	4,1	2,0	2,2	3,1	4,9	5,8	5,7

Kilde: OECD - Economic Outlook nr. 82.

¹⁾ OECDs tall for den nære forhistorien vil ofte ikke være oppdatert med de siste reviderte tallene.²⁾ Oppdaterte historiske tall for Norge finnes bl.a. i den siste vedleggstabellen i denne publikasjonen.**Tabell 12. Budsjettbalanse, regnskap¹⁾ og prognose**

Prosent av BNP

	2002	2003	2004	2005	2006	OECD-prognosenter		
						2007	2008	2009
Danmark	0,2	-0,1	1,9	4,6	4,7	4,8	3,8	3,0
Frankrike	-3,2	-4,1	-3,6	-3,0	-2,6	-2,5	-2,6	-2,6
Italia	-3,0	-3,5	-3,5	-4,3	-4,5	-2,2	-2,3	-2,0
Japan	-8,0	-7,9	-6,2	-6,4	-2,9	-3,4	-3,8	-3,4
USA	-3,8	-4,8	-4,4	-3,6	-2,6	-2,8	-3,4	-3,5
Storbritannia	-1,7	-3,3	-3,3	-3,5	-2,8	-2,9	-3,4	-2,7
Sverige	-1,5	-1,1	0,6	2,1	2,3	2,9	3,1	3,1
Tyskland	-3,6	-4,0	-3,8	-3,4	-1,6	0,0	0,1	0,3
Norge ²⁾	9,2	7,3	11,1	15,2	18,0	17,1	16,6	16,3

Kilde: OECD - Economic Outlook nr. 82.

¹⁾ OECDs tall for den nære forhistorien vil ofte ikke være oppdatert med de siste reviderte tallene.²⁾ Oppdaterte historiske tall for Norge finnes bl.a. i den siste vedleggstabellen i denne publikasjonen.

Makroøkonomiske hovedstørrelser 1998-2011

Regnskap og prognosenter. Prosentvis endring fra året før der ikke annet framgår

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006*	2007*	2008	2009	2010	2011	Prognosenter
Realøkonomi															
Konsum i husholdninger mv.	2,8	3,7	4,2	2,1	3,1	2,8	5,6	4,0	4,7	6,4	3,9	3,2	3,2	3,8	
Konsum i offentlig forvaltning	3,4	3,1	1,9	4,6	3,1	1,7	1,5	0,7	2,9	3,2	3,2	3,0	3,1	2,7	
Bruttoinvestering i fast realkapital	13,6	-5,4	-3,5	-1,1	-1,1	0,2	10,2	13,3	7,3	9,6	3,5	1,1	1,4	2,7	
Utvinning og rørtransport	22,2	-13,0	-22,9	-4,6	-5,4	15,9	10,2	18,8	2,9	6,6	7,6	6,3	6,4	5,0	
Fastlands-Norge	9,4	0,2	-1,4	3,9	2,3	-3,6	9,3	12,7	7,6	9,2	2,6	-0,5	0,1	2,1	
Næringer	10,4	-1,0	-0,4	2,5	4,0	-11,6	8,4	19,2	7,3	13,2	6,0	0,5	-0,2	3,9	
Bolig	7,7	3,0	5,6	8,1	-0,7	1,9	16,3	10,8	6,6	6,3	-2,7	-4,5	-0,5	2,1	
Offentlig forvaltning	8,5	0,4	-11,2	2,7	1,7	10,4	2,5	1,3	10,1	4,1	1,9	2,5	1,8	-2,8	
Etterspørsel fra Fastlands-Norge ¹	4,2	2,9	2,6	3,0	3,0	1,4	5,0	4,6	4,8	6,1	3,5	2,5	2,6	3,2	
Lagerendring ²	0,4	-1,0	1,2	-1,3	0,1	-0,2	1,2	0,4	-0,1	-1,3	0,0	0,0	0,0	0,0	
Eksport	0,7	2,8	3,2	4,3	-0,3	-0,2	1,1	1,1	0,4	3,2	0,4	1,2	1,8	3,8	
Råolje og naturgass	-5,8	0,4	3,8	6,6	2,4	-0,6	-0,5	-5,0	-6,6	-2,4	-3,4	1,4	0,9	1,9	
Tradisjonelle varer	5,5	2,3	3,3	1,8	0,6	2,9	3,4	5,0	6,2	9,0	4,8	0,9	2,9	6,2	
Import	8,8	-1,6	2,0	1,7	1,0	1,4	8,8	8,7	8,1	8,6	4,7	3,8	3,4	4,5	
Tradisjonelle varer	9,3	-1,9	2,5	4,5	3,0	5,2	10,9	8,1	9,6	8,2	5,2	3,1	3,7	5,5	
Bruttonasjonalprodukt	2,7	2,0	3,3	2,0	1,5	1,0	3,9	2,7	2,5	3,5	1,8	1,6	2,1	3,0	
Fastlands-Norge	4,1	2,6	2,9	2,0	1,4	1,3	4,4	4,6	4,8	6,0	2,8	1,5	2,3	3,3	
Industri og bergverk	-0,9	0,1	-0,6	-0,5	-0,4	3,0	5,7	4,2	7,1	4,6	1,0	0,1	-0,1	2,0	
Arbeidsmarked															
Utførte timeverk i Fastlands-Norge	2,5	0,8	-0,7	-0,9	-0,9	-2,1	1,7	1,4	2,6	4,0	2,0	0,9	1,0	1,3	
Sysselsatte personer	2,7	0,9	0,6	0,4	0,4	-1,0	0,5	1,2	3,4	3,8	1,3	1,0	0,6	1,1	
Arbeidstilbud ³	1,7	0,9	0,9	0,5	0,7	-0,4	0,5	1,4	2,2	2,9	1,5	1,2	0,9	1,1	
Yrkesandel (nivå) ⁴	73,9	74,2	74,4	74,5	74,6	73,8	73,6	74,0	74,7	76,0	76,4	76,5	76,5	76,5	
Arbeidsledighetsrate (nivå)	3,2	3,2	3,4	3,6	3,9	4,5	4,5	4,6	3,4	2,5	2,7	2,8	3,1	3,0	
Priser og lønninger															
Lønn per normalårsverk	6,5	5,4	4,6	5,3	5,4	3,7	4,6	3,8	4,9	5,6	6,0	4,7	4,3	5,2	
Konsumprisindeksen (KPI)	2,2	2,3	3,1	3,0	1,3	2,5	0,4	1,6	2,3	0,8	3,5	1,5	1,6	2,6	
KPI-JAE ⁵	2,6	2,3	1,1	0,3	1,0	0,8	1,4	2,2	1,5	1,6	2,5	
Eksportpris tradisjonelle varer	1,9	-0,5	11,8	-1,8	-9,1	-0,9	8,5	4,1	11,4	2,4	-6,3	-3,5	4,2	7,1	
Importpris tradisjonelle varer	0,7	-2,9	6,5	-1,6	-7,2	-0,4	4,0	0,5	4,7	3,5	-3,9	-2,4	1,9	3,1	
Boligpris ⁶	9,7	9,4	14,1	7,1	4,0	1,6	10,1	7,9	12,9	12,3	2,9	0,2	0,3	4,8	
Inntekter, renter og valuta															
Husholdningenes realdisponibele inntekt	5,3	2,4	3,4	-0,3	7,9	4,1	3,5	7,5	-6,5	5,5	4,8	4,2	4,2	2,8	
Husholdningenes sparate (nivå)	5,8	4,7	4,3	3,1	8,4	9,1	7,4	10,2	0,1	-1,2	1,0	2,0	3,0	2,2	
Pengemarkedsrente (nivå)	5,8	6,5	6,8	7,2	6,9	4,1	2,0	2,2	3,1	5,0	5,7	5,1	5,1	5,8	
Utlånsrente, banker (nivå) ⁷	7,4	8,4	8,0	8,8	8,4	6,5	4,2	3,9	4,3	5,7	6,6	6,2	6,0	6,6	
Realrente etter skatt (nivå)	3,1	3,7	2,7	3,3	4,8	2,2	2,5	1,3	0,7	3,3	1,2	3,0	2,7	2,2	
Importveid kronekurs (44 land) ⁸	2,5	-1,2	2,9	-3,1	-8,5	1,3	3,0	-3,9	0,6	-1,7	-3,9	-4,2	-0,9	2,3	
NOK per euro (nivå)	8,5	8,3	8,1	8,1	7,5	8,0	8,4	8,0	8,05	8,02	7,8	7,5	7,4	7,6	
Utenriksøkonomi															
Driftsbalansen, mrd. kroner	-3,6	69,5	222,4	247,5	192,3	195,9	221,6	316,6	373,4	390,6	406,2	343,5	350,9	415,2	
Driftsbalansen i prosent av BNP	-0,3	5,6	15,0	16,1	12,6	12,3	12,7	16,3	17,3	17,0	16,6	13,9	13,6	14,9	
Utlandet															
Eksportmarkedsindikator	8,3	6,9	11,7	0,8	1,5	3,5	7,5	6,9	8,4	7,6	4,1	2,2	5,1	8,5	
Konsumpris ECU/euro-området	1,1	1,1	2,1	2,3	2,3	2,1	2,1	2,2	2,2	2,2	2,4	2,0	2,0	2,0	
3 måneders rente ECU/euro (nivå)	4,2	2,9	4,4	4,2	3,3	2,3	2,1	2,2	3,1	4,3	4,1	3,3	3,6	4,2	
Råoljepris i kroner (nivå) ⁹	96	142	252	219	197	205	257	351	414	423	444	382	397	440	

¹ Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner + konsum i offentlig forvaltning + bruttoinvesteringer i fast kapital i Fastlands-Norge.

² Endring i lagerendring i prosent av BNP. ³ Summen av ledige ifølge AKU og sysselsetting ekskl. utlendinger i utenriks sjøfart ifølge nasjonalregnskapet.

⁴ Summen av ledige ifølge AKU og sysselsetting ekskl. utlendinger i utenriks sjøfart ifølge nasjonalregnskapet som andel av middelfolkemengden.

⁵ KPI justert for avgiftsentringer og uten energivarer. ⁶ Selsværing. ⁷ Husholdningenes lånerenter i private finansinstitusjoner. Gjennomsnittlig for året.

⁸ Positivt fortegn innebefatter depresjering. ⁹ Gjennomsnittlig spotpris Brent Blend.

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Redaksjonen avsluttet 19. februar 2008. Frigitt 21. februar 2008.